

**“AMERİKA’DA DEMOKRASİ” DEN...
...TÜRKİYE’DE “İLERİ DEMOKRASİ” YE**
(*‘FROM DEMOCRACY IN USA’ ... TO ‘FURTHER DEMOCRACY’ IN TURKEY*)

Ercan Eyüboğlu*

ÖZET

Dünya siyasetinde oynadığı rol ve siyasal yapılanmasında icat ettiği Başkanlık Rejimi ve Federal Yönetim ile ABD incelenmeye değer bir ülkedir. 13 İngiliz Kolonisinin halkı, Avrupa kuramsal ve kurumsal düşüncesi ve İngiliz siyasal pratiği bileşkesinde, harika bir anayasa mühendisliği ile yepyeni bir ulus yaratmıştır. Yatay ve Dikey olarak yaşama geçirdikleri Erkler Ayrılığı ilkesi, dünyanın pek çok ülkesinde benimsenmiş, fakat hemen hiçbir yerde ABD’deki demokratik uygulamaya geçememiştir. Kuramsal çözümleri öngören Anayasa, uygulamada, maddi ve somut iç ve dış koşulların pratiğinde Başkan’ın ön plana geçtiği bir yönetime dönüşmüştür.

Türkiye ile ilgili olarak, yeni bir anayasa yapımı ya da verili anayasada değişiklikler yapmak suretiyle daha demokratik, insan haklarına değer veren bir Hukuk Devletine doğru çaba gösterilmesi gereğinden yola çıkan yazar, anayasalardan mucizeler beklenmemesi gerektiğini savunuyor. Türkiye’nin siyasal ve kurumsal sorunlarından parlamenter rejimin sorumlu tutulamayacağını vurgulayan yazar, özellikle son dönemde Hukuk Devleti alanında yaşanan olumsuzluklara dikkat çekiyor, ve asıl sorunun, Türk modernleşmesinin ve Türk demokratikleşmesinin büyük adımı olan Türkiye Cumhuriyetine karşı bir meydan okuma ve Cumhuriyet’le hesaplaşma olduğunu ileri sürüyor.

Anahtar Kelimeler: Erkler Ayrılığı, Anayasa, Anayasa Mühendisliği, Başkanlık Rejimi, Federal Sistem, Birleşik Devletler, İngiltere, Fransa, Türkiye, Hukuk Devleti.

* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi

ABSTRACT

The USA is a country worth studying on account of its role in world politics and its political organisation of the federal system with a presidential regime. The people of the 13 Colonies created a new nation with the help of practice and British political experience by combining the ideas of European political theory with great constitutional engineering. The principle of horizontal and vertical separation of powers that they actualized has been adopted in many countries of the world, but nowhere has reached the level of democratic practice as in the USA. In practice, tangible and concrete internal and external conditions have transformed the theoretical solutions stipulated in the constitution into a system of management in which the president is at the forefront.

Regarding to Turkey, the author starts out by asserting the necessity of making a new constitution or amending the present one for moving towards a better system of rule of law which is more democratic and attaches value to human rights. The article argues that miracles should not be expected from constitutions. It draws attention to recent problems experienced in the field of rule of law and highlights that the parliamentary regime can not be held responsible for Turkey's political and institutional problems. And it argues that the main problem is challenging the Republic of Turkey and getting even with the Republic which is a great step for Turkish modernization and democratization.

Keywords: *Separation of Powers, Constitution, Constitutional Engineering, Presidential Regime, Federal System, United States, England, France, Turkey, Rule of Law.*

I- BİRLEŞİK DEVLETLER: BİR HALKTAN BİR ULUS YARATILMASI SÜRECİNİN SİYASAL ÖRGÜTLENİŞİ***Başlangıç öncesi notları***

1968 Mayıs'ında büyük bir Amerikan üniversitesi, Sartre'a Aydınlanma Çağı düşünürlerinden biri hakkında konuşma yapması için bir dâvet mektubu gönderir. Filozofumuz pek mutlu olur, ancak çok küçük bir koşulu vardır. Baylar, diye yanıtlar, bu çağrınızla bana büyük onur verdiniz; ancak, Amerika'da bu konu hakkında yetkinlikle konuşabilecek pek değerli uzman arkadaşlar vardır. Önerdiğiniz konuda konuşmak istemediğimi bildirmek zorunda kaldığım için üzgünüm, zira benim gözümde dünyamızın en yakıcı felsefe sorunu, Amerika'nın hâlihazırda Vietnam'da sürdürdüğü kirli savaştır. Bu konuda konuşmamı kabul eder de çağrınızı yinellerseniz, büyük bir memnuniyetle ve onur duyarak, çağ-

rınızı kabul etmeye ve Vietnam konusunda konuşmaya hazırım. Atlantik ötesinden gelen yanıt kısa ve nettir: Hayır, teşekkürler!

Edison'dan Hollywood'a, Steinbeck'ten Hemingway'e, Elvis Presley'den Marilyn Monroe'ya, Frank Sinatra'dan Michael Jackson'a; Normandiya çıkarmasından Afganistan'a, Kore'den Vietnam'a, Şili'ye ve Domuzlar Körfezi'ne, "Bizim Ankara'daki uşaklar o işi becerdiler"den Irak'taki kitle imha silahları yalanına, ve en son, yanı başımızdaki Suriye'nin başına örülme istenen çoraplara kadar... Her işte, her yerde karşımıza çıkan hep o muhteşem, hep o süflü Amerika; Amerika Birleşik Devletleri...

Paris-X Nanterre Üniversitesi'nde Jean-Marie Demqaldent'la birlikte verdiğimiz Akdeniz Havzası Siyasal Rejimleri konulu Yüksek Lisans dersimize Amerikalı değerli siyaset bilimcisi David Apter'ı 4 haftalık bir dizi Konferans'a çağırmıştık. Bay Apter bize dünyadaki ve Amerika'daki toplum bilimleri ve özellikle de siyaset bilimi alanındaki gelişmeleri özetle aktardıktan ve bu alanlarda yapılan çalışmaların dörtte üçünün Amerika'da ve İngilizce yapıldığını anımsattıktan sonra şu şaşırtıcı bilgiyi verdi: "*Bilir misiniz ki, ABD'de, Sovyetler Birliği'nden daha fazla sayıda marksizm-leninizm araştırma ve inceleme Enstitüsü vardır? Sovyetler bizim düşmanımız ve düşmanımızın silahlarını tanımak ve gerektiğinde ona karşı kullanabilmek için onları tanımak zorundayız! Ayrıca, şunu da biliniz ki, Fransız edebiyatı hakkında Amerika'da Fransa'da yapıldığından daha fazla sayıda tez yapılmaktadır!*"

Kısaca, peri masallarının Amerikası ile iblis Amerika bir ve aynı kimlikle karşımızda, yanımızda, yanı başımızda...

Alanı çitle çevirmek

Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler adlı, yayınlanmayı bekleyen bir yapıttan yola çıkarak bir makale üretmenin belli riskleri var: özellikle hem kısaltmak hem ayrıntılandırmak zorundaysanız ve elbette ki, fransızcacılar ve türkçeciler farklı, hatta zıt beklentiler içinde ise, ki öyledir, bunun risklerini göze aldım ve çalışmayı, olduğu gibi, fotoğrafını çekerek buraya aktarmayı yeğledim. Risklerin ilki, bilimsellik savındaki bir çalışmanın derli-toplu olmasına zarar verilmesiydi: Bu fotoğrafta kaçınılmaz olarak, hem eksikler, boşluklar, hem de gereksizler, fazlalar olacaktır. Vardır: bu gerekçelerle, bazı paragraflar, hatta sayfalar kesilip atıldı, bazı yerler yeniden derlendi, toparlandı, belli bir tutarlılık sağlanmaya çalışıldı ve bütünlüklü bir metin elde edilmeye çaba gösterildi.

Bu yaklaşım beni, çok önemli ve vazgeçilmez olmalarına karşın bazı konuları biliniyor var saymamı gerektirdi, bazı konuları ayrıntılandırmaktan vaz geçmeye zorladı: Erkler ayrılığı kuramı bunların başında geliyor. Gerçekten de, Aristoteles'ten Michel Troper'e, Locke,

Montesquieu, R.Carré de Malberg, C.Eisenmann ve Althusser’in katkıları ile hakkında söylenmedik bir şey kalmamış olan bu kuramı yeni baştan özetlemeyi gereksiz ve bu çerçevede fazla iddialı buldum. Bununla birlikte, aynı kuramın yalnızca ABD’de değil, İngiltere ve Fransa siyasal pratiğine kısaca, ve geçerken de olsa, değinmeden edemedim. Yine, çalışmam açısından son derece önemli, belirleyici olan kimi konuları, kuramsal boyutları ile incelemeyi bir yana bırakmam gerekti: Halk egemenliği, ulusal egemenlik, temsili demokrasi; yine kuramsal çerçevede Başkanlık rejimi, parlamenter rejim ve yarı-başkanlık rejimleri de bir kenara bırakıldı. Bununla birlikte, İngiltere, Amerika ve Fransa ile özdeşleşen parlamenter, Başkanlık ve Yarı-başkanlık rejimlerinin ilginç ve çelişkili uygulamalarına değinmenin keyfini de çıkarmamak olmazdı. Hedefi belirlemek ve deklanşöre basmak, yazarın elinde: okuyucu şansına küssün!

Neden böyle bir konu? Çünkü ülkemiz Türkiye pupa-yelken bir İslami totalitarizme doğru sürüklenme riski ile karşı karşıya. Bahar’lar birbiri ardından sökün ediyor ve hiç de birbirine benzemiyor: Prague’dan Magrib’e, Doğu Avrupa’nın renkli (karşı) devrimlerinden Mısır’a; Tunus’u, Libya’yı kasıp kavuran bu kum fırtınaları, sonunda güney sınırimıza, Suriye’ye gelip dayandı. Bu Bahar’ların Türkiye’ye de ulaşip ulaşmayacağını sorgulayanları Türkiye Başbakanı haklı olarak düzeltiyor: “*Uyanın beyler, kendinize gelin, Türk baharı 2002’den beri Türkiye’de iş başında!*” Gerçekten de Türkiye’de örümcek, ağını sabırla ve kararlılıkla örmekte, bunun için kimi zaman alenen *Başkanlık rejimini*, kimi zaman *Türk usulü başkanlık rejimini* gündeme getirmekte. Oysa o pek gıpta edilen Başkanlık rejimi Amerika’da Başkan Obama bazen bütçesini kabul ettirememekte, bazen de dış politikada sözünü geçirmek için Kongre ile boğuşmaktadır. ABD’de tahayyül bile edilemeyecek bir Kongre çoğunluğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kuzuların sessizliği içinde bir sadakatle kendisini desteklerken ve erkler ayrılığı ABD’de en katı biçimi ile uygulanırken, Başkanlık Rejiminin içtenlikle arzu edilip edilmediği, neden ve hangi niyetle şeytana (yani Başkana) pabucunu ters giydirecek bir Parlamento ile çalışılmak istendiği doğrusu merakı değer.

Büyük Bilgelerden Küçük hikmetler

“*Sağduyu yanlış düşünür, hatta hiç düşünmez: o, gereksinimleri bilgiye dönüştürür. Bilimsel düşünce bize, bilmediğimiz sorunlar hakkında kanaat sahibi olmamızı yasaklar.*”¹

¹ Bachelard, s. 14.

Bachelard bizi, sağduyunun, genel kanaatin tehlikelerine karşı kolayca edinilebilecek bilgi ham-hayaline karşı uyarıyor, bizi, çıplak gözün göremeyeceği (Marx), kalıcı, güvenilir, doğrulanabilir, yani bilimsel bilgilere ulaşmanın yoluna koyuyor. Durkheim'ın sağduyu dediği, ve hepimizin sahip olduğu ve bizi toplumla bütünleştiren şeyi Marx, ideoloji olarak adlandırıyor: bireyin görmesini engelleyen, onu kör eden ve çevresindeki gelişmelerin belirleyicilerini kavramaktan alıkoyan şeydir o.

“Pek çokları, kendi Cumhuriyetlerine tümü ile ters bir Cumhuriyetten aldıkları bir düzenleme adına mükemmel ve güzel işleyen kendi Cumhuriyetlerini yıkıp yok etmişlerdir” diyor Jean Bodin, daha 1593'te² Gerçekte, Jean Bodin, bizi, yüzyıllar öncesinden, her şeyi ile hazır, başka toplumlarda başarı ile uygulanan ancak bir başka ortamda çökmeye mahkûm, kopyacı yaklaşımlara karşı uyarıyor: Her ülkenin kendi tarihsel, somut, özgün koşulları vardır, ülke koşullarının kendi dinamiklerini göz önünde bulundurmamanın en güvenli yolu, boş hayaller kurmamaktan geçer; kolaycı öykünmelerden sakınmak gerekir.

Kadim Yunan'ın ünlü anayasacısı Solon da bu doğrultuda uyarır sözden anlayanları, sözünü dinleyenleri. Bazılarını bizzat kaleme aldığı 158 site-devletin anayasalarının derleyicisine sorulur: Madem bunca anayasayı biliyor ve tanıyorsun, söyler misin bize, en iyi anayasa hangisidir, diye. Büyük bilgenin yanıtı kulaklara küpe olacak değerdedir: *“Önce siz söyleyin bana, hangi halk için ve tarihin hangi dönemi için!”*

Ve erkler ayrılığı kuramının büyük ustası Montesquieu de uyarır bizi ve rejimle oynamayı sevenleri *“Yaşadığımız yüzyıldaki bütün düşünceleri geçmişte kalmış yüzyıllara taşımak, hataların, en çabuk çoğalan hataların kaynağıdır. Bütün o eski yüzyılları modern hale getirmek isteyen bu gibilere ben Mısırlı rahiplerin Solon'a dediklerini söylemek isterim: Ey Atinalılar, siz çocuktan başka bir şey değilsiniz!”*³

Ve nihayet, Fransız Devrimi'nin büyük kahramanı, ahlak ve erdem timsali Maximillien Robespierre aracılığı ile Michel Troper'e dostça bir merhaba: *“Güvensizliğin özgürlükle ilişkisi, kıskançlığın aşkla ilişkisi gibidir.”* Troper Robespierre'in bu özlü sözünü geliştirir: *“Eğer gerçekten, kıskançlık olmadan aşk, güvensizlik olmadan özgürlük olmazsa, üçüncü bir kişinin varlığı gerekli olur. Rakip yoksa aşk, iktidar yoksa özgürlük yoktur. İktidarı düzenlerken güvensizliği elden bırakmamak, iktidarı yok etmemek gerekir. Özgürlüğün dostlarının ilk kaygıları işte*

² Duverger, 1983: kapak-içi.

³ Esprit des Lois, XXX, 14. Althusser, s. 5.

bunlardır. Erkler ayrılığı, Anayasa biliminin bazı büyük ustalarının, özgürlüğün dostlarına sunduğu tekniklerden biridir.”⁴

Plan İçinde Plan

Général De Gaulle’ün 31 Ocak 1964 tarihli ünlü basın toplantısında yaptığı anayasa tanımı, bu çalışmanın Amerika kanadının planını oluşturuyor: “*Bir Anayasa, bir ruhtur, kurumlardır ve bir pratiktir*”. 1787 Anayasasını önceleyen bütün kazanımlar, Kıtanın doğu kıyılarında karaya ayak basıldığı andan son oylama ile metnin kabul edilmesine kadar edinilen bütün deneyimler ve oluşan çok yönlü birikimler Amerikan ulusuna dönüşecek olan bu “maceraperest” halkın ruhunun derinliklerindeki enerjinin, bağımsız ve özgür yaşama istencinin bileşkesi, tanıtımda yer alan ruh ögesini, planın birinci bölümünü oluşturuyor: Anayasaya yansıyan bu ruhta, bu halkın dinsel-mezhepsel inanışları, pratikleri ve çatışmaları; ticari girişim ruhu, zenginlik, servet ve refah tutkusu; daha Avrupa’dayken, Amerika’ya göç etmeden önce savaşımmlarla edinilmiş bireysel özgürlükleri ve demokratik kazanımları kullanmanın tadı ve keyfi; ve yeni dünyalarında, kendilerine yaşama alanları edinmek için karşılaşılan bin bir zorluğu aşmak için son derece yabancı ve yabanıl bir toplumsal, iklimsel, coğrafi çevrede, içselleştirilmiş savaşımıcı ve devrimci bir varoluş edimi... Bütün bu birikimler, bu halkı kuramsal düşüncede ve siyasal pratikte çelikleştirmiş bir istençle donatmaya yetmiştir. Ve bu ruh, nihayet, bu halkın davranışını belirleyen iki temel gereksinimin kavşağında, iki yaşamsal dinamiğin bileşkesinde somutlaşmış, “tecelli veecessüm” etmiştir: birbiri ile çelişen, çatışan bu iki etken, rekabet ve dayanışma dinamikleridir. Bu halkın ruhundaki zekâ, olgunluk, ileri görüşlülük, cesaret ve gerçeklik duygusu, dayanışma duygusunun yarışma duygusuna üstün gelmesi sonucunu doğurmuş ve böylece bir halktan bir ulus ruhu yaratılması süreci başarıyla sonuçlanmıştır.

Büyük Uzlaşma

İşte bütün bu çelişen ve çatışan etkenlerin bileşkesinde oluşan bu Büyük Uzlaşma üzerinde Birleşik Devletlerin kurumsal binası inşa edilecektir: Binanın anayasal mühendisliği temelleri öylesine akıllıca ve gerçekçi olarak atılmıştır ki, bina bugün bile sapasağlam ayakta ve işlevselliğini korumaktadır. Bu göz kamaştırıcı cazibe, akılsızca ve gerçekçi olmayan öykünmeler sonucu, nice faşist rejimlerin kurumlarına dönüşmüştür.

⁴ Troper, s. 11.

Colomb'un keşfettiği ve Avrupalı göçmenlerin bulduğu, yerleştiği Amerika'nın iki yüzü vardır. Birincisi, yeni Kıta'nın yerlileridir. Beyaz Adamlar gelmeden önce, basit ama sakin dünyalarında mutlu-mesut bir şekilde, doğal çevreleriyle ve komşularıyla barış içinde, anlamsız buldukları zenginlik ve çıkar çatışmalarından ve maddiyatçı kaygılardan uzak olarak yaşıyorlardı. Ve bu kendi dünyalarının mutlu insanları, birdenbire ve hiç istemedikleri halde, Batı'nın Bayaz Adam'ı ile, sömürgeci Batı ile karşılaştılar, tanıştılar: bu da Amerika'nın ikinci yüzü oluyordu. Avrupa'yı kasıp kavuran dinsel-mezhepsel savaşları yüzünden her biri kendi ülkelerindeki bitmek tükenmek bilmeyen din savaşlarından ve Katolik kilisesinin yoğun baskılarından boğulan ve kitlesel kıyımların kurbanı olan ve bu koşullarda yaşamayı çekilmez bulan bu kitleler, yeni geldikleri kıtanın yerli halkına benzer akıbetleri reva görmekten çekinmeyeceklerdi. Yaşlı Kıta'dan getirdikleri birikim ve deneyimleri, toplumsal, ekonomik, kültürel, ideolojik ve dinsel-mezhepsel değerleri bu kez, karşılaştıkları yerli halka dayatacaklardı.

İngilizler, Hollandalılar, Fransızlar, Almanlar, Polonyalılar, İtalyanlar, İrlandalılar... Kıta'nın kuzeyine, İspanyollar ve Portekizliler ise güneyine yerleştiler. Kuzeye yerleşen farklı kökenden koloniler arasında çıkan rekabette İngilizler Fransızları yenip Kanada'nın derinliklerine, Quebec'e sürdüler. Hollandalılar ilk egemenlik kuran etnik grup oldu ama İngilizler onları da yenip egemenliklerine son verdiler: Bu yenilgi ile Hollandalılar kültürel ve dilsel üstünlüklerini de yitirmiş oluyordu; Koloniler arası iletişimde ortak dil artık İngilizceydi, ve İngilizce yeni ulusun da ortak dili olacaktı: *Melting pot*.

"Kökler" dizisinden de anımsanacağı üzere, daha sonra Afrika'dan getirilen Siyahlara oranla daha rahat koşullarda göçen bu Avrupalılar, Kıta'nın Doğu kıyısına yerleştikten sonra Kuzeye, Güneye ve özellikle de Batı'ya doğru yeni ufuklar peşinde koşmaya başlamışlardı. Güneyi seçen İspanyol ve Portekizlilerin tersine, yerinde kalan, Kuzeye ve Batıya yönelenler daha zor iklim coğrafya ve yaşam koşulları ile baş etmek zorunda kalıyorlardı. Bu türden zorlu yaşam koşulları ile boğuşmanın getirdiği dayanışma duygusu, ortak düşman karşısında kalan insanlar arasındaki dostluk duygularının doğup pekişmesine yol açacaktı. Ortak düşmana karşı savaşımında, ortak dertlerin üstesinden gelmede örülen bu çok yönlü ortak bir yazgıyı paylaşma bilincinin benimsenmesi ve toplumsal ilişkilerin siyasal katılıma dönüşmesi, Philadelphia'ya giden yolda "Konfederasyon'dan Federasyon'a" geçiş sürecinde belirleyici olacaktır.

Gerçekten de, Anayasa'nın ruhunu oluşturan bu süreçte, Katolik Kilisesi'nin Reformcu Kiliseler, özellikle de Protestan kilisesi mensupları üzerindeki katlanılmaz baskıların yarattığı duyarlıkların büyük payı vardı. On yıllar boyu süren bu din savaşları, kendi dinlerini özgürce ya-

şamak dışında bir dertleri olmayan bu insanları göçe, yani özgürlüklerini yaşamaya zorlamıştı.

İçlerindeki ekonomik ve ticari girişim ruhu da bu halkları birlik olmaya ve yavaş yavaş oluşturdukları pazarlarını birleştirip büyütme itiyordu: Böylece, bu ekonomik ve ticari girişim ruhunun gerektirdiği adımların atılması, kapitalizmin gelişmesini ve liberal düşüncenin serpilmesini sağlamaktaydı. Aynı dönemlerde Avrupa’da Katolik Kilisesi’nin baskısı altında yaprak kıvılcımdaiken, sanayi devrimi yeni Kıta’da ilk belirtilerini gösteriyor, ilk girişimci kuşaklarını yetiştiriyordu. Yeni hammadde kaynakları ve yeni pazarlar peşinde Batı’ya açılan bu insanlar, gerçekte geleceğin kapitalist üretim ilişkilerini, liberalizmin kalesi olacak olan devletin ekonomik temellerini atıyorlardı: Hollywood filmlerinin en tipiklerinden “Altına Hücum” bu sürecin en güzel örneklerinden biri olsa gerek.

Yukarıda değinildiği üzere, bu elverişsiz hatta düşman çevre, bu sert ve haşın ortam, eşitsiz boy ve boyutta, farklı gelir ve refah düzeyinde, farklı demografik bileşimdeki halkları ve kolonileri, birbirine zıt iki eğilime yönlendiriyordu: bu zıt iki doğrultu, rekabet ve dayanışma idi. Birbirini tanımayan, zaman zaman birbirini görmezden gelen bu insanlar, karşılaştıkları ortak tehlikelerin sürüklemesiyle ortak bir yazgıyı paylaştıklarının bilincine varmaya ve bu bilinçle hareket etmeye başlıyorlardı. Batının keşfinin bir fetih niteliğine bürünmesiyle, bu rekabet bir dayanışmaya dönüşüyor, bu da ortak yazgıyı paylaşma bilincini pekiştiriyordu. Böylece bu rekabet ve çatışmalı ilişkiler ikinci plana geçiyor, karşılaşılan bazı riskler ve tehlikeler 13 koloni halkı arasında dostluk ve dayanışma bağları örülmesi sonucunu doğuruyordu.

İşte bu süreç içindedir ki Hollanda tehlikesi, 13 İngiliz kolonisinin ortak eylemi ile bertaraf edilmişti. Daha dışlı çıkan Fransız yerleşimleri karşısında ise anayurt İngiltere 13 kolonisinin yardımına koşmuş, 1754-1760 arasında 7 yıl süren bir savaşın sonunda Fransızlar Kuzey’e, Kanada’ya püskürtülmüştü: İngiltere ile Fransa arasında barış antlaşması 1763’te Paris’te imzalanacak, fakat savaş giderlerini karşılamak üzere İngiliz hükümeti yeni ve ağır vergiler koyunca, Koloniler bu kez İngiltere’ye karşı ayaklanacak ve bu kez Fransızların da desteğiyle 4 Temmuz 1776’da bağımsızlıklarını ilan edeceklerdi.

İngiltere, yasadışı saydığı bu bağımsızlık ilanını kabul etmeyecek ve Kolonilerin kabul edilemez bulduğu bir dizi önleme başvuracaktır. İngiltere’den bir önceki savaştaki tutumu nedeniyle öç almak isteyen Fransa, bu kez Kolonileri desteklemek üzere entelektüel ve diplomatik desteğini başkaldıran koloniler için seferber eder. İngiltere’ye karşı bağımsızlık ilanının askeri boyutunda komutanlığa George Washington getirilir.

Bu süreç sonunda kazanılan Bağımsızlık, yalnızca İngiltere'ye karşı kazanılmış bir Bağımsızlık değildir: bu, aynı zamanda, sıfırdan yeni, yepyeni bir devletin kurulması, bağımsızlığını ilan eden 13 koloni halkının “asli kurucu iktidar” sıfatıyla yeni bir ulusal devletin kurulması ve kurumlaşmasıdır. Böylece, yeni devletin yöneticileri bu kurucu iktidar adına davranacaklardır. Ne var ki, Bağımsızlığın ilanı ve bu bağımsızlığı görkemli ifadelerle dile getiren Bildirge, bu yeni devleti kurmaya yetmemektedir. Ancak, olaylar hızlıca gelişir ve devlet benzeri bir oluşum, Konfederasyon adı ile 1778 Temmuz'unda ortaya çıkar. Biçimi ve özü ile gerçek bir devletse, kimilerine göre çok uzun, kimilerine göre ise pek kısa bir sürecin sonunda, 1787'de, *Philadelphia*'daki *Convention* ile kurulacaktır.

Bugünkü ABD'yi kuran 1878 Anayasası, “harika”⁵ bir buluş olarak büyük bir anayasa mühendisliği ile gerçekleştirilen o “Büyük Uzlaşma”nın ürünüdür. Konfederasyondan Federasyona geçiş süreci, bir takım öznel ve nesnel etkenlerin bileşkesinde, görelî olarak kolay, hem de zor gerçekleşmiştir.

Yaklaşık on yıl süren bu geçiş süreci, siyasal aktörlerin yerine bu sorunu ortaya atan ve üstesinden gelen Federalist'lerin yoğun çabaları ile aşılmıştır: 51 yazılı katkı ile Hamilton, 29 yazı ile Madison, 5 yazı ile Jay, *Birleşik Devletlerin temel kuruluş felsefesini ve kuruluş ilkelerini, özgürlük ile otorite arasındaki ilişkiyi Fransız Devrimi'nin büyük figürü Robespierre'in tanımına yakın bir ustalıkla belirlemişlerdir*:⁶ “*Özgürlüksüz bir hükümet nahoş bir uğursuzluktur; ama hükümeteş bir özgürlük de hiç hoş bir şey değildir*”.⁷ Federalistlerin bu sürece katkısı çoğu zaman göz ardı edilmiş olsa da gerçekte son derece önemli ve belirleyicidir. Başından beri canla başla çalışan bu üç yazar, karşıt görüşü savunan Konfederasyon yanlılarına hiç aldırış etmeden Konvansiyon üyelerini ikna etmeyi başarmış ve sessiz sedasız görüşlerini benimsetmişlerdir. Bu tutkulu genç insanlar, geleceğin anayasası etrafında tasarladıkları geleceğin ulusal devletini kurmak için kabından taşan tutkularını ve donanımlarını seferber etmişlerdi. Sürecin askeri kanadının önderi Başkomutan G. Washington, her zamanki dostu ve yakını bildiği fakat çok sert tartışmalar yaşadığı Hamilton hakkında pek övücü sözler etmekten çekinmez; onun “tutkulu, ihtiraslı biri olduğunu, ancak onun bu ihtirasının övgüye değer olduğunu ve onu, giriştiği her işte parlak sonuçlar almayı başarmasına yardım ettiğini” dile getirir.⁸

⁵ Alexis de Tocqueville.

⁶ Bkz. yukarıda.

⁷ Morris, s. 290.

⁸ Morris, s. 43.

Hem otoritenin hem özgürlüğün güvencesi olan erkler ayrılığı üzerine kurulan devletin doğumuna yol açan bu süreci, Konfederasyondan Federasyona geçiş sürecini iyi anlamak için görünürdeki aktörlerin gölgesinde kalan iki temel veriyi iyice gün ışığına çıkarmak ve vurgulamak gerekir:

- İlk olarak, Kıta’ya ayak basan bu insanların daha ilk günden karşılaştıkları olumsuz koşullar karşısında yaşadıkları ortak yazgı duygusu ve bunun onlara aşıladığı eşitlik duygusu: Eşitlik kavramına bu yatkınlıkları, onları, terimin *Rousseaucu* anlamıyla *doğrudan demokrasiye* elverişli bir konuma getirmiştir.

-İkinci olarak, Tahtın uzantısı olan yerel Vali’nin otoritesi ve siyasal pratiği, erkler ayrılığı ilkesinin benimsenip kavranmasında son derece etkili olmuştu: Kurulacak devletin işlevleri, organları ve kurumlarının tanımlanması; erklerin ve yetkilerin, bir yandan merkezi kurumlar, (Kongre-Başkan-Yüksek Mahkeme), öte yandan federe devletlerin merkezi federal Devletin ağırlığı altında ezilmesini önlemek üzere, federal Devletle Federe devletler arasında ayrılması ve dağıtılması, bir başka deyişe erkler ayrılığı ilkesinin yatay ve dikey uygulanması, bir anayasa mühendisliği harikası olarak izlenecek yolu gösteren veriler ve gözlemlerdir.

4 Temmuz 1776’dan Philadelphia Konvensiyonu’na, geçen o on yıllık sürede, kılıç şakırtıları altında ve Federalistlerin kalemlerinin ateşiyle, Konfederasyon nihayet Federasyon’a dönüşmüştü: Yenilgi, demek ki, Amerika’da da en büyük öğretmendi.

Bağımsızlıklarını kazanan 13 koloni, artık tek tek, ayrı ayrı bağımsız devletler olarak yaşayabileceklerini düşündüler. Merkezi bir hükümetin kötülüklerini gözlemleriyle, hatta bizzat yaşayarak gören bu geleceğin federe devletleri, bin bir sıkıntıyla ve acıyla kazandıkları özgürlüklerini ellerinden alabilecek bir merkezi otoriteyi kuşkuyla, korkuyla algılıyorlardı. Önce, her üye devlete merkezi hükümetten daha fazla yetki veren, “Articles of Confederation” adı altında bir sistem benimzediler: Bu sistem altında, her devlet kendi maliyesinin ve bütçesinin egemeni olacak, kendi hukuk sistemini oluşturmak üzere kendi hukukunu kendisi yaratacak ve kendi savunma sistemini kendisi kuracaktı.⁹

Merkezi hükümet, adına Kongre denen bir Meclis’ten oluşmaktaydı. Her devlet Kongre’de 2 ilâ 7 üye ile temsil ediliyordu, ancak, yasaların kabulü için her devletin sadece bir oyu vardı. Konfederasyon’un bir başkanı yoktu, ancak Kongre’nin başkanı asayişini sağlamakla görevliydi.

⁹ Acheson, s. 10.

Konfederasyon'un yetkileri son derece sınırlıydı: Uluslararası ilişkilerin yürütülmesi, Konfederasyon'a bağlı bazı kolonilerin yönetilmesi. Kongre, üye devletler arasında meydana gelebilecek uyuşmazlıkları çözüme bağlamakla görevliydi, ancak, ortada herkesin kabul ettiği ortak bir hukuk sistemi olmadığından, bu çözümlerin hiçbir bağlayıcılığı olamıyordu.

Daha da vahimi, merkezi otoritenin, ekonomik bağımsızlığın ve ulusal egemenliğin simgesi sayılan, vergi salma ve para basma yetkisinin olmamasıydı. Bu tür bir yetkisizlikle, bu tür bir güç yoksunluğu ile ne yapılabilirdi? Hiçbir şey. Örgütlenmiş ve yapılandırılmış bir devlet yoksa ne özgürlük ne de refah olabilirdi! Ulusal bir paranın yokluğunda devletler birbirleriyle ticaret yapamıyor, ne bir ordu, ne de donanma buldurabiliyordu.

Amerikan Anayasasının Ruhu olarak Erkler Ayrılığı

Yukarıda, son derece önemli olmalarına karşın bazı sorunları ayrıntılı olarak ele almayacağımı, onları biliniyor kabul ederek bir kenara bırakacağımı söylemişim. Bununla birlikte, siyasal rejimlerin karşılaştırılması ve bir tipoloji oluşturmak üzere, bu sorunlardan birinin kuramcılarının en ünlüsünü yardıma çağıracağım. "Yasaların Ruhu"nun yazarı Montesquieu, anayasal örgütlenme ölçütlerine göre bu siyasal rejim tipolojisinin ipuçlarını, İngiliz anayasa pratiğinden çıkardığı dersler olarak, şöyle özetliyor:

"Her devlette üç çeşit iktidar vardır: yasama gücü, insanların hukukuna bağlı olan yürütme erki ve sivil yaşama bağlı olan yürütme gücü. Birinci erk ile hükümdar ya da yüksek görevli, geçici bir dönem için ya da sürekli uygulansın diye yasa yapar, daha önce yapılmış olan yasaları düzeltir ya da kaldırır. İkincisi ile barış ya da savaş yapar, büyükelçiler gönderir ya da kabul eder; güvenliği sağlar, saldırıları önler. Üçüncüsü ile de suçları cezalandırır ya da özel kişiler arasındaki uyuşmazlıkları çözüme bağlar. Bu sonuncusuna yargılama yetkisi diyeceğiz; ötekine ise, basitçe, devletin yürütme erki, yani yasama, yürütme ve yargı."

Biraz daha yakından bakınca, verilen tanımın yalnızca işlevlerin değil, bu işlevlere tekabül eden erklerin de, fakat aynı zamanda, bu işlevleri yerine getirecek erkleri kullanan organların da birbirinden ayrılmasını işaret ettiğini görürüz. Modern siyaset biliminin kurucularından biri olan Montesquieu, bilimsel yaklaşımdaki tercihini dile getirirken, etik olan ile arasına gerekli mesafeyi koymayı ihmal etmez: "Çalışmamda ilkelerimi önyargılarımdan değil, eşyanın tabiatından damıtarak

oluşturdum”.¹⁰ Onun bilimsel yaklaşımı şu ifadeleri ile de perçinlenir: “*Burada, olan dile getirilir, olması gereken değil.*”

Montesquieu, altyapı ile üstyapı arasında olduğunu varsaydığı yakın bağları aramaya koyulmakla diyalektik bir yaklaşım benimser: “*Ben her özgül yasanın bir başka yasa ile bağlantılı olduğunu, ya da daha genel bir yasaya bağlı olduğunu gördüm.*” Bu maddeci, hatta erken Marksçı yaklaşımını şöyle bağlar: “*En geniş anlamı ile (toplumsal) yasalar, eşyanın tabiatından kaynaklanan zorunlu ilişkilerdir.*”

Montesquieu burada iki şey yapıyor: Öznel ve etik yaklaşımı terk ederek kalıcı, güvenilir ve sorgulanabilir-doğrulanabilir bilimsel bilginin zor yolunu seçer. Bu onun açısından olumlu bir çizgidir. Fakat bunu yaparken, ikinci olarak, kendi sınıfının, aristokrasinin tuzağına düşer: İngiliz siyasal rejimi çözümlemesi ve model olarak Fransa kralına önerdiği erkler ayrılığı, yaklaşık elli yıllık bir gecikme ile sakatlanmış bulunmaktadır ve parlamenter rejimin kurulup işlediği İngiltere’de artık erkler ayrılığı değil erkler arası bir işbirliği, bir başka deyişle “karma hükümet” (gouvernement mixte) sistemi yürürlüktedir.

Amerika, Amerika olduğu bilinmeksizin 1492’de keşfedildi. 1776’dan 1787 arasında Amerika iki büyük keşif, hatta iki büyük icat gerçekleştirecektir: Federalizm ve Başkanlık rejimi. 4 Temmuz 1776, Amerika Birleşik Devletleri’nin doğum günüdür, ve Alexis de Tocqueville’in deyimi ile bu olay “günümüz siyaset biliminin gerçekleştirdiği en büyük keşif”tir. Toplam nüfusları 3, 5 milyonu zor bulan bu 13 Koloninin başlattığı ve başardığı bu girişim, bir büyük ulusun yaratılması sürecinde dünyaya iki büyük yenilik sunacaktır: Başkanlık rejimi ve onun siyasal-yönetimsel yapılanma biçimi olan federal sistem. Yetkin bir anayasa mühendisliği ile kotarılmış, özgürlükle otoriteyi bağdaştıran, istikrar ve sürekliliği sağlayan bir anayasa, bugün bile yürürlüktedir. Olur-olmaz oynamalara karşı korunaklı, ama gerektiğinde kolayca değiştirilebilen yapısı ile bu anayasa, hiç kuşkusuz Montesquieu’nun – görebilseydi- hayran olacağı bir erkler ayrılığı pratiği olurdu. Siyasal olarak pek deneyimsiz olsalar da, ortak çıkarlarını ön palana çıkaracak kadar olgun ve öngörülü, fakat asıl, Aydınlanma çağıının İngiliz ve Fransız düşünürlerinin rahle-i tedrisinden geçerek yetişmiş liderlerin öncülüğünde (Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau...) bu halk, demokratik bir pratik içinde “keşfettiği” erkler ayrılığı ilkesini başarı ile anayasasının temeline oturtmuştu.

Haklı ya da haksız, Montesquieu adı ile özdeşleşen erkler ayrılığı aslında onun başyapıtı olan Yasaların Ruhu’nda adıyla-sanıyla yer almaz bile: İngiliz hükümetine ayrılmış epi-topu 10 sayfadır ve orada da

¹⁰ Önsöz.

“erkler ayrılığı” terim olarak geçmez. Ancak, kuram, Montesquieu’nün kaleminden kâğıda dökülürken İngiliz siyasi sistemi yaklaşık elli yıldır değişmiş, erkler ayrılığı yerini erkler arası işbirliğine bırakmıştır. Zira, İngiliz parlamentarizmi “karma hükümet”i şöyle biçimlenmiştir:

- Lordlar Kamarası,
- Avam Kamarası,
- Kral,
- Yüksek Mahkeme: Yargı erki.

Fazlasıyla hak ettiği saygıda hiç kusur etmeksizin denebilir ki, Montesquieu İngiliz siyasi sistemini hiç anlamamıştır, ya da çok fazla anlamamıştır; onun zikrettiği tek şey, “impeachment”tir. Oysa, onun bu satırları yazdığı sırada, İngiltere’de Bakanlar, yaklaşık elli yıldır Avam kamarası önünde sorumludurlar.¹¹

Fakat o, kralın, Parlamentonun onayı olmadan yasa yapamayacağını kesinleştiği Bill of Rights’tan beri,

- Parlamentonun yasama erkine sahip olduğunu,
- Kral’ın veto yetkisi bulunduğunu,
- Ancak 1707’den beri pratikte bu hakkını yitirdiğini anlayacaktır.

Montesquieu, üç erkin sahip olduğu veto yetkisini şöyle özetler:

“Kendi başına düzenleme yapma ya da daha önce, bir başkasınca yapılmış bulunan düzenlemeyi değiştirme yetkisine kural koyma yetkisi (faculté de statuer) diyorum. Roma’da Tribün’lerinkine benzer biçimde, başka birinin aldığı kararı ortadan kaldırma hakkına ise engelleme yetkisi diyorum.”

Yasama ve yürütme bileşenleri ile siyasi iktidarın karşısında yargıların rolünü ve bağımsızlığını kaydeder ve vurgular.

Profesör Cadart Yasaların Ruhunu yazarı alıntılamaı sürdürür:

“İlmli bir hükümet kurmak için, erkleri kaynaştırmak, düzene koymak, keskinliklerini yumuşatmak, birbirlerine karşı eyleme geçmelerini sağlamak, birine direnebilmesi için ötekine direnme gücü vermek gerekir.”¹²

“Yasama organı iki bölümden oluştuğu için, meclisler birbirlerini, sahip oldukları engelleme yetkileri ile zincirleyecektir. Her iki meclis, kendisi de yasama erki tarafından engellenen yürütme organınca engellenecektir. Bu üç erk, birbirlerini engelleyerek bir hareketsizlik, ya da bir kıpırdamazlık durumuna gelirler. Ancak, hareket etmek eşyanın tabiatı gereği olduğu için, her biri harekete geçmek, hem de uyumlu harekete

¹¹ Cadart, s. 282.

¹² Cadart, s. 284.

geçmek zorundadırlar.” Montesquieu, sürekli olmayan, dönemsel toplantılarla, yürütmenin, toplantı dönemlerini ve tarihlerini belirlemek suretiyle Parlamento’ya başka sınırlamalar da getirebileceğini söyler.

Yasama ile yürütme arasındaki ilişkilerde Montesquieu, parlamenter rejimin iki olmazsa olmaz kurumuna hiç değinmez: Ne kralın Parlamento’yu fesih yetkisi, ne kralın bakanlarının parlamento önünde ortak siyasal sorumluluğu söz konusu edilir.

Siyasal model olarak dünyaya, özellikle de ülkesi Fransa’ya gösterdiği **Britanya örneği**, Montesquieu tarafından pek anlaşılmamış görünüyor: 1649’da, Parlamento’yu oluşturan *yerel soyluluk* temsilcileri, Kral I.Charles’ın kafasını kestiler ve böylece Cromwell Cumhuriyeti’nin yolunu açtılar; 1688’de ise, aynı yerel soyluluğun aynı temsilcileri, Bill of Rights aracılığı ile aynı yerel özgürlükleri savunmak için, Kral II. Jacques’ı devireceklerdir. Bizim yazarımızın pek fark edemediği bir gelişme ile Parlamenter rejimin temel çizgileri ortaya çıkmaya başlamıştır: Parlamantonun onayı olmadan Kral yasaları ilga edemez, yurttaşlara vergi salamaz, ordu besleyemez. Vergi salmak ya da askere almak için Kral’ın Parlamento’dan izin alması, bunun için de Parlamento’yu her yıl toplantıya çağırması gerekmektedir: böylece düzenli toplanan ve kurumlaşan bir Parlamento’da Kral, halkın temsilcileri ile işbirliği/işbölümü yapmak zorunda kalıyordu. Böylece de, Kral’ın atadığı Bakanların, Parlamento’nun güvenini kazanması gerekiyordu.

Böylece, yürütmenin sınırlandırılması gereğinden doğan parlamenter rejim, yeniden yürütme erkinin güçlendirilmesi süreci içinde gelişecektir; ancak, yürütme erkinin sınırlandırılması bu kez doğrudan Parlamento tarafından değil, demokratik hak ve özgürlükleri güvence altına alan Rule of Law ya da Hukuk Devleti ilkeleri sayesinde gerçekleşecektir.

Farklı iktidar işlevlerini ayırıyor, ancak erklerin ayrılmasını gerekli görmüyordu: ona göre erklerin ayrılmasının bir yararı yoktu. Oysa Montesquieu, a) önceliği yürütmeye veriyor, fakat, b) erklerin mutlaka ayrılmasını gerekli görüyordu: zira, “*erklerin birbirini durdurması, frenlemesi gerekir*”di. Locke’tan ödünç alınan ve Cromwell pratiğinin sınavından geçirilen bir kuramın araçsal kullanılışı ile karşı karşıyayız!

İktidarın tekliği ve bölünmezliği içinde, erkler ayrılığı kuramı, Amerikan “Devrimi”ne esin verecek ve orada başarılı olacak, fakat Fransa’da, Fransız Devrimi’nin 1791 Anayasası ile gelen pratikte başarısız olacaktır:

- Erkler ayrılığı kuramı, seçimli makamlarla yürütme erkinin Bakanları arasında çifte görev uygulamasını yasaklamaktadır: hem ABD’de hem Fransa’da bu kural uygulanmıştır; -

-Hem Birleşik Devletlerde hem Fransa’da, Bakanlar, 1787 ve 1791 Anayasaları hükümleri uyarınca, Parlamento’ya ayak basamazlar;

- Her iki siyasal pratikte de Parlamento hükümeti düşüremez;
- Bakanlar yasa girişimi başlatamazlar; ABD’de Başkan bu “yetki”yi Kongre’ye mesajı ile kullanır;
- Montesquieu’nün adını bile anmadığı ‘yürütmenin yasama organını feshetme yetkisi’, her iki ülke anayasasının saygı gösterdiği bir kuraldır;
- Yürütmenin yasama karşısında “engelleme yetkisi” demek olan veto hakkı yoktur: Oysa hem Amerikan Anayasası, hem 1791 Fransız Anayasası bu yetkiyi ve bu hakkı Amerika’da Başkan’a, Fransa’da Kral’a (en fazla 2 yıllığına) tanımıştır. Her halükârda, yasamanın, mutlak olan kural koyma iktidarına karşı yürütme organına “engelleme yetkisi/hakkı” tanınması, ilkenin özünden önemli bir sapmadır ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Büyük Uzlaşma’yı sağlayan *checks and balance* düzenekleri, Fransa’da Devrim’in dinamikleri ve ulusal egemenlik ilkesi, hükmünü icra etmiş, pratik kendini dayatmış, kuramı patlatmıştır!

İngiliz parlamenter rejimine gelince, erkler ayrılığı kuramı açısından ve bu kuramın pratiği ışığında, yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkiler, XVII. yüzyıl İngiliz siyasal devriminin etkisi ile değişikliğe uğramıştır. Unutmamak gerekir ki, 1787 Amerikan Anayasası da, 1791 Fransız Devrimi Anayasası da, şu ya da bu biçimde ve şu ya da bu ölçüde, İngiltere kuramından ve pratiğinden esinlenmişlerdir. Ama hangi İngiltere’nin? İngiliz parlamentarizmi XVIII. yüzyılın ilk yarısında kuruluşunu ve kurumlaşmasını tamamlar. Amerika Birleşik Devletleri’nin kurucu ataları, Federalistler, yani 1787 Anayasasını kaleme alanlar, kuramsal olarak XVII. Ve XVIII. Yüzyıl yapıtlarından, pratikte de İngiltere’nin kurumlarının işleyişinden yararlandılar, etkilendiler. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin 16.maddesi ile erkler ayrılığı ilkesini yücelten ve ona bağlılığını dile getiren Fransa ise, yalnızca Montesquieu’nün ünlü başyapıtından değil, neredeyse eşzamanlı olarak Birleşik Amerika’da kurulan yeni, yepyeni rejimden de etkilenecektir.

Kongre’den Konvansiyon’a

Amerikan Anayasası aynı zamanda devasa ve nazik bir iş başarmaya, özgürlük ile otorite arasındaki o mucizevi dengeyi oturtmaya girişecektir. Philadelphia Konvansiyonu’na katılan 13 Koloninin temsilcileri ne istediklerini belki tam olarak bilmiyorlardı, ama ne istemediklerini çok iyi bilmekteydiler: Her şeyden önce bir Kral istemiyorlardı, özgürlüklerini yitirme korkusuyla fazla güçlü bir merkezi hükümet de istemiyorlardı. Fakat onlar aynı zamanda, Birliği oluşturan irili-ufaklı devletleri de yitirmek istemiyorlardı. Bu devletçiklerin yok olması, kaybolup gitmesi haysala dışıydı. Zira bunlardan her birinin kendine özgü var olma nedenleri vardı. Fakat, öte yandan, bildikleri ve bilincinde oldukları bir gerçek daha vardı: Konfederasyon, hâlihazır yapısı ile çok büyük

başarısızlıklarla karşılaşmıştı. İktidar ve yetki yokluğu nedeniyle, üye devletler arasındaki uyuşmazlıkları ve çatışmaları çözemiyordu. Amerika’nın kurucuları, işte bu yapısal sorunları, anayasaya yerleştirdikleri ve adına checks and balance dedikleri düzeneklerle ve müthiş sağlıklı ve kalıcı sonuçlar verecek olan bir anayasa mühendisliği ile aşmayı başarmışlardır: Temel haklar ve özgürlükleri güvence altına almakla birlikte, özgürlüğün tamamlayıcısı olarak güçlü bir merkezi yönetimi bağdaştırmışlardır. Çoklu hukuksal yapının yerine herkesin hak ve özgürlüklerine saygıyı esas alan fakat herkes için bağlayıcı bir ve tek hukuk sistemini yürürlüğe koymak bu başarının özüyüdü.

Kongre, Birliğin dış ilişkilerini yürütme gereksiniminin doğurduğu bir organdı, ancak en küçük bir mali ve bütçesel gücü yoktu. İngiltere ile savaşta George Washington ordu komutanı, Benjamin Franklin de fiili diplomasi şefi olarak özellikle Fransa’nın desteğini sağlıyordu. Fransa’dan sağlanan bu destekle, Konfederasyon, York town zaferini kazanır ve 1782 Şubat’ında İngilizlerle barış görüşmeleri başlar. 1783 Eylülünde Paris Antlaşması imzalanır ve İngiltere Kolonilerin bağımsızlığını tanımak zorunda kalır: Bağımsızlık kazanıldığına göre artık Birlik gerekli miydi? Yanıt evet olacaktı, Bağımsızlığı ilan edenlerin on yılı aşkın bir süreyle verdikleri mücadele, nihayet meyvesini verecekti.

Başta askeri zaferin komutanı George Washington olmak üzere, B.Franlin, A.Hamilton, T.Jefferson ve daha pek çok önde gelen aktörler, çabalarını birleştirip engelleri kaldırdılar ve açmazları aştılar: Yetersizliği ve güçsüzlüğü olaylarda ortaya çıkan Kongre’yi Konvansiyon’a dönüştürdüler ve ona kurucu Meclis ilan edip onu Kurucu İktidar ile donattılar: Bu, Kongre’nin kuruluşunda öngörülmeleyen bir çeşit Darbe idi, ve işte böyle bir Darbe ürünü olan bir Konvansiyon’un yaptığı bir Anayasa ABD gibi liberal bir devletin temeline oturtulmuştu. Böylece Federalistlerin zaferi olarak oylanana ve Mayıs 1787’de kabul edilen Anayasa 1788’de yürürlüğe girecekti.

Aynı yılın Kasım ayında Kongre feshedilecek, 1789’da yeni seçimler yapılacak, 4 Mart 1789’da da G.Washington başkanlığa seçilecektir. Yeni seçilen Kongre 30 Nisan 1789’da ilk toplantısını yapacaktır: Bu tarihten tam beş gün sonra, yaşlı Kıta’nın Versailles kentinde, 174 yıldan sonra, Etats-Généraux meclisi toplanacak ve o da kendisini Kurucu Meclis ilan edip Anayasa yapma işine girecekti...

İşte bu yeni Anayasa, Federal Devleti kuracak, bu yeni devlet ise, Konfederasyon’un tersine, iki temel özelliği ile belirginleşecektir:

-Federal Devlet, yurttaşlar üzerinde doğrudan otorite sahibidir,

- “Üç Branş” adıyla Üç üstün erk kurar: Yasama, Yürütme, Yargı

Üç Dal olarak Anayasada yer alan bu üç erk, sayılmalı olarak sınırlandırılmış, açıkça bu merkezi/üst erke ait olduğu belirtilmeyen tüm yetkiler, federe devletlere ya da doğrudan halkın kendisine bırakılmıştır.

Bu da, kurumsal düzeyde gerçekleştirilmiş bir uzlaşmadır. Benimsenen iki Meclisli Kongre sistemi de, küçük devletlerle büyük ve güçlü devletler arasında, federal düzeyde gerçekleştirilen bu uzlaşmanın bir başka adımıdır. Hem Başkan, hem Kongre, hem bütün yurttaşların, hem de Devletlerdeki delegeler tarafından seçilmektedir. Kongre'nin ikinci meclisi olan Senato, kuramsal olarak Başkanı denetleyebilir: örneğin Başkan, ancak Senato'nun üçte iki oyu ile onayı olmaksızın bir uluslararası Antlaşma imzalayamaz. Ne var ki, aşağıda görüleceği üzere, Anayasa'nın öngördüğü bu hüküm, pratikte pek işlemeyecektir.

Birleşik Devletler'in Kurumları

Bu kuruluş sürecinde, Montesquieu'nün sözünü ettiği, General de Gaulle'ün Anayasanın üç ögesinden biri saydığı bu ruh, bazı yenilikler olarak ABD'nin kurumlaşmasında karşımıza çıkar. Erkler ayrılığı temeli üzerinde kurulan bir Federal Devlet yaratan bu Anayasa'nın yenilikleri şöyle özetlenebilir: Birinci yenilik, Anayasa teriminin yeni ve modern anlamıdır: “Konfederasyon Maddeleri- Articles of Confederation”den Anayasa'ya dönüşen bu terim, 13 üye devlete dönüşen 13 Koloninin eseridir. İkinci yenilik, 1787 Anayasası ile icat edilen Federal sistemdir. Üçüncü yenilik, Antik çağlardan beri sözü edilen üç erkin, Yasama-Yürütme-Yargı'nın, başarılı bir Anayasa mühendisliği ile gerçekten birbirinden ayrılmasıdır. Kuramsal birikimlerin ve İngiliz siyasi pratiğinin ışığında, erkler ayrılığı, böylece anayasacılık hareketinin temel başvuru kaynağı konumuna yükselmiş oluyordu.¹³

ABD Anayasası, özgün metnin kendisi ile ona getirilen *Amendements-Değişiklikler*'den oluşuyor. Checks and balance adıyla Anayasada yer alan küçük mekanizma ve düzenekler, yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini korumak üzere devletin temel organları arasındaki dengeyi kurup korumada ana etken rolünü oynar.

Kendisini Anayasa Mahkemesi İlan Eden Yüksek Mahkeme

Bir başka yenilik de Anayasanın üstünlüğü ilkesinin kabul edilmesidir: Yüksek Mahkemenin 1803'te Marbury/Madison davası kararı vesilesi ile gerçekleştirdiği bu yenilik, “Anayasa metninde yer almayan bir Anayasa hükmü” haline gelmiştir. Karmaşık ve zor olan Anayasa değişikliği, başlangıcından günümüze 27 kez gerçekleştirilmiştir.

Yüksek Mahkeme'nin ilk başkanı Charles Evans Hughes'ün deyişi ile “...Amerikan yönetimi(hükümeti), Anayasanın lafzına değil ruhuna itaat eder... Anayasanın hiçbir yerinde Üçüncü Erk olan Yargı organının temsilcilerinin, anayasanın maddelerinin ne anlama geldiğini

¹³ Portelli, s. 37.

yorumlamada son başvuru kaynağı olduğu yazılmamıştır... Yüksek Mahkeme’nin bu siyasal rolü biz dünyeviler için hep karanlık bir konu olarak kalmıştır (...) hatta yasa adamlarının pek çoğu için de bu böyledir. Biz bir Anayasa ile yönetiliyoruz, ama bu anayasanın ne olduğuna ancak yargıçlar karar veriyor...”¹⁴

Kongre, Birleşik Devletlerin çift meclisli Parlamentosunun adıdır. 1776’dan 1787’ye, Bağımsızlık Savaşının yürütülmesinin beyni ve yüreği olmuştur. Ne var ki, yeterli güce sahip bir merkezi yönetimi oluşturmada sergilediği tereddütlü tavır bağımsızlığı siyasal bir zaferle taçlandırmada gösterdiği kararsızlık, Kongre’yi kendi kendini aşmaya ve Konvansiyon kimliğine bürünmeye zorladı: Konfederasyon’dan Federal bir yapı, yani merkezi bir devlete geçiş için bastıran Federalistlerin bastırması ile Kongre, Kurucu İktidarı kullanma kararlılığına büründü ve darbe benzeri bir zorlama ile Kurucu Meclis rolünü üstlendi. Merkezi / Kurucu iktidar olarak Kongre, kendi statüsü, yetkileri, merkezi kamu kurumlarıyla ve federe devletlerle ilişkileri konusunda gerektiğinde gerekli değişiklikleri yapmaktan geri kalmayacaktır.

Kongrenin yetkileri şöyle özetlenebilir. Anayasaya göre Kongre, iki meclisi, Temsilciler Meclisi ve Senato, arasında paylaşılan yasama ve bütçe yetkisini tek başına kullanır. Yasa yapma usulleri Anayasada belirlenmiştir. Başkanın kullandığı veto ve cep vetosu ile Kongreye sunduğu *Birliğin yıllık durumu* ya da genellikle kendi partisinden “dost” bir parlamenter aracılığı ile kullandığı yasa başlatma girişimi, Kongre’nin yasama yetkisinin mutlaklığına halel getirmez.

Kongre, bhusus Kongre’nin ikinci kanadı olan Senato, “*olur görüşü*” sayesinde hayli geniş ve etkin bir atama yetkisine sahiptir: Parlamenter rejimdeki bakanlara denk olan Başkanın Bakanları (“Secretarys”), bazı yüksek kamu görevlileri, Federal düzeydeki Yargıçlar ve Büyükelçilerin atanabilmesi için Senato’nun oluru gereklidir. ABD tarihinde Senato, Başkanın bakanlarının ve Yüksek Mahkeme Yargıçlarının atanmasını bu yetkisine dayanarak pek çok kez engellemiştir.

Kongre, diplomatik alanda da, atamalarda ve dış politikada söz ve karar sahibidir. Anayasanın I. maddesi, 8. bölümü 11. fıkrasına göre Kongre, yabancı ülkelere savaş ilan edebilir; ne var ki, pratik, bu hükmü geçersiz kılacaktır: Kore ve Vietnam Savaşları, Kongre’nin görüşüne aldırmayan Başkanlar tarafından başlatılmıştır. Bu durumun tekrarlanmasını istemeyen Kongre, 1973’te çıkardığı War Power Yasası ile, Başkanın, Amerikan askerlerini bir yabancı ülkeye gönderebilmek için, Kongre’nin onayını almasını zorunlu kılmıştır. Senato, ayrıca, Başkan’ın

¹⁴ Cater, s. 15-16.

imzaladığı uluslararası Antlaşmaları, üçte iki çoğunlukla onaylama yetkisine sahiptir. Bu yetkinin kullanılmasını etkisiz kılmak üzere Başkanlar, Antlaşma yerine teknik anlaşmalar (executive agreements) formülünü bulmuşlardır.

Kongre'nin bir de seçim yetkisi vardır. Başkanlık seçiminde ikinci seçmenlerin oylarından başkanın seçilmesine yetecek bir çoğunluk ortaya çıkmamışsa, Başkanı, Temsilciler Meclisi belirler. Başkan yardımcısının belirlenmesinde bu yetki Senato'ya aittir. 1825'te Başkan John Quincy Adams, Temsilciler Meclisine, 1837'de Başkan Yardımcısı Senato tarafından aynı usulle seçilmişlerdir.¹⁵

Bu bağlamda, çok ilginç, eşi benzeri olmayan bir gelişme, Watergate olayı vesilesiyle yaşandı. Hem başkan, hem başkan yardımcısı, hiçbir aşamada hiçbir seçim sürecinden geçmeksizin başkan ve Başkan yardımcısı olarak görev yaptılar. Başkan Nixon'ın yardımcısı Spiro Agnew istifa etmiş, yerine Gérald Ford atanmıştı. Watergate sürecinin ikinci yılında, 1974'te Nixon da istifa edince, otomatik olarak onun yerine Başkanlık koltuğuna oturan Gerald, bu kez kendisine yardımcı olarak Nelson Rockefeller'i atamıştı. Böylece, 1974'le 1976 arasında ne başkan, ne Başkan Yardımcısı halkın doğrudan seçmediği kişiler olmuştu. 1976 seçimlerinde ise Jimmy Carter başkanlık koltuğuna oturacaktır.

Anayasal Başkan

ABD Anayasasına göre Başkan, yürütme işleviyle görevli organdır. Anayasa ona bir statü belirler, bir rol tanımlar ve başta Kongre olmak üzere diğer kamu kurumları ile ilişkilerinde onu belli yetkilerle donatır. İşte Anayasanın öngördüğü bu hükümler ve kurumun 200 yılı aşkın işleyiş pratiğinden damıtılan verilerle ideal tip başkanlık rejimi tanımlanır:

- Hükümetin sorumluluğu, Başkanın Kongre'yi fesih yetkisi yoktur;

Katı, sert bir erkler ayrılığı vardır, fakat checks and balance düzenekleri sayesinde bu katılık esneyebilmekte, başkan yasamanın, Kongre de yürütmenin görev alanında yetkiler kullanabilmektedir. Başkan, atama yetkisi yanında, *düzenleyici işlem* yapma yetkisine de sahiptir. Kongreden özel bir *yasama delegasyonu* almaksızın, *executive orders* ve *rules and regulations*'lar imzalayabilir. Federal yönetimin başı sıfatı ile bütün federal memur ve görevlileri atama yetkisi Başkan'ındır. Hemen her devlet başkanı gibi Başkan'ın da af yetkisi vardır.

Daha önce de değinildiği üzere, Başkan'ın yasa önerme ve yasal sürece karışma yetkisi yoktur. Ancak, Kongre'ye Birliğin Yıllık Durumu

¹⁵ Portelli, s. 45.

mesajı ve dost bir parlamenter aracılığı ile dolaylı telkinlerde bulunabilir. Buna karşılık, çok ciddi bir engelleme iktidarı vardır: Veto yetkisi Kongre’nin yasama erki karşısında ciddi bir engeldir. Kongre bu engeli, Senato’nun aynı metni üçte iki çoğunlukla kabul etmesiyle aşabilir. Cep vetosu ise, Başkanın yasama dönemi sonunda Kongre’ce kabul edilen bir yasayı cebine koyup tatile çıkmasıdır ki, bir dahaki yasama dönemi başına kadar yasadan kaynaklanan gerilimin düşmesi ya da böyle bir yasanın oylandığının ve veto edildiğinin unutulup gideceği hesabına dayanır.

Amerikan Başkanı’nın görevini yerine getirirken siyasal olarak sorumlu tutulamayacağı varsayılır. Oysa, hem Başkan, hem Başkan Yardımcısı, hem de tüm kamu görevlileri, Kongre tarafından, “*vatana ihanet, yolsuzluk (corruption), kamu malına karşı cürüm ya da ağır suç*” ithamı ile görevden alınabilir. Bugüne kadar 4 Başkan bu tür bir yargısal kovuşturmayla uğramış ya da uğramaktan kıl payı kurtulmuştur: Başkan John Tyler; 1868’de Andrew Johnson yargılanmış ve aklanmıştır; 1999’da, Başkan Bill Clinton, Temsilciler Meclisinin başlattığı sürecin Senato’dan dönmesi ile yargılanmaktan kurtulmuştur. Buna karşılık, 1972’de başlayan *impeachment* süreci, 1974’te Başkan Richard Nixon’ın istifası ile son bulmuş, böylece de görevden alınmaktan (*siyasal sorumluluk*) ve yargılanmaktan (*cezai sorumluluk*) kurtulmuştur.

Bir Başkan’ın Karabasanı, Watergate: Dünya kamuoyunda Watergate Skandalı olarak bilinen olay, 17 Haziran 1972’de başlayıp 8 Ağustos 1974’te kahramanı Başkan Richard Milhous Nixon’ın istifası ile sonlanan bir sürecin adıdır. Olaylar zinciri, Cumhuriyetçi Partili Başkan Nixon’ın, rakip Demokrat Parti’nin seçim kampanya merkezi (*Democratic National Committee*) olarak kullandığı Washington D.C. deki *Watergate Hotel* binasına gizlice dinleme / kayıt cihazları yerleştirmesinin ortaya çıkması ile başladı. Bu yerleştirme emrini veren Nixon hakkında tam 12 ayrı suç işlemekten dava açılması gerekecektir. Ayrıntısına girmeden, bu olayın ortaya çıkarılmasında basın, özellikle de *The Washington Post*’un iki gözü pek gazetecisi, Bob Woodward ve Carl Bernstein’in oynadığı rol son derece dikkat çekicidir. Süreçte, derin gırtlak (*Deep Throat*) olarak adlandırılan kamu görevlilerinin işbirliği ve yardımı sayesinde, Başkan’ın suçlu olduğu konusunda kesin ve reddedilemez bulgular ve kanıtlar elde edilmişti. Kongre’de oluşturulan Karma Komisyon da Başkan Nixon’ın suçlu bulunduğu eğilimindeydi. Bir başka etik ve ahlak sorunu da burada sergilenecektir: Cumhuriyetçi parlamenterler de, “kendi” Başkanlarının suçlu olduğu yönünde Demokratlar doğrultusunda oy kullanacaklardı. Böylece dört bir yandan kuşatılan, Amerikan kamuoyuna açıkça yalan söylediği ortaya çıkan Başkan Nixon için, istifa etmekten başka çıkar yol kalmamıştı. İstifası ile boşalan Başkanlık koltuğuna, kendisinin atadığı Gerald Ford geldi, Anayasa

gereği Başkan olur olmaz, eski patronunu affetti. Nixon da ömrünün kalan günlerini Amerika'ya hizmet etkinlikleri içinde geçirdi, 1981'de öldü.

Başkanlık yaparak Başkan olunur

General de Gaulle'ün Anayasa tanımındaki ilk iki ögeyi, ruh ve kurumlar öğelerini gördük. Üçüncü ögeyi, anayasanın pratikle sınavını görmenin sırası geldi. Bu pratiği ele alırken en belirgin değişimleri sergileyen Başkanı izlemek gerekiyor. Evet, Başkan çok büyük değişiklikler geçirdi. Elbette ki başkanlık makamının geçirdiği bu değişiklikler, yürütme organının niteliği bakımından önem taşıyor. Başkanın güçlenmesi tek başına bir olgu olarak ele alınmamalı: Başkan güçleniyorsa, Kongre ve Yüksek Mahkeme, yürütme güçleniyorsa yasama ve yargı güç yitiriyor demektir!

Gerçekten, bugünün Amerikan Başkanı, 1787 Anayasası ile kendisine verilen yetkilerden çok daha fazlasına sahiptir ve Amerikan siyasal yaşamında, başlangıçtakinden çok daha önemli, çok daha belirleyici bir konumdadır. Başkanın sahip olduğu iktidar, kullandığı erk ve temsil ettiği güç, Birleşik Devletler'in tarihinden, Amerikan toplumunun sosyopsikolojik yapısından, kültür ve ideolojisinden kaynaklanan öznel ve nesnel etkenlerin bileşkesinde, ulusal ve uluslararası siyasal gelişmelerin kavşağında somutlaşır:

(1) Modern dünyanın temel eğilimine uygun olarak karmaşıklaşan yönetim süreci, yasama organı olarak Parlamento'yu, yani yasamayı yürütme karşısında zayıflatmış, geri plana düşürmüştür. Sosyo-politik eğilimler kurucu iktidar olarak algılanan parlamentoyu, düşünücü iktidar (*pouvoir délibérant*) derekesine düşürmüş gibidir (*Bir parlamento, ne yapmak için?* André Chandernagor) Teknik ve teknolojik nitelikli yönetim gereklilikleri, bu bağlamda genel olarak ve Birleşik Devletler özelinde Başkanın rolünü arttırıcı, buna karşılık Kongrenin konumunu getiretici bir etki meydana getirmektedir.

(2) Yönetmek, hükümet etmek her şeyden önce, hızlıca ve yönetim sürecinin her aşamasında öngörmek, tasarlamak, karar vermek ve uygulamak olduğundan, yürütmenin iç mantığı Başkanın güçlenmesine hizmet eder niteliktedir.

(3) Dış politikada, askeri planda, mali ve ekonomik alanda, uzmanlaşmanın artması donanımların gerekli olması, yürütmeyi güçlendirecek, buna karşılık teknik olarak Kongrenin denetleme olanaklarını kısıtlayacaktır.

(4) Paralel olarak, tümü ile Başkana bağlı ve bağımlı olan bürokrasinin ve teknokrasinin yükselişi de gözlerden kaçmayan bir gerçektir.

(5) ABD'nin ilk Başkanı, Bağımsızlık savaşındaki Başkomutanlık karizması ve Federal Devletin kuruluş aşamasındaki liderliği ile Ameri-

kan Başkanının prestijinin artmasında çok özel bir öznel bir rol oynamıştır. Dört ayrı savaş, Meksika Savaşı, Ayrılıkçı Savaş (Cecession War, 1861-1865), Birinci Dünya Savaşı, Wison’ın ünlü 18 ilkesi, İkinci Dünya Savaşı ve Başkan Roosevelt’in oynadığı rol, Amerikan Başkanlık makamını Kongre karşısında güçlendirmiş olan gelişmelerdir.

(6) Birleşik Devletlerin ekonomik büyümesi ve sanayileşmesi de, hem Amerika’nın, hem de dünyanın en çok gıpta edilen adamı olarak Başkanın birinci plana çıkmasına yardım etmiştir. Üretimi, dağıtımı ve tüketimi ile devasa boyutları olan Amerikan ekonomisini uluslararası zirvelerde temsil etmek, Kongre’nin değil, Başkanın işidir ve bu durum ona büyük güç kazandırmaktadır.

(7) Bazı Amerikan Başkanlarının güçlü kişilikleri de oturdukları koltuğu güçlendirmiştir. Başkan Monroe’nun kendi adını taşıyan Doktrini, XIX. yüzyılın dünyasına damgasını vurmuş, Latin Amerika’yı Birleşik Devletlerin arka bahçesi haline getirmiş, Avrupalı devletleri Kıta’nın uzağında tutmuştur: Büyük Başkanlar işlevlerini ve makamlarını da büyütürler

(8) 1861-1865 arası yaşanan Ayrılıkçı (İç) Savaş, Birleşik Devletlerin bölünmez bütünlüğünü ve birliğini sağlamakla kalmamış, Federal Devleti ve onunla birlikte Başkan Abraham Lincoln’ü de yüceltmiş, güçlendirmiştir. Buradan aldığı güçle de, ırksal eşitlik yönünde önemli bir adım atmıştır. Bir kez daha görülmüştür ki, Başkanın bireysel büyüklüğü, işlevinde de güçlenmesini sağlamıştır.

(9) XX. yüzyılın başlarında Başkan Wilson dünya siyaset sahnesine müdahale ederek ünlü “18 Nokta”sını yayınlamış, İngiltere’nin oynadığı rolü üstlenmiştir.

(10) 1929 Büyük Bunalımının yarattığı çöküş, işsizlik ve sefalet karşısında, Başkan Franklin D.Roosevelt, uygulamaya koyduğu “New Deal” politikası ile büyük yığınlara umut vermiş, bu “anti liberal” önlemlere karşı çıkan siyasal güçlere ve Yüksek Mahkeme’nin direnişine karşı yıllarca süren bir savaşım vermiş ve sonunda yürütmenin yargıyı mat etmesi ile büyük prestij ve güç kazanmıştır.

(11) Rusya’da komünizmin gelişi, Yalta ile Komünist Blok’un kuruluşu, 1949 Çin’de Komünist Devrimin gerçekleşmesi, iki Blok arasındaki Soğuk Savaş... Bütün bu gelişmeler Amerikan başkanlarını komünist düşmanın birebir muhatabı konumuna getirmişti. Truman Doktrinini, Eisenhower Doktrinini, Kennedy’nin gözü pek dış politikasını ve Brandenburg Kapısındaki ünlü “Ich been ein Berliner!” çıkışını anımsamak yeter.

(12) Nükleer silahlarda ve uzay yarışında Sovyetler Birliği ile başlayan rekabet, yarışma ve oluşan “dehşet dengesi” de, hem dünyada, hem Amerika içinde, Başkanın konumunu güçlendirmiştir.

(13) Dış politikanın iç politika karşısında öncelikli bir konuma gelmesi, Başkan Nixon'ın önce Danışmanı, daha sonraki Dışişleri bakanı olacak olan Henry Kissinger bile, kendi makamından Başkanın güçlenmesine katkıda bulunacaktır.

(14) Kısaca, bir yandan Komünizmin bir tehdit ögesi olarak belirişi, öte yandan Dekolonizasyon sürecinde dünkü sömürge halklarının muteber muhatap olarak dünya siyasetinde yer almaları, Amerikan Başkanlarını da birinci plana çıkarmış, özellikle seçim kampanyaları sırasındaki kitle iletişim araçlarından etkin biçimde yararlanma becerileri, onları hanelerin kalbine sokmuş, Amerikalılar ve tüm dünya tarafından bazen hayranlıkla, bazen kin ve nefretle izlenmişlerdir.

Anayasanın öngördüğü düzenlemelerdeki konumlarının ötesinde, anayasadan kaynaklanan hak ve yetkileri bir yana, Başkan, yukarıda kabaca özetlenen gelişmeler sürecinde, Kongre'ye karşı belli bir güç, belli bir üstünlük kazanmıştır.

Gerçek bir Anayasa Mühendisliği

Yerleşik bazı kanılar, kimi önyargılar vardır ki, Türkiye'nin anayasacılık hareketlerini bir anayasa mühendisliği ile, yani yukarıdan bir dayatma ile açıklamaya çalışır. Aynı önyargılar, Fransa için, hem de öncelikli olarak, geçerlidir: Her iki toplum da jakobendir ne de olsa! Buna karşılık, Amerika Birleşik devletleri, tabandan, aşağıdan yukarıya, son derece sivil ve demokratik bir gelişme sonucu kurulmuştur. Böyle bir değerlendirmeyi İngiltere için yapmak mümkündür. Gerçekten de İngiliz siyasal rejimi, el ve ayak yordamıyla, her hangi bir kuramsal modele uymak için değil, her hangi bir kutsal metine uygun davranmak için değil, olayların gelişiminin yarattığı kurumlar doğrultusunda oluşmuştur. Amerika için böyle bir gelişme asla söz konusu olmamıştır. Tam tersine, ABD, varlığını 1787 Anayasasına, onu meydana getiren Anayasa mühendisliğine borçludur. Bu bağlamda denebilir ki, Fransa'da Devlet anayasalar yaparak toplumu biçimlendirmiştir. (Fransa ancak Devletle kaimdir, der De Gaulle), oysa Amerika'da, söylenenin tersine, Devlet, ancak Anayasa ile yaratılmıştır.¹⁶ Yani, asıl anayasa mühendisliği, Amerika'da devletin kurulması sürecinde vardır. Roger Vadim'in Brigitte Bardot ile çektiği pek ünlü filmin başlığı, "Ve Allah Kadını Yarattı" idi; eğer bir Hollywood filmi çekilseydi, adını "Ve Anayasa Amerika'yı Yarattı" olmaz mıydı?

¹⁶ Duhamel, 2000, s. 193-222.

Paris’e Şöyle bir Uğramak: Yarı Başkanlık Rejimi

Dünyada Başkanlık Rejiminden daha fazla ülkede yürürlükte bulunan Fransız yarı-başkanlık sistemi, Başkanlık ve Parlamenter rejimlerinin arasında bir yerde konumlanır:

(1) 1958 Anayasası, baş mimarı Michel Debré’nin deyimiyle, Fransa’da ilk kez bir Parlamenter rejim kurmuştur;

(2) Rejime yarı-başkanlık çizgisini veren gelişme, 1962’de, anayasa pek de uygun olmayan bir referandumla anayasa değişikliği yapılarak Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçileceğinin kararlaştırılması olmuştur;

(3) 10 Mayıs 1981’de François Mitterrand’ın seçilmesiyle yukarıdan bir iktidar değişikliği gerçekleşmiş ve başkanın meclisi feshetmesiyle Cumhurbaşkanı çoğunluğu ile Parlamento çoğunluğu arasında uyum gerçekleşmiştir;

(4) Mart 1986 genel seçimleri sonucunda Millet Meclisinde çoğunluğu elde eden sağ, Mitterrand’ı ya bu yeni çoğunluklu Meclisi feshetme, ya da onunla kurumsal bir arada yaşamaya alışma arasında bir tercihe zorlamıştır: Mitterrand meşruiyeti pek taze olan Meclisi feshetmeyi politik olarak uygun görmemiş, ve Jacques Chirac ile “cohabitation” a razı olmuştur;

1958 Anayasasının kurduğu Fransız Beşinci Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı, hiç kuşkusuz klasik bir parlamenter rejimdeki cumhurbaşkanından çok daha güçlüdür. Sahip olduğu kayıtsız-koşulsuz Millet Meclisini fesih yetkisi sâyesinde, Amerika’daki Başkandan bile daha güçlüdür! Bununla birlikte, bunun bir tek koşulu vardır: Millet Meclisinde, kendisine sadık, disiplinli bir Meclis çoğunluğunun bulunması.

V. Cumhuriyette, Başkanın iktidarını güçlendiren 3 etken vardır:

(1) Başkanın Anayasa metninde yer alan güçlü yetkileri;

(2) 1962 Referandumu ile doğrudan halkoyu ile seçilmesinin, zaten geniş yetkilerinin daha da güçlenmesi;

(3) Seçim sisteminin çeşitli düzenekleri sayesinde çoğunluk olgusunun sağlanması...

Peki, 55 yıllık bir pratik sonunda V. Cumhuriyet’in bilançosu nasıl değerlendirilebilir?

Kurumların öyle büyük sarsıntılara yol açmaksızın, belli bir uyum içinde çalıştığını, rejime daha kuruluşunda karşı çıkan Maurice Duverger de, *Kesintisiz Darbe*’nin yazarı da kabul edecektir; hattâ F.Mitterrand, karşı çıktığı kurumları seleflerinden ve haleflerinden çok daha büyük bir maharet ve beceri ile kullanmasını bilecektir (1981-1995).

Ne var ki, bazı eleştirel kalemler, V. Cumhuriyet’in “cohabitation” dönemlerini acımasızca (ve haklı olarak) eleştirmişlerdir. Bu dönemden kalma kimi sahneler, kimi gülünç durumlar kimsenin anımsamak iste-

meyeceği türdendir. Fransa bu dönemlerde sık sık iki sesle konuşmuş, uluslararası zirvelerde Cumhurbaşkanı ve Başbakan ayrı telden çılmışlardır: Birbirine güvenmeyen iki lider görüntüsü hiç hoş karşılanmamıştır. Büyük demokrasilerin tek bir seçimle elde ettiklerini, Fransa, Cumhurbaşkanlığı ve Millet Meclisi için olmak üzere iki genel seçimle ediyordu.

Üstelik Fransa'da daha istikrarsız bir rejim, yani, komşuları İngiltere, Almanya ve İspanya'ya oranla daha çok hükümet vardır:

İngiltere'de Margaret Thatcher, 11 yıl (Mayıs 1979-Kasım 1990), Tony Blair 11 yıl (1997-2007) yıl başbakanlık yaptı

İspanya'da Felipe Gonzales 14 yıl süreyle başbakanlık yaptı (1982-1996)...

Federal Almanya'da, efsanevi lider Konrad Adenauer'in olağanüstü siyasi ömrünü saymazsak (1949-1963), Kohl 15 yıl (1982-1998), Merkel 8 yıl (2005-2013) Chancellier'lik görevinde bulundu; daha yeni, bir yeni dört yıl için halkından onay aldı, bu da 12 yıl eder. Parlamenter rejimlerin mutlaka istikrarsızlık getireceğini ileri sürüp Atlantik-ötesinde ya da Seine kıyılarında sözde ideal rejim arayışına çıkanlara ne demeli?

Denilen odur ki, istikrarlı rejim V. Cumhuriyet'in ve onun kurduğu Yarı-Başkanlık rejiminin tekelinde değildir ve parlamenter rejimler, gerçek demokrasilerde, asla bir istikrarsızlık nedeni değildir, olmamıştır.

Anayasa hukukunun ve siyasal rejimlerin büyük ustası Maurice Duverger, daha 1961'de, yani Parlamenter rejimin yarı-başkanlık rejimine dönüşmesinden önce, pek manidar başlıklı yapıtında (*Altıncı Cumhuriyet ve Başkanlık Rejimi*): "III. Cumhuriyet döneminde hiç kimse Başkanlık rejiminden bahsedemiyordu. İki-Aralık (1851)ın anısı, bu konuda yeterince caydırıcıydı. Gerçi Léon Blum, 1945'te Başkanlık rejiminin büyük avantajlarını dile getirmişti" (ancak orada kalmıştı).¹⁷

Gerçekten de, Leon Blum 1945'te bu konuda bir görüş belirtmişti: "Bir demokraside etkinlik (etkililik) olarak nitelendireceğim bir nokta olarak bu konu hep kaygıyla düşündürmüştür... Demokratik ilkelerle yürütme eyleminin etkinliğini bağdaştırmak nasıl sağlanabilirdi? Beni Amerikan tipi anayasalara doğru cezbeden, işte bu arayış olmuştur."¹⁸

M. Duverger, yürütmenin güçlenmesi yönündeki eğiliminin başkanlık rejiminin güçlendirmesini de beraberinde getirdiğini, zira parlamentoların yavaş çalışmasının gündeme egemen olmalarına izin vermediğini düşünür. Ama uyarır: Amerika'da Kongre, ve onun iki Meclisi,

¹⁷ Duverger, 1961, s. 8.

¹⁸ Gicquel, 1977, s. 250.

disiplinsiz ve sınırları pek belirsiz Partilere dayanan Amerikan partiler sistemi sayesinde “çok güçlü ve özgürdürler”.¹⁹

Ve bizi uyarır Profesör Duverger, elli yıl öncesinden: “Amerikan tipi başkanlık sisteminin tehlikesi, milletvekillerimizi gereğinden fazla silik hale getirmesi değil, tersine onları, hükümeti Millet Meclisi üzerinde herhangi bir eylemde bulunma olanağından yoksun bırakmak suretiyle, çok daha güçlü hale getirmesidir; (...) Halk tarafından genel oyla seçilmiş başkana, Parlamento üzerinde çok fazla baskı aracı vermek suretiyle ters yönde bir aşırılığa düşmemek gerekir.”

II- ...TÜRKİYE’DE “İLERİ DEMOKRASİ” YE: “İHTİRAS TRAMVAYI” YA DA ULUSAL BİR CUMHURİYETİN ÇÖZÜLÜŞÜ

Necmettin Erbakan’ın Refah Partisi’nden Beyoğlu Belediye Başkanı seçilen, dönemin ateşli militanı, bugünün Başbakanı Erdoğan, iki gazetecinin yayınladığı ve aydınları sorgulayan “İkinci Cumhuriyet Tartışmaları” adlı bir anket-kitapta sorulan sorulara, bu günlere ışık tutan manidar yanıtlar veriyor. Günü gününe tam yirmi yıl önce yaptığı değerlendirmeleri bugüne taşımak ve “öküzün altında buzağı aramak” olmasın, ama köprülerin altından bunca sular akmış olsa da Başbakan’ın ülkenin dün-bugünü-yarını hakkındaki görüş ve değerlendirmelerinin hiç değişmediği, görünürde “Milli Görüş” gömleğini çıkardığı, fakat gerçekte ülkeyi İslami ve İslamcı bir cumhuriyete dönüştürme tutkusundan hiç vazgeçmediği ortaya çıkıyor.

Soru: Türkiye Cumhuriyeti’nin yetmiş yıllık tarihi sonunda Cumhuriyet ve demokrasi kavramları arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Erdoğan: Demokrasi Türkiye’de bazen bir araç, bazen ulaşılacak istenen bir hedef olarak algılandı. Bazıları onu, ulaşılması gereken bir amaç, bir hedef olarak, kimileri de onu bu hedefe ulaşmak için kullanılacak bir araç olarak algıladı. (Bize göre, demokrasi bir tramvay gibidir; tramvaya binersiniz, gideceğiniz durağa geldiğinizde inersiniz, bu kadar basit, diye özetler düşüncesini.) Varmak istediğiniz, seçtiğiniz sistemlere ulaşmak için bir araçtır demokrasi. “Yani sistemler demokrasi ile gelir, demokrasi ile giderler... Başlı başına bir amaç, ulaşılacak istenen bir hedef olarak algılanan demokrasi, bugün, ne yazık ki. Totaliter bir yapıyı gündemde tutmaktadır. Bugün biz, demokrasi adına bir diktatörlük

¹⁹ Duverger, 1961, s. 84.

rejimi ile karşı karşıyayız.”²⁰ (Unutulmasın, bu sözlerin telaffuz edildiği yıl, 1993’tür ve kınanan “bu diktatörlük rejimi” ona, hukuk içinde ve en barışçı ve “demokratik yollarla” devletin zirvesine kadar yükselme fırsatını verecektir: 1994’te ülkenin en büyük kenti olan İstanbul’a Belediye Başkanı, 2002 Seçimlerinin ardından da Türkiye Cumhuriyeti’nin Başbakanı olacaktır. 1994’te ulaştığı durakta tramvaydan inmeyecek, daha sonraki duraklarda inmeyi bekleyerek ülkeyi “diktatörlük rejimi”nden kurtardıktan sonra inmek isteyecektir. Mecazın bu noktasında, Başbakan’ın tramvayın sahanlığına takılan bir yolcu değil, direksiyondaki vatman olduğunu unutmamak gerekiyor).

Soru: Yetmiş yıllık bir tarihin sonunda, Türkiye Cumhuriyetinin temel sorunları sizce nelerdir?

Erdoğan:... *Ne yazık ki bu yetmiş yıllık tarih, boşuna harcanmıştır. Bu dönemde, halkın refah seviyesi, dünyanın diğer devletlerindeki hızla artmamıştır Türkiye Cumhuriyeti, 1923’ten beri sürekli bir gerileme ve bozulma süreci içindedir. Cumhuriyet kurulduğunda dünyanın 6.büyük ekonomisi idik; bugünse 46.sıradayız. 1924’te bir dolar 90 kuruştur, bugün, 1993’te bir dolar 9 liranın üzerindedir. Paramızın durumu, bugün nereden nereye geldiğimizin göstergesidir. Tam istihdam durumundan bugün 4, 5 milyon işsiz sayısına gelmiş bulunuyoruz. Bilim alanında toptan bir çöküş içindedir. Gerçi bir eğitim var, ama üretim yok. Üniversitelerimiz düşünce üretme yeteneğinden yoksun. Çok vahim bir diğer konu da, askeri bağımsızlığımızı kaybetme yakın tehlikesinin kapımıza dayanmış olmasıdır. NATO’nun uyguladığı baskılar, elimizi ayağımızı bağlıyor!*

Soru: Başkanlık sistemi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Erdoğan: *Türkiye şu an için buna hazır değil. Başkanlık sisteminin ortaya çıkışı, yapay bir arzunun sonucudur, hatta bir fantezi, ya da Amerikan emperyalizminin bize bir tavsyesidir.*

Yirmi yıl içinde ne baş döndürücü gelişme! Başkanlık rejimini fantezi sayıp Amerikan emperyalizminin bir dayatması olarak algılamaktan, bugün Parlatmentonun gündemini Başkanlık rejimi tartışmalarına hasretmek: Bu dönüşümün altında Elia Kazan’ın 1951 tarihli “İhtiras Tramvayı”na binmenin ve bir türlü inmemenin esrarı olmasın? Fakat daha bitmedi. Başkanlık rejimini ihtirasla isteyip, başkanlık rejiminin üzerine oturduğu erkler ayrılığı ilkesine karşı çıkmak nasıl açıklanabilir? Gerçekten, Başbakan bugün, her fırsatta erkler ayrılığı ilkesini kınayıp alenen teşhir ediyor ve onu sandıkta ifadesini bulan ulusal iradenin önüne dikilen en büyük engel olarak görüyor, gösteriyor: “Adına kuvvetler ayrılığı denen olayı kuşkusuz biliyorsunuz; her fırsatta ve en kritik

²⁰ Sever, s. 419.

anlarda karşınıza çıkan ve elinizi kolunuzu bağlayan ve yolunuzu kesen bu mahut ilkeyi biliyorsunuz!” (Basın)

Bu sözleri not edip, Türkiye’nin Anayasa sorununa, Osmanlı-Türk Anayasa Gelişmeleri’ne²¹ kısa bir göz atalım:

Türk Anayasa Gelişmeleri, ya da Darbe darbeleriyle Demokrasi

Anayasa mühendisliği kavramı, liberal-sol anayasacılar tarafından hep eleştirilmiş, Cumhuriyet’in aşağıdan, tabandan değil, yukarıdan, tepeden, bir anayasa mühendisliği oyunu ile kurulduğu dile getirilmiştir. Liberal intelligentsia’nın çok işlediği fakat körlük ve nankörlükle malul olan bu görüş, İslamcı ideolojinin taşıyıcısı olan AKP ve onun iktidarı tarafından da Türk modernleşmesini ve demokratikleşmesini aşağılama ve gözden düşürme süreci içinde yoğun biçimde kullanılmıştır. Oysa Batı’da cumhuriyetin varlığını demokrasiye, Türkiye’de ise, tam tersine, demokrasinin, varlığını Cumhuriyet’e borçlu olduğunu unutan, ya da görmezden gelen bu yaklaşım, Türkiye Cumhuriyeti’ni ve onun modernleşme reformlarını yok sayıp devlet aygıtının yepyeni bir devlet kurmanın mantığıyla uyguladığı fiziksel baskıyı ön plana çıkarmaları, ve Cumhuriyeti bir anayasa mühendisliği çalışmasına indirgemeleri, en azından insaf ve vicdan ile bağdaşacak bir tutum değildir. Oysa bu liberal kesim anayasacılarının, hiç değilse bir bölümü, yolcunun yavaş yavaş durağa yaklaştığının ve yakında ineceğinin farkına varmaya başladığı görülmeye başlamıştır. Esasen, hep örnek aldıkları/verdikleri Amerika Birleşik Devletlerinin kuruluş aşamasında bu anayasa mühendisliği sürecinin belirleyici bir rol oynadığı, bu çalışmanın önceki bölümlerinde yeterince vurgulanmış bulunuyor. O kadar ki, başını Federalistlerin çektiği bu Anayasa mühendisleri, tek bir erkler ayrılığı ilkesi ile yetinmemişler, yatay erkler ayrılığının Yasama-Yürütme-Yargı ayrılığı yanında (Başkanlık Rejimi), bir de dikey erkler ayrılığı düzenlemesiyle (Federal Sistem) gerçek bir anayasa mühendisliğini başarıyla sergilemişlerdir.

“27 Mayıs (1960) Devrimi”nin hemen ertesinde, Demokrat Parti’yi 10 yıllık bir iktidarın ardından deviren Milli Birlik Komitesi (MBK)’nin başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, kendi kurdurduğu ve Ankara’da toplantıya çağırdığı yeni anayasayı yapmakla görevli Komisyon’un üyelerine şöyle seslenir: “*Beyler, bize öyle bir anayasa yapın ki, bir daha hiçbir hükümet çiğneyemesin, ihlal edemesin, ve biz de, askerler olarak bir daha asla demokratik kurumların işleyişine müdahale etmek zorunda kalmayalım!*”

Hükümet Darbesi birkaç gün önce gerçekleşmiş ve DP iktidardan düşürülmüş, 1924 tarihli Cumhuriyetin ilk anayasası ilga edilmişti. Bu

²¹ Tanör.

Anayasa, hem tek partili (1923-1950), hem çok partili dönemde (1950-1960) uygulanmıştı. Ekonomik nitelikte olanlar başta olmak üzere başka pek çok nedeni bir kenara koyarsak, temel hak ve özgürlükler ve kurumların işleyişinde yaşanan pek çok aksama ve ihlaller, ülkede yeni ve demokratik bir anayasa yapılması yönünde bir akım oluşturmuştu. Demokrat Partinin zaferiyle sonuçlanan 1957 seçimlerinin hemen ardından siyasal kurumlarda köklü bir reform yapılması ve parlamenter rejimin rasyonelleştirilmesi ülkenin siyasal gündemine taşınmıştı. Yönetilenler açısından kişinin hak ve özgürlükleri, ekonomik ve toplumsal haklar ve siyasal katılım hakları en önde gelen taleplerdi. Yönetenler açınsansa, var olan siyasal kurumların yenilenmesi, yeni kurumların kurulması gündemin başlıca maddeleriydi. Çift meclisli bir Parlamento oluşturulması, bir Anayasa Mahkemesi kurulması, yargı erkinin bağımsızlığını sağlamaya yönelik hükümlerin anayasaya konulması, Kamu Yönetimi içinde bazı kurum ve kuruluşlara özerk bir statü kazandırılarak anayasal güvence altına alınması, kısaca, parlamenter rejimin hukuk devleti kuralları içinde düzenli olarak işleyişinin sağlanması isteniyordu. Bütün bu demokratik ve anayasal talepler, üniversiteli aydınların kurduğu Liberal Parti'nin de katılımı ile güçlenen Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından da benimsenecek, Parti'nin 1959 Ocağında yapılan On birinci Kurultay'ında, İlk Hedefler Beyannamesi adıyla kamuoyuna duyurulacaktı. İlk Hedefler Beyannamesi'nde yer alan on temel ilke, on temel hedef şunlardı:

1. Yasalar önünde eşitlik; 2. Çift Meclisli Parlamento; 3. Anayasa Mahkemesi; 4. Nisbi Temsil sistemi; 5. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kurulması; 6. Kamu Yönetiminde Devlet Memurları rejiminin yeniden düzenlenmesi; 7. Basın özgürlüğü için anayasal ve kurumsal güvence; 8. Üniversitelere Özerklik tanınması; 9. Herkes için sosyal güvenlik garantisi; 10. Ekonomik ve Sosyal Yüksek Konsey kurulması.

Türk Anayasacılığının beli başlı aşamaları

Türk Anayasacılık hareketi içinde bu İlk Hedefler Beyannamesi'nin önemli bir yeri olmakla birlikte, sürecin çok daha eskilere uzandığı bilinir. Beş Anayasalı bu sürecin çeşitli aşamaları, bazı önemli farklılıklar göstermekle birlikte, hedefleri bir ve aynıdır: Osmanlı'nın gerileme döneminden başlayan Türk Modernleşme hareketinin ana doğrultusundan şaşmadan, Cumhuriyetin reformlarının hedeflediği, “çağdaş uygarlık düzeyi”nin üzerine çıkmak, yani “demokratik, laik, sosyal bir hukuk devletini kurmak ve sarsıntısızca işletmek. Bu tarihsel sürecin bir adı Türk Modernleşmesi ise, öteki adı Demokratikleşmedir.

Bu Modernleşmeyi, dış dinamikleri bir yana koyarak ele aldığımızda, ilk kurumsal adımı, 1807-1808 tarihli Sened-i İttifak'ta görürüz. Burada, “Tanrı'nın Yeryüzündeki Gölgesi” olan Halife-Sultan'ın iktida-

rına ilk kez bir dünyevi sınırlamanın getirilmesi söz konusudur. Sultan III. Selim’in çağrısı üzerine İstanbul’a gelen Ayan ile, onun isyancılar tarafından öldürülmesi üzerine tahta çıkan oğlu II. Mahmut tarafından imzalanan bu Birlik Senedi, haksız olarak 1215 tarihli Magna Carta ile karşılaştırılsa da, İngiltere’de aşağıdan yukarıya dayatılan, buna karşılık Osmanlı’da Saray tarafından “bahşedilen” bu “haklar” aynı nitelikte sonuçlar doğuramazdı.

1) Biçimi ve içeriği ile Türkiye’nin ilk Anayasası, 23 Aralık 1876 tarihli Kanun-i Esasi’dir ve Tanzimat’ın başlattığı modernleşme sürecinin ürünü olarak Batılılaşmacı Reformların ilk önemli adımıdır. Bu Anayasa ile Birinci Meşrutiyet dönemi başlar. Ne var ki, II. Abdülhamit, bizzat Anayasanın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak, Meclisi toplandıya çağtırmamak suretiyle Anayasayı 31 yıl boyunca askıya alır. 1908 Jön-Türk Devrimi ile yeniden yürürlüğe konan bu Anayasa’da 1909 ve 1913’te yapılan değişikliklerle Parlamenter rejime doğru önemli adımlar atılır: “Padişahın bakanları” Meclis-i Mebusan’daki sayısal çoğunluğun güvenini kazanmak zorundadır artık. O dönemdeki bileşimi ile İttihatçı olan bu meclis çoğunluğunun güveni olmadıkça Sultan’ın Sadrazam ve Nazır’ları görevde kalamaz: Parlamenter rejime geçişte son kertede önemli bir adım, böylece atılmış oluyordu.

2) Kurtuluş Savaşı’nı yönetmek üzere ve kurucu iktidarı kullanan TBMM’ce kabul edilen 1921 Anayasası, bir Meclis Hükümeti rejimi kurar; Yasama, Yürütme ve Yargı erklerini uhdesinde bulunduran TBMM, böylece, erkler ayrılığı ilkesini reddeder.

3) Genç Cumhuriyet’in ilk Anayasası 1924 tarihlidir ve Erkler Ayrılığı ilkesine yer verir; ne var ki, bir yandan tek partili rejimin çarpıtıcı etkileri, öte yandan Mustafa Kemal Atatürk gibi karizmatik bir liderin Cumhurbaşkanı olmasının kaçınılmaz olumsuzluklara yol açması, bu ilkenin sağlıklı bir pratik içinde uygulanmasını engellemiştir. Yaklaşık yirmi yıllık demokrasi çiraklığına ve 1924’te ve 1930’da başarısızlıkla sonuçlanan iki denemeye karşın, ülke, tek parti dönemi anayasasının kurumlarıyla 1945’te çok partili yaşama geçer ve 1950’de siyasal iktidar el değiştirir. Olay, 1924 Anayasasından çok Türk siyasal elitinin bir başarısı, bir erdemi olarak tüm dünyada takdir edilir. Profesör Maurice Duverger de iktidarın el değişmesinin hemen ardından yayınlanan ilk başyapıtında,²² bir baş paragrafla da olsa bu istisnai başarıyı, çoğulcu demokrasinin zaferi olarak Türk halkının hanesine yazmaktan çekinmez.

4) Yukarıda da değinildiği üzere, bir yandan demokrasi düşüncesinin gelişimi, öte yandan bu düşüncelere ve Hukuk Devleti ilkelerine aykırı bir biçimde Anayasa ilkelerinin çiğnenmesi sonucu, ordu

²² Les partis politiques, 1951.

27 Mayıs 1960'ta müdahale eder ve yeni bir Anayasa yapımı sürecini başlatır. MBK'nin kararlarına müdahale etmediği bir Kurucu Meclis toplanır, 9 Temmuz 1961 Referandumu ile yeni Anayasa %61 evet oyu ile onaylanır. Askeri bir Darbenin ardından gelmekle birlikte, 1961 Anayasası ülkenin demokratikleşme tarihinde son derece belirleyici bir rol oynar. Yukarıda değinildiği üzere, CHP'nin 1959 İlk Hedefler Beyanamesi'nde yer alan hedef, ilke ve kurumların hemen hepsi yeni Anayasa'da yer alır. Bu kurumlar içinde özellikle ikisi, Cumhuriyet Senatosu ve Anayasa Mahkemesi, parlamenter rejimin işleyişinde ve temel insan hak ve özgürlüklerinin kurumsal güvenceye kavuşturulmasında önemli bir rol oynayacaktır. Ülkenin demokratikleşmesi kuşkusuz bazı toplum kesimlerini rahatsız ediyordu ve "Toplumsal uyanışın ekonomik büyümenin önüne geçtiği" gerekçesi ile Ordu 12 Mart 1971'de Demirel hükümetini bir "Muhtıra" ile düşürdü; yeni hükümet, 1971 ve 1973 Anayasa değişiklikleri ile, demokratikleşmenin önünü kesti, temel hak ve özgürlükleri hayli geriye götürdü.

5) 24 Ocak 1980 Ekonomik Liberalizasyon Kararlarının siyasal ayağı olarak gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 Darbesi, anayasal düzeyde, 1971 ve 1973 adımlarının bile gerisinde bir rejim kuracaktı: Böylece ekonomide liberal, siyasette otoriter bir düzen kurulmuştu. Gerek kişinin hak ve özgürlükleri, gerek toplumsal ve ekonomik haklar ve özgürlükler ve nihayet, gerekse de siyasal katılım hakları iyice kısıtlanmış, yurttaşın potansiyel suçlu kabul edildiği bir yaklaşımla yasalar çıkarılıp uygulamaya başlamıştı. Anayasa ve yasalar, devlete karşı bireyi değil, bireye karşı devleti korumayı amaç edinmişti. O kadar ki, dönemin Başbakanı Turgut Özal, açıkça, "Eğer 12 Eylül 1980'in kurduğu siyasal rejim olmasaydı, biz, 24 Ocak Kararları'nı uygulamada başarılı olamazdık!" diyecekti. Askeri Cunta, 1961'dekinin aksine oluşturduğu "Danışma Meclisi" ile bir Anayasa yaptırmış, fakat son sözü kendisine saklamıştı. 7 Kasım 1982 Referandumunda oylamaya katılma zorunlu tutulmuş, sandığa atılacak oy pusulalarının farklı renkleri yüzünden kimin evet, özellikle de kimin hayır oyu verdiği belli olsun istenmişti ve evet oyları %92'yi bulmuştu.

1982 Anayasası, aynı oylama ile Cumhurbaşkanı seçilen Kenan Evren için biçilmiş kaftandı. Kabul edilemez, uygulanamaz özellikleriyle, bu anayasa, kurulu iktidar kimliği ile davranan TBMM tarafından pek çok kez değıştirildi, demokrasiyle bağdaşmayan sivrilikleri törpülendi. 1987'den 2001'e kadar gerçekleştirilen değışiklikler, demokratik bir hukuk devleti doğrultusunda idi. AKP döneminde de demokratikleşme doğrultusunda 2004 ve 2005 değışiklikleri yapıldı. Ancak, daha sonra yapılan ve Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçilmesi ve görev süresini 7'den 5 yıla indirilmesi (2007), laiklik ilkesine aykırı bulunarak Anayasa Mahkemesince iptal edilen 2008 değışikliği ve en son olarak da 12 Eylül 2010 referandumu ile yapılan değışiklikler, de-

mokratik gelişim doğrultusunda değil, özellikle yargı erkinin siyasal iktidar karşısında bağımsızlığını yitirmesine yönelik değişiklikler olmuştur. Bu çerçevede, ve özetle, 2010 Referandumu ile Yüksek Yargı Organları Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve Yargıtay’ın statüleri, bileşimleri ve oluşumlarını kararlaştıran HSYK’nın siyasal iktidara bağımlılığı pekiştirilmiştir. Yüksek Yargı Organları bünyesinde yapılan görevlendirme seçimlerinde, hemen her durumda blok oy kullanılması ve arzulanan yargıçların ilgili daire başkanlıklarına “seçilmesi”, rastlantı olarak açıklanamaz. Denebilir ki, demokratikleşme ve hukuk devleti doğrultusunda yapılan değişikliklerin en önemlileri, 1995 ve 2001’de yapılanlardır.²³ 1987’den 2010’a, ne öncesinde, ne sonrasında, hiç bir ciddi anayasacı, Amerikan başkanlık rejiminin benimsenmesi yönünde görüş belirtmemiştir.

Neden? Çünkü Türkiye’nin böyle bir anayasal gündeme gereksinimi yoktur. Sokaktaki adam, akl-ı selim sahibi sıradan yurttaş, bu dayatma anayasal gündemi benimsemiyor. En iyi yasalar, kusursuz anayasalar, kötü ve kötü niyetli kadrolar elinde, kabul edilemez kötülükte rejimlere dönüşebilirler; tersine, kötü yapılmış, kusurlu yasalar, demokrasi açığı ile malul anayasalar iyi niyetli, demokrasiye, laikliğe ve hukuk devletine inanan kadrolar elinde, özgürlük ile otorite arasındaki dengeyi kurmada pek olumlu işlevler görebilirler.

Anayasayı değiştirmek mi, Anayasa değiştirmek mi?

Başkanlık rejimi etrafında odaklanan bütün bu anayasal tartışmaların kalkış ve varış noktası, aslında başkanlık rejimi değil, Cumhuriyetin temel ilkelerin belirleyen ve değiştirilemeyen, değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen ilk 4 maddesidir. Gerçi ABD ve “Federal” Alman Anayasaları, devletin Federal yapısının, Fransız Anayasası devlet şeklinin Cumhuriyet olduğunun, Fas Anayasasının monarşik bir İslami devlet yapısının değiştirilemeyeceğini Anayasal olarak güvenceye bağlamak istemiştir; ancak, Türkiye Cumhuriyetinin anayasa koyucuları hem çok daha ayrıntıya girerek değiştirilemeyecek Cumhuriyet ilkelerini saymış, hem de bu değişikliğin teklif edilmesini dahi yasaklamıştır. Parlamento’da kurulan Karma Anayasa Komisyonu, iktidar ve muhalefet partilerinin uzlaşmaz tutumları nedeniyle çıkmaza sürüklenmiş görünüyor. İktidar partisi, Parlamento çoğunluğuna güvenerek TBMM’yi Kurucu Meclis olarak kabul ediyor ve muhalefete de kabul ettirmek, böylelikle de anayasada değişiklik yapılmasının tek yolu olan 175. maddenin dışına çıkarak Cumhuriyet’e ruhunu veren temel ilkelerden kurtulmak istiyor. Türkiye Cumhuriyeti’nin “demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti” ol-

²³ DİSK, s. 88.

duğu; dilinin Türkçe, başkentinin Ankara, Milli Marşının “İstiklal Marşı”, Bayrağının özellikleri yasa ile belirlenmiş al bayrak olduğu gerçeği, böylece korumasız bırakılmak isteniyor.

Oysa Anayasanın bu maddelere dokunulmasını yasaklayan 4. Maddesi ve değişikliğin yapılma koşullarını belirleyen 175.maddesi okunduğunda, İktidar Partisi AKP'nin ancak Kurulu İktidar, ya da İkincil Kurucu olarak hareket edebileceği apaçık ortadadır. Yoksa AKP kendisini, Cumhuriyet'in yasal ve Anayasal varlığına son veren bir Hükümet darbesinin ertesinde mi var saymaktadır? Zira ancak bu koşullarda sıfırdan, yeni bir Anayasa yapması olanaklıdır.²⁴

Yinelemekte yarar var, 1987'den beri, son çeyrek yüzyılda Anayasada pek çok değişiklik yapıldı, bunlardan bir bölümü kurumların daha düzgün işlemlerini sağlamaya yönelik teknik nitelikli değişikliklerdi. Asıl önemlileri ise rejimin demokratikleşmesi ve hukuk devletini yerleşmesi doğrultusunda ve parlamenter rejim mantığı içinde atılmış adımlardı. Bu değişiklikler arasında AKP iktidarının girişimi ile ve referandum yoluyla gerçekleştirilen ikisi (2007 ve 2010), demokrasiyi geriye götürücü, özellikle de Yargı erkinin siyasal iktidarın yörüngesine girmesine yol açıcı niteliktedir.

Bu değişikliklerin ilki, Cumhurbaşkanı'nın doğrudan genel oyla seçilmesini ve görev süresinin 7 yıldan 5 yıla indirilmesini öngören 2007 Referandumunu ile yapılan Anayasa değişikliğidir. Bununla birlikte, bu değişiklik Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerine dokunmamış, onun devletin zirvesindeki kamu kurumları ile ilişkilerinde bir değişikliğe gitmemiştir.

Bu “eksikliği” 12 Eylül 2010 referandumunu ile gerçekleştirilen değişiklik fazlası ile giderecek, erkler ayrılığı ilkesi, bağımsızlığını yitiren yargı organı, tümü ile yürütmenin etkisine girecektir. Statüleri, görev ve yetkileri değiştirilen Yüksek Yargı organları, üyelerinin ve başkanlarının belirlenmesi aşamasında, yürütmenin ve meclisteki çoğunluğunun iradesine bağımlı kılınmıştır. Anayasa Mahkemesinin yetkileri tırpanlanmış, “yasa yerine geçecek kararlar alamayacağı” anayasa hükmü olmuştur. Aynı referandumla yapılan bir başka değişiklik ve düzenleme ile de HSYK'nın bileşiminde yeni bir çözüm benimsenerek, Yürütme Organına bağımlılığı daha da pekiştirilmiştir.

Yargıyı yürütmenin emrine sokmayı ve dolayısıyla temel hak ve özgürlükleri tehdit eden totaliter bir yapı kurmayı hedefleyen bu anayasa referandumunda, ne yazık ki ülke liberal ve sol aydınlarının pek çoğu “*Yetmez ama evet*” diyerek destek vermişlerdir. Ve yine, “ne yazık ki”,

²⁴ Soysal, 2012.

onların büyük çoğunluğu, istediğini alan Başbakan tarafından dışlanmış, yalıtılmışlardır.

Burada çok yönlü bir çelişkiler yumağı söz konusudur. Amerikan Başkanlık rejiminde ideal-tip uygulamasını bulan erkler ayrılığı ilkesi, başbakanın her fırsatta kınayıp eleştirdiği, ikide bir karşı çıktığı bir ilkedir. ABD siyasi rejiminin özetini çıkaran Burhan Kuzu’nun düşüncelerini özetleyen aşağıdaki satırlar bu çelişkiyi yeterince açıklar niteliktedir. Montesquieu’nün bu temel ilkesi, Amerikan siyasi pratiğinin sınavında övgüyle değerlendiriliyor:

“Başkanlık rejiminde erkler ayrılığı katı biçimde uygulanır. Yasama erki olarak Kongre, yasa yapma, bütçeyi onaylama ve, gerektiğinde, adli soruşturmalar başlatabilme yetkisine sahip Parlamento komisyonları aracılığı ile mahkeme görevi de görebilir. Senato, Başkanın imzaladığı uluslararası Antlaşmaları onaylayabilir, uygun bulmadıklarını onaylamayı reddedebilir de. Başkan, Kongre tarafından suçlu bulunabilir ve impeachment yoluyla görevden alını, “vatana ihanet, yolsuzluk ve başka vahim suçlar”dan mahkeme önüne çıkarılabilir ve yargılanabilir.

Önümüzde bir model olarak duran Amerikan Başkanlık Sistemi’nde en tepedeki yargı organı, aynı zamanda Yargıtay işlevi de gören Yüksek Mahkeme’dir. Mahkemelerin başkanları ömür boyu görev yapmak üzere atanır ve kendileri istemedikçe emekliye sevk edilemezler.

Yargıçlar, çok büyük bir yargısal ve siyasi güç sahibidirler ve kararlarını, mutlak bir bağımsızlık içinde verirler. Yargıçlar, kararlarını verirken yasalardan çok Anayasa metnine dayanırlar ve Anayasa’ya aykırı olduğunu düşündükleri bir yasaı uygulamayı reddedebilirler”²⁵

Oysa, yukarıda da değinildiği üzere Türkiye Başbakanı, erkler ayrılığı ilkesini öven bu sözlerle 180 derecelik bir çelişki içindedir ve erkler ayrılığı ilkesinin hükümetin elini kolunu bağladığını, dolayısıyla kaldırılması gerektiğini ileri sürmektedir. “Denetleme ve dengeleme” düzenekleri ile bu ilkenin amacı açık ve bellidir: *etkili ve istikrarlı bir hükümet ile yurttaşların hak ve özgürlükleri arasında, yani o ünlü benzetmede olduğu gibi, otorite ile özgürlük duvarları arasında gidip gelecek bir sarkaç gibi bir denge sağlanması.*

Bu iki kaygı dışında herhangi bir beklentisi olmayan bu ilkeden kurtulmak için, yüz yıldır iyi-kötü işleyen, arada kesintilere yol açan darbelere karşın sağlıklı bir gelenek oluşturan Parlamenter rejimi kaldırıp bir kenara atmanın gereği olabilir mi? Gerçekten, Türkiye’de demokrasiyi sağlıklı olarak işletmek için, kuşkusuz Anayasa’da bir takım değişiklikler yapılabilir ve yapılmalıdır. Ancak bunun için, az-çok

²⁵ İktidar, s. 10.

uygulamasını becerebildiğimiz parlamenter rejimi terk edip başkanlık rejimi macerasına girişmek, kırılğan demokrasimizi üstesinden gelemeyeceği büyük tehlikelerle karşı karşıya bırakır. En basitinden, en kolayından başlayarak ve Anayasa'dan önce, yasal nitelikli üç alanda yapılması gerekli ve mümkün olan adımlar atılmalıdır:

a) Seçim sisteminde mutlaka yeni düzenlemeler gereklidir: Bir ya da iki türlü, dar /geniş bölgesi, nisbi temsilin hangi formatı, %10 seçim barajının makul bir orana indirilmesi ya da tümü ile kaldırılması... Şaşırıcı, isyan ettirici bir çelişkidir ki, askeri vesayete karşı olduğunu her fırsatta öne süren iktidar partisi ve çevresi, tam 33 yıl önce, 12 Eylül 1980'de iktidarı ele geçiren Cuntanın mirası olan böylesine antidemokratik bir seçim mevzuatını böyle canhıraş bir gayretle savunmaktadır.

b) Siyasal katılımın gerçekleşmesinde, Anayasa kadar, hatta ondan da önemli bir ivedi düzenleme alanı da, siyasal partiler mevzuatıdır. Ülkenin siyasal tarihi, kapanan ve kapatılan partiler mezarlığı görünümündedir. Siyasal partilere getirilen yasaklar, çok partililikten çoğulculuğa geçişe bir türlü olanak vermemektedir. Bunun önündeki yasal engellerin kaldırılması, anayasada yapılacak değişikliklerin zorluğu karşısında son derece kolay ve yalın bir yasa değişikliği ile olanaklıdır; yeter ki parlamentodaki çoğunluk Partisi, kendisinin de demokratikleşmesinden çekinmesin, korkmasın.

c) Kurumların daha iyi işlemesi, iktidar-muhalefet ilişkilerinin daha sağlıklı gelişmesi için yeniden düzenlenmesi ivedilikle gerekli olan bir alan da, Meclis İçtüzüğü'dür. Bugünkü haliyle muhalefet için engellemelerle, iktidar çoğunluğu içinse bin bir kolaylaştırıcı düzenek ve tuzakla doludur. Gece yaraları bir manipülasyonla bir torba yasaya sokuşturulan bir madde, sadece anayasada yer aldığı için anayasal kabul edilen bir maddeden çok daha büyük bir önem taşıyabilir.

AKP Niyetlerini (Pek) Gizleyemiyor

AKP, referandumla, genel ve yerel seçimlerle seçmen tabanını güçlendirdikçe ve liberal intelligentsia'nın desteğini arkasında gördükçe, rejimin temel yapısını dönüştürmede kendini her geçen gün daha rahat hissediyor, bu rahatlıkla, ve adım adım ağzından çıkardığı sözcüklerle de kendini giderek daha açıkça ele veriyor. En son bir milletvekilinin dile getirdiği "Tekke ve Zaviyelerin açılması" talebi, gerçek niyetin "Atatürk Devrimleri", yani gerçekte Cumhuriyeti Cumhuriyet yapan kazanımları yok etmek olduğu ortaya çıkıyor. Başkanlık Rejimi tartışmalarının gerisinde, etnik-ulusal ve dinsel-mezhepsel dinamikleri kullanarak ulusal ve laik cumhuriyetin temellerini dinamitleme niyeti yatıyor.

2007'deki oylamanın sonuçları bile açıklanmadan Profesör Özbudun'a, bu doğrultuda yeni bir Anayasa hazırlanması sipariş edildi. Fakat, yıllardan beri yazıp çizdikleriyle Başkanlık Rejiminin Türkiye için

uygun olmadığını, söyleyegelmiş bir Anayasacı olarak Profesör Özbudun ve başkanlığını yaptığı beş kişilik Komisyon, “Türkiye için en elverişli rejim parlamentarizmdir” diyerek düş kırıklığı yarattı. 2002 yılından beri yaşanan pratiklerden ve kazanılan deneyimlerden yola çıkılarak Parlamenter rejimin rasyonelleştirilerek muhafaza edilmesini, bu çerçevede Cumhurbaşkanının doğrudan genel oyla seçilmesini, fakat 12 Eylül Anayasası ile tanınan ve tek başına kullanabileceği geniş yetkilerin kısılmasını önerdi. Düş kırıklığına uğrayan Başbakan, projeyi benimsemedi, %50’ye yakın bir oyla kazandığı 2011 genel seçimlerinin ardından, Başkanlık Rejimi tartışmalarını yeniden ortaya attı. Niçin: Hükümetin etkinliğini ve istikrarını sağlamak için mi, demokratik özgürlüklerin temellerini güçlendirmek için mi?

2007’deki Anayasa Komisyonu’nun başkanı Ergun Özbudun, 21.05.2012 tarihli Vatan gazetesine verdiği bir demeçte, bu 180 derecelik geri dönüş ve bu Başkanlık rejimi ısrarı nedeniyle üzgün görünüyor. Tarihsel süreç ve birikim göz önüne alındığında, Türkiye için Parlamenter rejimin en uygun rejim olduğunu, fakat ille de bunu terk etmek gerekiyorsa, Fransız yarı-başkanlık rejiminin başkanlık rejiminden daha zor, daha tehlikeli olduğunu vurgular: Türk siyasal kültürü, zıt siyasal görüşteki bir Cumhurbaşkanı ile bir başbakanın asla birada (cohabitation), aynı yönetimde çalışmaya elvermeyeceğini, ya da, daha da uzak bir olasılıkla, Putin’le Medvedev’in Rusya’da çocuk oyuncağı kolaylığı ile gerçekleştirdikleri iktidar tahterevallisini başarabileceğini hayal etmek bile zordur.

Başlangıçta AKP iktidarı karşısında *hayırhah bir tarafsızlık* tavrı benimseyen Yargıtay eski başkanı Profesör Sami Selçuk, özellikle 12 Eylül 2010 Referandumu ile yapılan Anayasa değişiklikleri ve yürütülen siyasal içerikli davalarda “özel yetkili mahkemeler”in sergilediği tavrı, öfke ve isyana varan bir sertlikle eleştirir. Yargı erkinin siyasal iktidara bu ölçüde teslimiyetini ve bugünkü iktidar sahiplerinin zamanında çok sert ifadelerle eleştirdikleri anayasal mekanizma ve düzenekleri bugün aynen kullanarak yargıyı aşırı siyasallaştırmalarını yerden yere vurur.²⁶ Profesör Selçuk, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun (HSYK) Adalet Bakanı’nın otoritesi altına sokulmasının *ayıbını*, Adalet Bakanlığı Müsteşarı’nın Kurulun fiili başkanı olmasını sert bir dille eleştirir: “Yargı organının bu ölçüde Yürütme erkinin emrine sokulması endişe vericidir”. Yargı bağımsızlığının böylece ayaklar altına alınması, liberal intelligentsia’nın da katkılarıyla çok önceden algıyı kabule hazırlanmış bulunan kamuoyunda herhangi bir demokratik tepki doğurmaz. “Böyle bir ülkede, Yürütme, yargı ile her an oynayabilir. Ve bu nedenle de,

²⁶ Cumhuriyet, 12.09.2012.

Yargı'nın siyasallaşması her an olası ve olanaklıdır. Böylece, Genel Kurmay Başkanı, terörle mücadelede görevinin gerektirdiği sorumluluğu yerine getirmeme ya da başka herhangi bir görevi ihmal suçunu işleyebilir; fakat asıl, mücadele ettiği terör suçunu bizzat kendisi işleyebilir ve adli kovuşturmayaya uğrayabilir ki bu boş bir kuruntudan başka bir şey olamaz. Ve onun tutuklanması tam bir skandaldır. Zira tutuklama, ancak önleyici bir tedbir olabilir ve yargıcın takdirine bırakılmıştır. Dolayısıyla, bir Genel Kurmay Başkanı'nın adli yargının takibinden kaçabilmesi tahayyül bile edilemez; ya da ancak Hitler, Stalin ve Musollini rejimlerinde tahayyül edilebilir. Son dönemlerde kabul edilen ve MİT Müsteşarını yargısal takibat karşısında korumayı amaçlayan yasa, gerici, skandal ve anakronik bir uygulamayı hukuk sistemimize sokan kötülükçe ve şeri bir yasadır. Hatta bu, hukuk için traji-komik ve utanç vericidir... Bu utanç duygusu, (12 Eylül 2010 gerçekleştirilen) son Anayasa değişikliği ile daha da güçlenmiştir”.

Yargıtay eski Başkanı'na göre, kuşkuyla dolu *Deniz Feneri* davasının görülmesi sırasında Hükümetin yargıya müdahale ettiği söylentilerinin yayılması son derece kaygı vericidir. *Ergenekon* ve benzeri davalar, adlandırılmaları ile bile, siyasallaşma kısılcının içine sokulmuşlardır. Yargılama süreçlerindeki bu siyasallaşmaların mutlak surette önüne geçmek ve yargıçları vicdani kanaatleri ile baş başa bırakmak gerekir. Masumiyet karinesi ilkesine saygının bir gereği olarak, kararın niteliği hakkında ima ve telkinde bulunan söz ve söylemler dile getirilmesi çok tehlikelidir. Başbakan'ın, *gereğini yapması için yargıya talimat verileceğini* dile getirmesi, üzücü ve yaralayıcıdır. Bu tür telkin ve talimatlar, doğaldır ki kabul edilemez ve hukuk devletinin ve demokrasinin ilkeleri ile bağdaşmaz.”

İthal, Kopya, Taklit, Benimseme, Uyarılama, Yenileme, İcat?

Modernleşmeyi doğal süreci içinde yakalayamamış, kaçırmış bütün toplumlar gibi, Türkiye'de bu sürece eklenmede çeşitli seçeneklerle karşı karşıya kalmıştır. Anayasa bağlamında Osmanlı'dan günümüze atılan modernleşme adımlarına yukarıda kısaca değinildi. İç ve dış dinamiklerin bileşkesinde yapılan anayasa ve siyasal rejim tercihlerinde, 2013 Türkiye'ye yeni ve yaşamsal bir tercih dayatıyor mu?

Türkiye, verili somut durumda bir Anayasa değiştirme (Anayasada değişik yapma değil) ve yeni bir rejim tercihi ile karşı karşıya mıdır? Böyle bir tercihi dayatan dinamikler, etkili, verimli, ekonomik, nitelikli, demokratik bir devlet beklentisi ile açıklanabilir mi; yoksa bütün bu hengâmenin gerisinde, mevcut ve anayasal nitelikleri ile Türkiye Cumhuriyetinin temellerini değiştirmek isteyenler mi var? Dahası, yaklaşık 200 yüz yıllık kurumsal modernleşme ve demokratikleşme çabalarımız onulmaz bir başarısızlıkla mı noktalandı ki, yeni siyasal rejimimizi At-

lantik-ötelerinde, mucize çözümler aramaya koyuluyoruz? Neden, 500 yıl öncesinden bizi uyaran Jean Bodin’e kulak asmayıp, kendi ülkelerinin özgül koşullarında başarılı olmuş rejimleri ülkemize aktarmaya, ülkemizin sosyo-ekonomik, kültürel, ideolojik, tarihsel gerçeklerine aldırış etmeksizin, ithal etmeye çabalaşyoruz? Ve neden, her ülkenin kendi koşullarının mücadelesi sonunda yazdıkları Anayasa’ların “insan derisiyle kaplı” olduğunu²⁷ görmek istemiyoruz?

Öyleyse, kimi tekrarları da göze alıp, tam yüz yıl öncesinden (1909) bu topraklarda kök salmış Parlamenter rejimizi savunmaya çalışalım:

- Yürürlükteki rejimi, tıkanıklıklarını aşmak üzere anayasal ve yasal metinlerin eklem yerlerinin tozunu, kirini, pasını almalı ve iyi işlemeden mekanizmaları çalıştıracak ufak-tefek düzenlemelerle harekete geçirmeye bakmalıyız;

- Yurttaşların siyasete katılmalarının önündeki engellerin kaldırılması ve başta gençler, kadınlar ve emekçiler olmak üzere çeşitli sosyo-ekonomik kesimlerin ülke yönetiminde söz ve karar sahibi olmasını sağlamaya yönelik anayasal ve yasal önlemler alınması gerekir;

- Üniversitelerin, öğretim üyesi, idari personel ve öğrenci olmak üzere üç bileşenine kendi kurumlarının yönetiminde söz ve karar sahibi olmalarının sağlanması ve yükseköğretim kurumlarına yönetsel, akçalı ve bilimsel-akademik özerklik sağlanmalıdır;

- Yönetimde istikrar ve etkinlik, temsilde adalet ilkeleri doğrultusunda, %10 seçim barajı başta olmak üzere 12 Eylül 1980 darbesinden miras kalmış bütün antidemokratik mevzuatın gözden geçirilerek ayıklanması da ivedi bir görev olarak kabul edilmelidir;

-Sandıktan çıkacak demokratik iktidarı ve kurucu ilkeleri ile Cumhuriyet’i güçlendirmek ve böylece de demokrasi ile bağdaşmayan her türlü darbeyi ve darbe girişimini gayrimeşru ilan etmek için de çaba gösterilmesi gerekir;

-Yaygınlaşan yolsuzluğa ve etik çürümeye karşı, Parlamenter, Başkanlık ya da Yarı-Başkanlık rejimlerinden bağımsız olarak yasal düzeyde mücadele edilmesi gerekir ve bu konuda rejimin niteliği hiçbir önem taşımaz. İyi etik ve ahlak kuralları konması ve siyasal davranışların bu sağlam ilkeler üzerinde inşa edilmesi gerekir;

-Evrensel pratikler gibi kendi tek partili ve çok partili demokrasisimizin de gösterdiği üzere, Anayasalardan mucize çözümler beklememek gerekir. Tek partili dönem için yazılmış bir 1924 Anayasası 1945 sonrasında çok partili dönemde de uygulanmış, demokrasi gemisinin 27 Ma-

²⁷ Tunaya.

yıs 1960'ta karaya oturması, 1924 Anayasasının kötülüğünden değil, genel olarak siyasal kadroların, özel olarak da DP yönetiminin öznel yetmezliğinden kaynaklanmıştır;

-Unutulmasın ki, en iyi rejim mutlaka başkaldırının kurup başarıyla işlettiği rejim değildir, ve belki de, ABD'deki erkler ayrılığı pratiği, söylenenin aksine, en katı ve sert olanı değildir. Yine unutulmamalıdır ki, erkler ayrılığı ilkesini en sert biçimiyle uygulayan ABD Başkanlık rejimi ile aynı ilkeyi en yumuşak biçimi le uyguladığı bilinen İngiliz Parlamentarizminin çok önemli ve belirleyici bir ortak noktaları vardır: Her iki rejimde de, Devlet Başkanı, yasama işlevinin yerine getirilmesine aynı etki ile katılırlar;

-Ve nihayet, anımsamakta yarar vardır ki, "Türk halkının ve Atatürk'ün büyük hayranı" General de Gaulle, yalnızca bir "Anayasacı" olarak kurduğu V. Cumhuriyet'le ve onun bugün bile yürürlükte bulunan ve işleyen kurumları ile değil, benimsediği sağlıklı yaklaşım ile de esin kaynağı olabilir. O, körü körüne taklit ya da sıfırdan, yepyeni bir Anayasa icat etmeye kalkmadı, 1789'un *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'ni, 1946 Anayasası'nın *Başlangıç Bölümü*'nü de içeren ve 16 Haziran 1946 tarihli Söylev'inde sergilediği ilkeler temelinde ülkesinin bütün deneyimlerinden süzüp damıttığı birikimlerinden yola çıkmış ve 31 Ocak 1964 tarihli ünlü basın toplantısındaki tanıma ulaşmıştır: "Anayasa bir ruhtur, kurumlardır ve bir pratiktir!". Kim daha iyi özetleyebilir ki?

Türk toplumunun siyasal rejimlerle sınavı bağlamında, özet olarak şu söylenebilir: Cumhuriyet'in dün yaşadığı, bugün yaşamakta olduğu ve gelecekte de yaşayabileceği kurumsal düzeydeki sıkıntı ve dertlerden hiç biri, siyasal rejiminin parlamenter nitelikli olmasına bağlanamaz. Bugünkü işleyişle Parlamenter rejim, "insan derisi ile kaplanmış bir anayasa" ile ve çok ağır bedeller ödenerek kazanılmış çok değerli bir deneyim ve birikimdir ve Jean Bodin'in beş yüz yıl öncesinden uyardığı üzere, kendi toplumlarında başarı ile işleyen başka cumhuriyetlerden kopyalanacak bir yapı uğruna, heba edilmemelidir.

İleri Demokrasi çerçevesinde ilan edilen *Demokrasi Paketi*, çok yönlü bir antidemokratik pratikle yüz yüze geldi. Düşünce, ifade ve basın özgürlüğü, özellikle Ergenekon ve Balyoz davalarının başlamasından itibaren sürekli olarak çığnenir durumda. Özellikle de Gezi süreci sonrasında, üyelik görüşmelerine yansıma olasılığı bulunan AB Raporu'nda da vurgulandığı üzere, Batılı çevrelerde olumsuz bir algı giderek kendini hissettiriyor. Pek çok gazeteci yıllardır tutuklu sıfatı ile hapislerdedir; dışarıda, özgür olarak çalışan pek çok gazeteci de, medya patronlarına gelen bir telefonla işlerini kaybetmiştir. Dün asker ya da sivil bürokrasinin vesayeti, bugünse, özellikle 12 Eylül 2010 Referandumu sonrası ayarlanmış bir yargı aygıtınca da desteklenen sivil otoritenin vesayeti, demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılmasını sistematik olarak engel-

lemektedir. Bir halk deyişii ile “taşları bağlamışlar, köpekleri salmışlar”dır. Türk demokrasisinin büyük çelişkisi, hatta açmazı, kurtuluşunu ve özgürleşmesini, AKP’nin en büyük dış desteklerinden biri olan AB’den ve sadece moral bir etkisi olabilecek olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nden beklemesidir. Bu arada, sorunlar tersine dönmüş, komuta kademesi İslami iktidarın eline geçmiştir. Kemalist Cumhuriyeti, hukuku ve yargıyı kullanarak topluma egemen olmakla ve onu tepeden tırnağa değiştirmekle suçlayan bu İslami iktidar, şimdi kendisi aynı “suç”u işlemekte, “Gramscien” anlamı ile toplumu yeniden biçimlendirmede, hukuku ve yargıyı hegemonik bir totalitarizm için kullanmaktadır. Böylece, modern ve modernleşmeci, yüzünü “çağdaş uygarlığa” çevirmiş, müspet ilimlere çevirmiş yeni bir insan yaratma girişimini başlatan Kemalist Cumhuriyet, yerini, “dindar ve kindar” bir gençlik yetiştirmeye adanmış bir İslami/İslamcı Cumhuriyet’e bırakmıştır. Bugün yaşanan gelişmeler, hukukun bu hedef için evcilleştirilmesi ve yargının bu doğrultuda siyasallaştırılması sürecidir.

Bu Demokrasi Paketi’ni sert ifadelerle eleştiren Yargıtay eski Başkanı Profesör Sami Selçuk, hukuk ve yargılama tekniği açısından Yargıtay’ın onama kararlarını, savunma ve adil yargılanma hakkı açısından modern ceza yargılama usulüne aykırı bularak yermektedir.²⁸

Kendi partisi içinde bile tartışmaksızın ortaya attığı “Demokrasi Paketi” ile Başbakan, seçim sistemini demokratikleştirme vaadi ile “daraltılmış seçim çevresi” kavramını ortaya atarak en yetkin uzmanların, en usta yorumcuların bile kafasını karıştırmıştır. “Ya %5 barajı ile bu daraltılmış seçim çevresini kabul edersiniz, ya da barajsız daraltılmış seçim çevresine razı olursunuz.” Seçim sistemi uzmanlarının bile anlamakta zorluk çektiği bu karmaşık öneri ile örneğin bugün üç seçim çevresinden oluşan İstanbul, 18 seçim çevresine bölünecektir. Önerilen formülün tam olarak neye tekabül ettiği anlaşılamadığı gibi, hangi partiye yararlı olacağı, hangi partinin aleyhine olacağı da bilinmemekte, kestirilememektedir.

Demokrasi Paketi’nin ete kemiğe büründürdüğü İleri Demokrasi, bir yandan Türk siyasal tarihi çerçevesinde, öte yandan Avrupa ile ilişkiler bağlamında ele alınmalıdır. 12 Eylül 1980 rejiminin toplumun başına sardığı şu türban sorununda, Demokrasi Paketi, ülkeyi Cumhuriyet dönemine taşımak istiyor. Türbanın geri gelmesi ile birlikte bütün Kemalist reformlar (Atatürk Devrimleri) ve Cumhuriyet kazanımları boy hedefidir. Yüksek Öğretim’i düzenlemek ve denetlemek üzere kurulan YÖK, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay içtihatları ile yasaklanan türbanı serbest bırakmış, bu arada Danıştay da içtihadını türbanın serbest bira-

²⁸ Cumhuriyet, 12 Ekim; Yurt 16 Ekim 2013.

kılması yönünde değiştirmiştir. Aynı Danıştay, avukatların da mahkemelere ve duruşma salonlarına türbanla girilmesini serbest bırakmıştır. AKP, genel bir kavram ve kafa karışıklığı içinde, giyim-kuşam özgürlüğü adına kişilerin özgürlüğüne karışmayan Avrupa'nın pratiğini öne sürmekte, Avrupa'da ve AB'de geçerli olan normlara asıl kendisinin sahip çıktığını ifade etmektedir. Oysa, hemen her fırsatta dile getirilen Alman ve Fransız pratiği, ileri sürülenin tam tersine, resmi söylemi yalanlamaktadır. Nitekim, Alman Federal Anayasa Mahkemesi, türbanla derse girmek isteyen bir öğretmenin durumunu ele aldığı bir kararında, bu alandaki kararın federe devlet olarak Laender'lerin mutlak yetkisi olarak kabul etmiş, Laenders'lar da, her biri ayrı ayrı, ama aynı doğrultuda kararlarla eğitim kurumlarında türban takılmasını yasaklamışlardır.

Fransa'ya gelince, 15 Mart 2004 tarihli yasa, sadece lise öğretmenlerinin ve üniversite öğretim üyelerinin değil, ortaöğretim öğrencilerinin başı kapalı olarak sınıfa girmelerini, ve ayrıca, dinsel aidiyetlerini ve mensubiyetlerini gösterebilecek herhangi bir simge, bir işaret taşımalarını da yasaklamıştır. İsviçre Federal Mahkemesi başörtüsü yasağını Anayasa'ya uygun bulmuştur. Avusturya'da, Kanada'da ve ABD'nin bazı federe devletlerinde, devlet memurları, görevleri başında dinsel aidiyetlerini açığa vuracak simgeleri taşıyamazlar.

Sık sık ileri sürülen Almanya, Fransa, İsviçre, Avusturya, Kanada vb. örneklere karşın, *Demokrasi Paketi* ile türban yasağı, kaşla göz arasında kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan kamu görevlileri ve devlet memurları için kaldırılmıştır; bu yasak, AKP'li belediyelerde zaten çoktandır uygulanmıyordu.²⁹

AKP'nin İslami/İslamcı iktidarı kimi liberallerin kafasını karıştırıyor olsa da, resmi ya da gayri-resmi partililer, milletvekilleri, zaman zaman "baklayı ağzından çıkarmakta", partinin gerçek niyetini gün ışığına çıkarmaktadır. Partinin keskin militanlarından, günümüzde milletvekili, başbakana çok yakın, "Kürt ve İslami" kimliği ile bilinen Mehmet Metiner, 6 Temmuz 2003 tarihli *Radikal*'de diyor ki: *Hiç kuşkusuz amacımız İslami bir devlet kurmaktı ve bu devlet eliyle toplumu İslamileştirmektir. İran'daki gibi bir devrimle de olsa, Pakistan'daki gibi bir askeri bir darbeyle de olsa (Erbakan'ın ünlü formülü ile "kanlı mı kansız mı"), fark etmezdi, yeter ki, halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu bu ülkede, İslami bir devlet kurulsundu. Ama bizler Türkiye'de diğer ülkelerden farklı olarak bunun ancak parti yoluyla gerçekleşebileceğine inanıyoruz.*³⁰

²⁹ A.Ülkü Azrak, in *Cumhuriyet*, 13 Ekim 2013.

³⁰ Aktaran, Melih Aşık, in *Milliyet*, 10 Ekim 2013.

12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği yürütmeye, 1982 Anayasası’nın metninde yer almayan bir “yetki yoğunlaşması” vermişti. %58 oy oranı ile sandıktan aldığı büyük destek, Anayasa Mahkemesi’nin ve Yüksek Seçim Kurulu’nun sergilediği anlayışlı tavırla bütünleşince Başbakan Erdoğan, gelecek yıllar için ülkenin siyasal gündemini belirleyecekti: Türkiye, Başkanlık rejimine kendisini hazırlamalıydı.³¹

Levant Üzerinde Esiyor Yeller, ya da, “Görev Tamamdır”

CIA’nın Bölge sorumlusu sıfatıyla Türkiye’de yıllarca görev yapan Graham Fuller, Gazeteci Devrim Sevimay’a, ABD’nin Türkiye’ye ve AKP’ye biçtiği görev ve hakkında insanın gözlerini faltaşı gibi açan ifadelerle dile getiriyor. İkinci dünya savaşından itibaren Türkiye’nin ABD dış politikası içindeki yeri elbette bir sır değildir. Ayrıca, ABD’nin uluslararası planda izlediği politikaları de göz önünde bulundurunca, G.Fuller’in D.Sevimay’a söylediklerini dikkatle “okumak”ta yarar vardır. Bu görüşmeler, Vatan Gazetesinin 01.11.2004, 08.04.2008, 19.08.2013 tarihli sayılarında ve arada çıkan birkaç nüshasında daha, yer almaktadır. Bu yazılarda G.Fuller, Ortadoğu’da ve özellikle Türkiye’de oynadığı rolü ve üslendiği misyonu hem genel çerçevesi hem de ayrıntıları ile derinleştirir, çözümler.

Söz Graham Fuller’de:

“Yeşil Kuşak, bizim projemizdi, ve Sovyet yayılmacılığının önünü kesmeyi amaçlıyordu. Fakat bizden çok daha önce, radikal İslamcılığı cesaretlendiren ve ileri süren Suudi Arabistan’dı... Türkiye’de, çok güçlü, çok tehlikeli bir sol vardı, tıpkı İran’da olduğu gibi. Oysa İslam’ın etkinliği, esamisi okunmayacak kadar zayıftı. Yakın komünist tehdit karşısında İslam son derece zayıftı. Biz demokrasiyi güçlendirmek isterken aynı zamanda da komünizmi zayıflatma derdindeydik. İkili bir oyun oynamak için ikili bir söylem benimsemek zorundaydık, ve bu bizi darbeleri desteklemeye sürükledi. Bu kuşkusuz çelişkili bir durumdu, ama bizim bakımımızdan kaçınılmazdı.

Biz AKP’yi neden destekledik, ve neden destekliyoruz? Çünkü bütün İslam ülkelerinde, İslamcı partilerle diktatörlükler arasında yaman bir savaş vardır. AKP’nin iktidara gelmesi ile biz, siyasal islamizm sorununa nihayet bir çözüm bulmuş olduk. AKP sistemle bütünleşik bir parti haline geldi. Gerçi onlar özellikle İsrail ve Birleşik Devletler hakkında son derece sert ve kırıcı sözler sarf ettiler, aşırı davranışlar sergilediler: Ama onları evcilleştirmek, siyasal yaşama katılmanın gereğini görmeleri ve kavramaları gerekiyordu... Türkiye için nasıl bir rol öngörüyoruz? Türkiye bölgede model ülke değil, örnek ülke olmalı...”

³¹ İbrahim Kaboğlu, in *BirGün*, 16 Eylül 2010.

İlahi Fuller! Arap ve Ortadoğu baharları gelir geçer ve birbirine benzemezler: Profesör Necmettin Erbakan'ın Amerikan karşıtı çizgisine karşı destekleyip iktidara taşıdığınız AKP, sistemle bütünleşik parti'den (intègré) sabırla ve geri dönülmezcesine köktenci (intègriste) bir parti dönüşüyor olmasın, eğer daha şimdiden dönüşmediyse?

Türk Usulü Demokrasi Hukuk Devleti Sınavında

Daha başlarken yineleyelim ve bilmeyenler için bir kez daha belirtelim ki, Hukuk Devleti hiçbir zaman yasa devletine indirgenemez (a), ve Hukuk Devleti'nin zıddı, yasa devleti değil, keyfi devlettir (b).

Hukuk Devleti, bütün öteki demokratik kurum ve kavramlar gibi, Batı dünyasının evrimi içinde üretip oluşturduğu, işleyip geliştirdiği bir kavramdır: Siyasal rejim tipleri, erkler ayrılığı, özgürlük, eşitlik, yurttaşlık, seçimler, siyasal partiler, İnsan Hakları, Anayasa, vb. kavramların hepsi, Batıda üretilip geliştirilmiştir. Bazen pek kanlı olarak gerçekleşen savaşımın sonucu olaraktır ki, siyasal iktidar “tartışılmaz dogmalarından sıyrılarak göklerden yeryüzüne inmiştir: daha XV. yüzyılda bizden biri, Tursun Bey, iki çeşit hükümetten bahsediyor, *Siyaset-i ilahi*, yani Tanrının, Kur'an'ın iktidarı, ve *siyaset-i sultani* yani dünyevi, laik ya da seküler iktidar ayrımını yaparak siyasette İslam'ın yeri ve konumu sorununu ortaya atıyordu. Hristiyanlıktaki “*Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya*” ilkesinin karşılığını İslam toplumu içinde arayışını görüyoruz: Burada yapılacak belli bir tercih, laiklik, laisizmin benimsenmesi, kutsal olana, dine her türlü göndermenin terk edilmesi anlamına gelecektir; Max Weber'in tipolojisindeki rasyonel ve demokratik meşruluk, irrasyonel/dinsel meşruluğun yerini almaktadır.

Türkiye'de meşruluğun İslam'dan, Kur'an'dan koparılarak rasyonel-demokratik bir tabana dayandırılması çabası, 200 yılı aşkın bir süreç olarak süregelmektedir. Oysa AKP, sürekli olarak İslam'ı meşruluk kaynağı olarak görmekte ve göstermekte, *referansı İslam olmayan hiçbir kuralı meşru ve makbul görmemektedir*. Hemen her toplumsal sorunda, doğru ile yanlışın, makbul ve mubah olanla haram ve günah olanın fetvasını alenen ulemanın verebileceğini söylemektedir. Bu doğrultuda niyetlerini saklamamakta, sadece, kabul görebilecekleri ortamı gözetmek, gerekirse beklemek suretiyle, toplumun gündemine taşımakta, böylece toplumu, İslam'ın değerleri ile işlemektedir. Zaman zaman bir dil sürçmesi, zaman zaman maksadını aşan bir ifade ile, devletin ya da hükümetin resmi yada gayri-resmi sözcüleri baklayı ağızdan çıkarmakta, bir sonraki fırsata kadar sessiz kalınıp kazanılan mevziinin pekiştirilmesi beklenmektedir. Bu arada, resmi protokoldeki yeri 50. sıralarda yer alan Diyanet İşleri Başkanı (DİB), artık hemen her açılış töreninde Cumhurbaşkanını, TBMM Başkanı ve Başbakan'ın hemen yanı başında, devlet erkânı içinde yer almaktadır. Hamileliğin gönüllü olarak sona erdiril-

mesi, doğumun normal mi, sezaryenle mi yapılacağı, türbanın serbest mi yoksa yasak mı olacağı, kız-erkek öğrencilerin ayrı evlerde, ayrı binalarda, ayrı yurtlarda mı kalacağı... gibi toplum sorunlarında, Kuran’ın hükümlerine göre Diyanet İşleri Başkanlığı görüş bildirecektir. “*Dindar bir Cumhurbaşkanı istiyoruz*”, “*Dindar ve kindar bir gençlik yetiştirmek istiyoruz*”, ve zafer kazanmış olmanın tatmini ile, “*Cumhuriyet’i halkla barıştırmış olma*”nın mutluluğu dile getiren daha nice sözler, ifadeler.

Bu somut siyasal, kültürel, ideolojik, ahlaksal ve İslami gelişim içinde, bugün ya da yarın, yapılacak anayasa değişikliği, ya da yeniden yapılacak bir Anayasa ile nereye varılmak istenebilir? Anayasada yapılacak bir değişikliğin, ya da sıfırdan yeni bir anayasanın bir ve tek amacı olabilir: 1982 Anayasası’nın 2.maddesinde yer aldığı üzere, “*demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti*”nin kurulması. Kolaylık olsun diye öteki üç ilkeyi bir yana koyarak, Hukuk Devleti ilkesini 2013 güzü itibarı ile sorgulayalım. Listedeki ölçütler kuşkusuz sayılmalı (tahdidi değildir); Avrupa İnsan hakları Mahkemesi’nin kararları da taranmadı: Halide Edib’in ünlü romanı “*Türkün Ateşle İmtihanı*”nın adından esinlenerek “*İleri Demokrasi*”nin Hukuk Devleti ile sınavı”...

(1) **Temel Haklar ve Özgürlükler Güvenliği-** İnsan, Kur’an’ın ya da dinin buyruklarına mı uymalıdır, yoksa düşünce özgürlüğü mutlak bir ilke midir? 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinden, özellikle 1789 Fransız Devrimi’nin İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nden beri, bu temel hak ve özgürlükler, adları konularak sayılmış, dökümü çıkarılmış ve yargı organı tarafından güvence altına alınarak korunmuştur. Bu haklar ve özgürlükler Anayasa’da güvence altına alınmalı, uluslararası yargı kuruluşlarınca yaptırıma bağlanmalıdır. Vazgeçilmez olarak getirilebilecek sınırlama ve kısıtlamalar da soyut, nesnel ve genel nitelikli olmalıdır. Oysa, AİHM’nin Türkiye’yi ilgilendiren kararlarının da gösterdiği gibi, bu ölçütlere hiç de riayet edilmemiştir. Mesleksel sendikalarını kurmaya karar veren Emniyet ve Yargı mensuplarının örgütlenme özgürlüklerinin karşılaştığı baskılar, bu özgürlüklerin güvencelerinin ne kadar kırılğan olduğunun bir göstergesidir.

(2) **Kamu Yönetiminin yasallığı ilkesi-** Anayasa’nın 123. maddesi, “İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.” Organik ve biçimsel anlamda yasa, Hukuk Devletine saygısı olmayan bir iktidara da hizmet edebileceğinden, yasayı, maddi anlamda “yasa”dan ayırt etmek gerekir. Nitekim, AKP iktidarı, yönetimi *Kanun Hükmünde Kararname*’lerle düzenlemekte, “yasa” yerine *tüzük* ve *yönetmelik*leri kullanmaktadır. Meclis gündemini belirlemede son söz sahibi olan parlamento çoğunluğu, Meclis İçtüzüğü’nün çeşitli inceliklerini kullanmak suretiyle, muhalefetin her türlü yasa başlatma girişimini önleyebilmekte, ondan gelebilecek her türlü değişiklik önergesini reddedebilmekte, TBMM İçtüzüğü sayesinde Anayasa’nın 71, 121, 128, 129 ve

160. maddelerini devre dışı bırakan hükümleri, yasa maddesi olarak oylayabilmekte ve yürürlüğe koyabilmektedir.

(3) **Yasa Önünde Eşitlik-** Yasalar karşısında eşitlik ilkesi, Hukuk Devleti'nin temel ilkelerinden biridir. Oysa, İslam'ın kutsal Kitabı Kur'an'dan esinlenen Başbakan, her fırsatta "*Bizim dinimizde kadın hiçbir zaman erkeğe eşit değildir*" söylemini yinelemekte, böylece yasalar önünde eşitlik ilkesi sadece kadının türban takması, tesettüre girmesi, önce eğitim kurumlarında, sonra adliyede ve duruşmalarda, ve pek yakında da bütün resmi dairelerde hayata geçirilmektedir. Devlete memur, kamu hizmetinde görevli olmak için başvuran her erkek aday, eşinin başının, "yegâne referansımız olan İslami kurallara uygun olarak kapalı olduğunu kanıtlamak zorundadır. Dinsel-mezhepsel açıdan da aynı eşitlik ilkesi artık geçerli değildir. Örneğin, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), Anayasanın 10. ve 136. maddelerine açıkça aykırı biçimde Türkiye'de önemli bir Alevi nüfusun ve sayıca daha az olmakla birlikte farklı din ve mezheplerin varlığını görmezden gelmektedir. Her hangi bir dine inanmayanlar ve farklı inanç sahipleri, değişik felsefi, siyasal, kültürel, ideolojik görüşüne sahip olanlar, Sünni-Hanefi mezhebi dışında bir mezhebe mensup olanlar, yasalar önünde eşitliksiz ve çoğu zaman dışlayıcı işlemlere tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanı M. Görmez'in, Birleşmiş Milletler'in düzenlediği "Ailenin ve Kadının Korunmasında Din Adamlarının Katkısı" konulu Projenin imza töreninde bir BM görevlisine karşı dile getirdiği şu sözler, hayli manidardır: "*Kadına yönelik şiddetle uğraşacağınıza, insanlığa karşı işlenen suçları önlemeye çalışsanız daha iyi olur!*" Sanki biri ötekini dışlarmış gibi.

(4) **Çoğulcu bir Demokrasinin Varlığı ve Gerçekten Düzgün Biçimde İşleyişi** - Çok partililik ille de siyasal çoğulculuk demek değildir. Çoğunluğun iktidarı, her zaman demokrasinin ve Hukuk Devleti'nin varlığının ve etkin biçimde işlediğinin kanıtı değildir. "Çoğunlukçu Demokrasi"nin İngiltere örneğinde gördüğümüz³² gibi, dürüst seçimler sonucunda sandıktan çıkan iktidar çoğunluğunun ülkeyi yönetmesine kim itiraz edebilir? Ne var ki, eğer sandıktan çıkan bu çoğunluk iktidarı, medyada olsun, Parlamento'da olsun, her türlü azınlığın ve her türlü muhalefetin hak ve özgürlüklerini çiğnerse, ortada Hukuk Devleti kalmayacağı açıktır. Yönetenlerle yönetilenler, devletle yurttaşlar arasındaki kaçınılmaz konum çatışması, ancak sandıktan çıkan çoğunluk partisi iktidarının azınlık haklarına saygısı ile uyumlu hale gelebilir. Bunun için de her türlü keyfiliğin önlenmesi, her türlü azınlığın ve muhalefetin hak ve özgürlüklerinin yasal, Anayasal ve uluslararası kurumsal yaptırımlarla güvence altına alınması gerekir. Daha önce de değinildi, seçmenlerin %10'unun iradesinin yok sayılması ve böylece önemli bir nü-

³² Duhamel.

fus kesiminin iradesinin sıfıra indirgenmesi, yasalar önünde eşitlik ilkesinin çiğnenmesinden başka nedir ki? AKP’nin daha önceki seçim vaatlerinde, darbe artığı bu uygulamanın mutlaka sona erdirileceği yer almıştı; gerçek anlamda bir eşitliğin sağlanması için bu barajın, tümü ile kaldırılmasa da, makul bir orana çekilmesi yerinde olacaktır.

(5) Bağımsız Yargı otoritesinin denetimi altında düzgün seçimlerin düzenli olarak yapılması- Bir Hukuk Devleti’nde, bağımsız yargı denetimi altında, hilesiz, düzgün, güvenilir seçimlerin, önceden belirlenmiş kurallara göre ve düzenli aralıklarla yapılması gerekir. Uluslararası demokratik ölçütlere uygun olarak seçimlerin, yürürlükteki Türk Anayasasında da belirtildiği üzere, iki amaç ile yapılması gerekir: a) Etkili, istikrarlı bir hükümet kurulması ve b) seçmen vicdanında adaletli bir temsil inancının yaygın olarak yerleşmesi. Gizli oy, açık sayım ilkesi gibi klasik dürüst ve güvenilir seçim pratiğinin iktidardan bağımsız yargı denetimince sağlanması yanında, seçimlerden hemen önce seçim sisteminin değiştirilmemesi, Başbakan’ın son Demokrasi Paketinde ileri sürdüğü üzere seçim çevreleri ile kuşku uyandıracak biçimde oynanmaması gerekir. Etkili ve istikrarlı hükümetler oluşturma amacının Parlamenter rejimlerde gerçekleşmeyeceği savı ise, yukarıda dile getirilmiş olduğu üzere, yersiz ve tutarsızdır. Philippe Braud’nun kışkırtıcı başlıklı yapıtı “*Le suffrage universel contre la démocratie?(1980)- Genel oy demokrasiye karşı?*” Kuşkusuz siyasal bir kışkırtmadır ve sandıktan çıkan iradeye herkesin boyun eğmesi gerekir. Ne var ki, demokrasi için sandığın vazgeçilmezliği kadar, oylamanın dürüstlüğü ve güvenilirliği de şarttır. Oysa, iktidarın gerek seçmen listelerinin oluşturulmasında, gerek oyların sayım-dökümünde Yüksek Seçim Kurulu’nun da anlayış ve işbirliği ile oy sayım-dökümünde devreye soktuğu elektronik sistemler ve süreçler, seçim sonuçlarının güvenilirliğini hayli kuşkulu kılmaktadır. Oyların sayımı sırasında, ya da oy kullanma mahallinden üst seçim kurullarına taşınma sırasında elektriklerin kesilmesi, bağımsız yargı denetimi ile önlenebilir mi?

(6) Yönetimin Yargısal Denetimi- 1215 tarihli Magna Carta Libertatum’dan Petition of Rights’a, Habeas Corpus’tan Bill of Rights’a, yönetimin yargısal denetimi, hukuk devletinin oluşum sürecinde önemli aşamalardır. Monarkın, yürütmenin kişi hak ve özgürlüklerine dokunmaması, keyfi tutuklamaların yasaklanması, gözaltı sürelerinin en aza indirilmesi, yargıç kararının bile tutukluluğun makul bir süreyi aşmaması, Türkiye’nin de benimsediği siyasal hak ve özgürlükler savaşımında başvurduğu geri dönülmez uluslararası hukuk devleti ilkeleridir. Türkiye, bu çerçevede Kıta Avrupası’nın yönetsel yargı sistemini benimsemiştir. Osmanlı döneminde, daha 1868’de kurulan Danıştay (Şurayı Devlet), Cumhuriyet döneminde, esas olarak da 1961 Anayasası sonrasında hayli sağlam bir yönetsel yargı içtihadı oluşturmuştur. Yöneti-

min her türlü eylem ve işleminin hiçbir halde yargı denetiminin dışında bırakılamayacağı ilkesi (1961, md 114), yönetilenler ve kamu görevlileri için yargı denetimini adeta kutsallaştırmıştır. 1982 Anayasası ile de il ve Bölge İdare Mahkemeleri kurulmuş, böylece Danıştay'ın ağır yükü biraz olsun hafiflemiştir. İdarenin eylem ve işlemlerinin böylece (idari) yargı denetimi altına alınması, hiç kuşkusuz Türkiye'de hukuk devletinin kurulup gelişmesi yönünde atılmış önemli bir adımdır. Ne var ki, bu konuda umutlanabilmek için, Danıştay'ın ve idare mahkemelerinin siyasal iktidarın keyfi müdahalelerinden kurtulması gereği ortadadır. 12 Eylül 2010 Referandumu ile Yüksek Yargı organlarına Anayasa ile getirilen yeni düzenlemeler, yönetimin yargısal denetimi yerine yargının siyasal denetimini getirmiştir. Yeni Danıştay Başkanı, atanır atanmaz, ayağının tozu ile *“Artık yönetimle uyumsuzluk ve çatışma devri bitmiştir; yürütmenin durdurulması dönemi sona ermiştir; bundan böyle biz, Yönetim'in kararları doğrultusunda kararlar almaya çalışacağız.”* diyerek Hukuk Devleti konusunda görüşlerini belirtmiş, iktidar kanadı da bu işbirliği ruhunu ve *“Cumhuriyet'in nihayet halkla barışması”*nı sevgi gösterileriyle kutlamıştır.

(7) **Yönetimin Mali Sorumluluğu ve Denetimi-** Fransız okur, yönetimin mali sorumluluğu ve bütçenin denetiminde Sayıştay'ın işlevine aşınadır. Sayıştay, kamu gelir ve giderlerinin hukuka, yasal mevzuata uygunluğunu Parlamento adına denetlemekle yükümlü ve yetkilidir. Kuşkusuz Sayıştay *“Türk Milleti Adına karar veren”* bir mahkeme değildir, ama Anayasa'nın 160. maddesine göre yönetimin akçalı denetimini yapmakla görevli ve yetkili bir yargı organıdır. Ne var ki, bu Anayasal statüye ve bu görev-yetki donanımına karşın, iktidar, mali ve bütçesel denetimden kurtulmak için kurumun hazırladığı Raporların TBMM'ye ulaşmasını engellemeye çalışmaktadır. Hükümet, Sayıştay'ın üye bileşimini değiştirmiş, kurumun iç işleyişine müdahale ile denetim Raporlarının muhalefetin de görebileceği TBMM'ye aktarılmasını engellemiştir. Ayrıca iktidar, Bölge Sayıştayları kurulması konusunda her hangi bir yasa girişimi de başlatmamıştır.

(8) **Yargı Erkinin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı-** 1961 Anayasası, tam bir Hukuk devleti inşası için, işlevini siyasal iktidarın her türlü müdahalesinden uzak, ve hiçbir kaygı duymaksızın, yargı organlarını bağımsızlık ve tarafsızlık statüsü ile donatmıştı. 1982 Anayasası da yargı otoritesinin bağımsız ve tarafsız statüsünü 138-159. maddelerinde düzenlemiştir. Hiç kimse, hiçbir organ, makam, merci, yargıç ve savcılara emir ve talimat veremez, telkin ve tavsiyede bulunamaz. Oysa, Ergenekon davası için Başbakan bizzat *“Ben bu davanın savcısıyım”* demiştir. Bunun gibi benzer imalar, ihsas-ı reyler sık sık görülmektedir. Örneğin, Anayasa Mahkemesi Başkanı da, Silivri'deki yargılamalarda verilen kararların başkanı olduğu Yüksek Mahkeme'nin önüne geleceğini bile bile, *“kararlardan gereksiz bir sevinç sergilenmesinin doğru olmayaca-*

ğını” dile getirip ihsas-ı rey etmiştir. Esasen, doğal yargıç ilkesine karşın, bu davalar Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin ad değiştirmesi ile kurulan Özel Yetkili Mahkemeler tarafından görülmektedir. Bu davaların kendileri, ve verilen hükümler, ülke hukuk dünyasında yoğun ve ağır eleştirilere neden olmuş, iktidar çevreleri ise, gelecek seçimlerde alacağından olduğu oylara güvenerek bu eleştirilere duyarsız kalmıştır. Doğal yargıç ilkesi yanında, Yargıç ve Savcılarının yer değiştiremezliği ve özellikle de yargıçların vicdanı kanaat ve kararlarında özgür olmaları gibi ilkeler de Hukuk Devleti açısından ihlal edilen ilkelerdir.

(9) **Erkler Ayrılığı-** 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin 16. maddesinden esinlenen Türk Anayasaları, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın özel gerekleri için kaleme alınan 1921 metni hariç, Montesquieu’nün adıyla özdeşleşen bu ilkeyi en azından lafzı ile benimsemişlerdir. Birinci Meşrutiyet’i kuran ilk Anayasa’nın metni erkler ayrılığına önemli bir yer verir, ancak, Anayasa’yı “bahşeden” Sultan II. Abdülhamid, aynı metnin kendisine bahşettiği yetki ile çift Meclisli Parlamento’yu 31 yıl boyunca toplantıya çağdırmamak suretiyle bu ilkenin de boşlukta kalmasına yol açmış olur. 1908 Jön Türk Devrimi ile yeniden yürürlüğe konan Anayasa’da 1909’da ve 1913’te yapılan önemlice değişiklik ile Erkler Ayrılığı ilkesi yaşama geçer; Padişah’ın Hükümeti ve Bakanları ancak Meclis-i Mebusan’ın güvenine sahip oldukça görevde kalabilirler: Parlamenter rejimin ilk adımı atılmıştır. Meclis-i Mebusan’da sayısal çoğunluğa sahip olan İttihat ve Terakki partisi, artık imparatorluğun yazgısını belirlemektedir. 1921 Anayasası, bir Meclis Hükümeti kurar ve erkler ayrılığını reddeder, Konvansiyonel rejimin erklerin birliği ilkesini benimser. 1924 Anayasası erkler ayrılığı ilkesini getirir, ancak, tek partili rejimin çarpıtıcı etkileri ve özellikle de karizmatik lider Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhurbaşkanı olarak Yürütmenin başında bulunması, erkler ayrılığı ilkesini pratikte etkisiz kılar. 1961 Anayasası erkler ayrılığı ilkesini hukuk devletinin gerçek temeli olarak benimser, düzenler. Ne var ki, siyasal pratikte karşılaşılan zorluklar, ilkenin kendisine eleştiriler yöneltmesine, çeşitli hükümetlerin, hukukun üstünlüğüne saygı göstermek yerine erkler ayrılığı ilkesine karşı çıkmalarına yol açar. Yasama organı olarak TBMM Anayasa Mahkemesini, bütün bir yönetim de Danıştay’ı rakip olarak görmeye başlar. 1982 Anayasası ise, ilkeyi benimser, ancak yargı otoritesini zayıflatır. Fakat yargının asıl etkisizleştirilmesi, AKP iktidarında meydana getirilen bağımlılaştırma ile gerçekleşecektir. AKP lideri ve Başbakan Erdoğan, hayalindeki projeleri yaşama geçirmede karşısında engel olarak gördüğü erkler ayrılığı ilkesini alenen eleştirmekte bir beis görmüyor; kararlılıkla, belki canhıraş bir çaba ile Başkanlık rejimini gündeme getiriyor. Oysa, ABD Başkanlık rejimi, erkler ayrılığının en sert, en katı biçimi ile uygulandığı bir rejimdir. O kadar ki, ABD rejimi bir Kongre Hükümeti (Congressional Government) rejimidir.

(10) **Yasaların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi-** Anayasanın üstünlüğü, yasaların Anayasaya uygunluğunun, yasama ve yürütmeden bağımsız bir yargı organınca denetlenmesini gerektir. 1876 Anayasası Yasaların Anayasaya aykırı olamayacağını öngörüyor, fakat bunun teminini, Meclis-i Ayan'ın Meclis-i Mebusan'ın çıkaracağı metni denetlemesinde görüyordu. 1924 Anayasası ise TBMM bünyesindeki Anayasa Komisyonu'nu görevlendirmişti. Oysa bu Komisyon hiç de Bağımsız olamazdı. CHP'nin 1959 tarihli *İlk Hedefler Beyannamesi* doğrultusunda 1961 Anayasası ise gerçekten bağımsız ve tarafsız bir Anayasa Mahkemesi kurmuştur. Yüksek Mahkeme, hayli sağlam ve tutarlı bir içtihat oluşturmayı başarmış, fakat egemenliğin kullanılmasında TBMM'ye rakip olarak görülmekten kurtulamamıştır. Mahkeme, pek çok siyasal partiyi, *Etnik, Sınıfsal ve Dinsel* gerekçelerle kapatmıştır. AKP'nin kendisi bile kendi iktidarında kapatılmaktan kıl payı kurtulmuştur. Öfkeli AKP, ilk elde AB'nin parti kapatma konusundaki duyarlılığını kullanmış, hemen ardından da, sandıktan aldığı sayısal/siyasal güçle Yüksek Yargı organını yeniden yapılandırmıştır. HSYK ile birlikte bileşimi değişen Anayasa Mahkemesi, artık iktidarla uyum içinde çalışan bir yüksek yargı kuruluşudur. 12 Eylül 2010 Referandumu ile Anayasa'da yapılan değişiklikler, AYM'ni ve HSYK'yı İktidar'la uyumlu hale getirmiştir.

(11) **Suçların ve Cezaların Yasallığı İlkesi-** Roma ceza hukukunun temel ilkesi, -Nullum crimen nulla poena sine lege- modern ceza ve yargılama usulü hukukunun ana ilkesidir. 2010 Referandumundan sonra, özellikle de Gezi sürecinden beri, bu temel ilkeyi çiğneyen çok sayıda ihlaller yaşandı. Ergenekon, Balyoz, KCK gibi siyasal nitelikli Davalarda da suçların ve cezaların yasallığı ilkesi pek çok kez ihlal edildi.

(12) **Savunma ve Adil Yargılanma Hakkı-**Tüm ceza hukuku ve ceza usul hukuku uzmanları ve otoriteleri gerek Özel Yetkili Mahkemelerin, gerekse bu kararlar üzerinden Yargıtay ilgili Dairelerinin kararlarını eleştirdiler; bu kararların hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşmayacağını vurguladılar. Yargıtay eski Başkanı Profesör Sami Selçuk, gerek duruşmalar sırasında, gerek Yargıtay aşamasında, savunma hakkının çiğnenmesini, adil yargılanma hakkının ayaklar altına alınmasını kınadı, eleştirdi. Herkes, davasının, eşit olarak ve adil bir biçimde, gerek hak ve yükümlülükleri, gerek cezai olarak kendisine yöneltilen suçlamaların yerindeliği hakkında karar verecek bağımsız ve tarafsız bir Mahkeme tarafından görülmesi hakkına sahiptir.³³ Ayrıca, İlk derece Mahkemesini ve Yargıtay'ı da sert biçimde uyarayan S. Selçuk, kişinin "*makul bir süre içinde yargılanma hakkına sahip olduğunu*" belirtir: *Balyoz Davası Kararı tartışmalı (vicahi) ve çürütülebilir kanatlara dayandırılmışsa, biz,*

³³ Bkz. *Milliyet*, 17-18-19 Ekim 2013.

Mithat Paşa davasından 133, Dreyfus Davasından 119 yıl sonra yeni davalarla karşılaşacağız demektir.” Bir Hukuk devleti için bundan daha vahim ne olabilir! Avrupa Birliği’nin konuya ilişkin Rapor’u bile ”*avukatların dosyalara sınırlı erişimi*”ni eleştirmekte, “*iddianamelerin düşük kalitesini*” gözlemlemekte ve “*mantıksal bağlantıların yetersizliği*”nden bahisle, “*bazı soruşturma tekniklerinin hatalı uygulanması*”nı kınamaktadır. Bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanmak, yargıçların yansızlığının bir gereğidir. *Söz konusu olan, sanığa, kendisini yargılayan kişilerin bütün nesnellik güvencelerinden yararlanma güvencesinin verilmesidir. Bu ilke, sanığa, yargııcı ya da mahkemeyi reddetme hakkını da içerir.* Bu davalar sırasında ileri sürülen pek çok reddi hâkim talebi reddedilmiştir. Avukatlar, kendilerine dayatılan sınırlama ve kısıtlamaları protesto ettiklerinden, pek çok duruşma *savunma makamının yokluğunda* cereyan etmiştir.

(13) **Yasaların Geriye Yürümemesi İlkesi-** Mahkeme karşısında sanığa, Yönetim karşısında yurttaşa keyfi olarak aleyhlerine olabilecek yasaların uygulanmasını önlemek amacını güden bu ilke, modern hukukumuzun benimsediği ilkelerden biridir. Medeni hukukta ve Ceza Hukuku’nda olduğu gibi yönetimin eylem ve işlemlerinde de geçerli olan bu ilke Hukuk Devleti’nin temellerinden birini oluşturur.

(14) **Müktesep Haklara Saygı-** Hukuk Devletine, sadece yasa çıkarmakla erişilmez. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargıya itaati gerektirir; kurumlar gibi gerçek kişiler de anayasal kurallara uymakla yükümlüdür. Fakat asıl, kamu kurum ve kuruluşları bu ilkeye uyum göstermekle yükümlüdürler.

(15) **Masumiyet Karinesi-** Modern ceza hukukunun belki en temel ilkesi, hiç kimsenin, suçluluğu yargı kararı ile kesinleşmedikçe, suçlu sayılamayacağı ve suçlu işlemi göremeyeceği ilkesidir. Hukuk Devleti ilkesinin bu temel yaklaşımı, son dönem Türkiye’inde çok sık ihlal edilen bir ilke olmuştur. Ceza alıp almayacağı belli olmayan, ne miktar ceza alacağı kestirilemeyen nice sanık, özgürlükleri kısıtlanarak hapislerde çürütülmüş, sonunda aklanmış, insanlar yattıkları ile kalmıştır.

Sonuç yerine, denebilir ki, Türkiye, içtenlikli bir yeni Anayasa arayışı ve beklentisi içinde değildir. Siyasal iktidarın yeni Anayasa arayışının ardında nitelikleri Anayasaca belirlenmiş Türkiye Cumhuriyeti ile hesaplaşma hesabı yatmaktadır. Amerikan Başkanlık rejimini benimser görünmenin bir inandırıcılığı yoktur. Öyle olsaydı, ABD Anayasası’nın temel ilkesi olan erkler ayrılığı ilkesinden bu kadar açık yürekle ve içtenlikle yakınılmazdı.

Bir de, sevgili hocamız Tarık Zafer Tunaya’yı saygı ile anmak isterim. Hocamız “Paris’in şirin müzelerinden birini”, Carnavalet müze-

sini gezerken gözleri “1791 Anayasası” yazısına ilişir. Yaklaşır, altında daha küçük harflerle şu ibareyi okur: “İnsan derisi ile kaplanmıştır.”

Son sözü ise büyük şair Nazım Hikmet’e bırakalım:

Dünyanın En Tuhaf Mahlûku

Akrep gibisin kardeşim,
korkak bir karanlık içindesin akrep gibi.
Serçe gibisin kardeşim,
serçenin telaşı içindesin.
Midye gibisin kardeşim,
midye gibi kapalı rahat.
Ve sönmüş bir yanardağ ağzı gibi korkunçsun, kardeşim.
Bir değil,
beş değil,
yüz milyonlarlasın maalesef.
Koyun gibisin kardeşim,
gocuklu celep kaldırıncı sopasını
sürüye katılıverirsin hemen
ve adeta mağrur, koşarsın salhaneye.
Dünyanın en tuhaf mahlûksun yani,
hani şu derya içre olup
deryayı bilmeyen balıktan da tuhaf.
Ve bu dünyada, bu zulüm
senin sayende.

Ve açsak, yorgunsak, alkan içindeyse eğer ve hala şarabımızı
vermek için üzüm gibi eziliyorsak kabahat senin,
-demeğe de dilim varmıyor ama-
kabahatin çoğu senin, canım kardeşim

Nazım Hikmet

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

ACHESON Patricia C. (1961) *Amerika Federal Hükümeti ve çalışma mekanizması*, Ed. Varlık, İstanbul.

ACQUAVIVA Jean-Claude (2001) *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Gualino éd, Paris.

ARDANT Philippe (1996) *Institutions politiques et droit constitutionnel*, L.G.D.J., Paris.

ALTHUSSER Louis (1981) *Montesquieu La politique et l’histoire*, PUF, Paris.

BACHELARD Gaston (1970) *La Formation de l’esprit scientifique*, (4ème éd., Vrin, Paris, p. 14. Cité par J-P COT et J-P MOUNIER, in *Pour une sociologie politique*, t.1, Seuil, 1974, p. 28).

BADIE Bertrand (1992) *État Importé*, Ed. Fayard, Paris

BADIE Bertrand (1997) *Les Deux États*, Ed. Seuil, Paris.

BAECHLER Jean (1970) *Les Phénomènes Révolutionnaires*, PUF, Paris.

BENALO Thomas (2007) “L’ivresse des métamorphoses” in *Politique étrangère*, no. 4, Hiver, p. 839-850.

BIRNBAUM Pierre (1969) *La Structure du pouvoir aux Etats-Unis*, PUF, Paris.

BIRNBAUM Pierre (1975) *Le pouvoir politique*, Dalloz, Paris

BIRNBAUM Pierre, HAMON Francis, TROPER Michel (1977) *Réinventer le parlement*, Flammarion, Paris.

BLANC Jacques et al. (1988) *Grands régimes politiques étrangers*, Sirey, Paris.

BLONDEL Jean (1995) *Comparative Gouvernement*, Prentice Hall-Harvester Wheatsheaf, London, New York.

BOCKEL A, ROUSSILLON H, TEZİÇ E, (Sous la Dir.) (2000) *Un président élu par le peuple, une bonne solution?*, Ed. GSU, İstanbul.

BRAUD Philippe (1980) *Le suffrage universel contre la démocratie*, PUF, Paris.

BROWN Bernard E (1994) *L’État et la politique aux Etats-Unis*, PUF, Paris.

BURDEAU Georges, HAMON Francis, TROPER Michel (1997) *Droit constitutionnel*, L.G.D.J., Paris.

CADART Jacques (1975) *Institutions politiques et droit constitutionnel*, L.G.D.J., Paris.

CADOUX Charles (1988) *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Cujas, Paris.

CARAMANI Daniele (2011) *Comparative Politics*, Oxford Univ. Press.

ÇAĞLA Cengiz (2007) *Tocqueville ve Özgürlük*, Belge, İstanbul.

ÇAM Esat (2000) *Çağdaş Devlet Sistemleri*, Der yay, İstanbul.

CARRÉ DE MALBERG Raymond (1922) *Contribution à la théorie générale de l'Etat*, Sirey, Paris.

CATER Douglass (1964) *Qui gouverne à Washington?*, Seuil, Paris.

CHAGNOLLAUD Dominique (1999) *Droit constitutionnel contemporain*, Sirey, Paris.

CHANTEBOUT Bernard (1986) *Droit constitutionnel et science politique*, Armand Colin, Paris.

CHARLOT Monica (1976) *Le Système politique britannique*, Armand Colin, Paris.

CHEVALLIER Jean-Jacques, GUCHET Yves (2001) *Les grandes œuvres politiques. De Machiavel à nos jours*, Armand Colin, Paris.

COHEN-TANUGI Laurent (1987) *Le droit sans l'Etat. Sur la démocratie en France et en Amérique*, PUF, Paris.

CONAC Gérard (1992) "Régime présidentiel", in Olivier Duhamel et Yves Meny, *Dictionnaire constitutionnel*, PUF, Paris.

COT Jean-Pierre, MOUNIER Jean-Pierre (1974) *Pour une sociologie politique*, 2 tomes, Seuil, Paris.

Droit constitutionnel et institutions politiques, Economica, Paris.

DEUTCH Karl W. (1981) *Comparative government: politics of industrialized and developing nations*, Houghton Mifflin Company, Boston.

DİSK (2009) *Yeni bir Anayasa için Temel İlkeler*, İstanbul.

DORREN, Jean (1977) *La Constitution de l'Europe. Pour une démocratie efficace*, La pensée universelle, Paris.

DUHAMEL Olivier (2009) *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques*, Le Seuil, Paris.

DUHAMEL Olivier (1993) *Les Démocraties. Régimes, histoire, exigences*, Le Seuil, Paris.

DUHAMEL Olivier (1994) *Droit constitutionnel et politique*, Le Seuil, Paris.

DUHAMEL Olivier & MENY Yves (Ed.) (1992) *Dictionnaire constitutionnel*, PUF, Paris.

DUNN Charles W. MARTIN W. Slann (1994) *American Government - A Comparative Approach*, Harper Collins College Publishers, New York.

DURKHEIM Emile (1953) *Montesquieu, Rousseau, précurseurs de la sociologie (1892)*, Marcel Rivière, Paris

DUVERGER Maurice (1961) *La Sixième République et le Régime Présidentiel*, Arthème Fayard, Paris.

DUVERGER Maurice (1981) *Constitutions et Documents politiques*, PUF, Paris.

DUVERGER Maurice (1983) *Les Constitutions de la France*, PUF, Paris.

DUVERGER Maurice (1990) *Le système politique français*, PUF, Paris.

EISENMANN Charles (1951) *Cours de Droit constitutionnel comparé*, Paris.

EISENMANN Charles (2002) *Essais de théorie du droit, de droit constitutionnel et d'idées politiques*, L.G.D.J., Paris.

EMRE Cahit (1997) *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

EROĞUL Cem (1974) *Anayasayı değiştirme sorunu*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

EROĞUL Cem (2006) *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Kırlangıç, Ankara.

FABRE Michel Henry (1984) *Principes républicains de droit constitutionnel*, L.G.D.J., Paris.

FAVOREU Louis et al. (1998) *Droit constitutionnel*, Dalloz, Paris.

FINER Samuel Edward (1969) *Comparative Government*, Penguin Books.

FURET François (1985) *Penser la Révolution française*, Gallimard, Paris.

GENÇTAN Ömer Uğur (1997) *Başkanlık Rejimi*, Adil, Ankara.

GICQUEL Jean (1977) *Essai sur la pratique de la Ve République*, L.G.D.J., Paris (in *Pouvoir présidentiel et pouvoir personnel*, Le Populaire, no. 30, Décembre 1947).

GICQUEL Jean (2001) *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Montchrestien, Paris.

GÖZLER Kemal (2000) *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin, Bursa.

GÖZLER Kemal (2001) *Devlet Başkanları*, Ekin, Bursa.

GÜRBÜZ Yaşar (1987) *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Beta, İstanbul.

HAMILTON Alexander, MADISON James, JOHN Jay (1957) *Le Fédéraliste*, L.G.D.J., Paris.

HAMPSHER-MONK Iain (2004) *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Say, İstanbul.

HAURIOU André et GICQUEL Jean (1967) *Droit Constitutionnel et Institutions politiques*, Ed. Montchrestiens, Paris.

HEYMANN-DOAT Arlette (1998) *Les régimes politiques*, La Découverte, Paris.

HUNTINGTON Samuel (1968) *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Heaven.

HUNTINGTON Samuel (1975) *The Crises of Democracy*, New York University Press, New York.

İNCİOĞLU Nihal (sd) *Siyasal Rejim Tartışmaları*, Tesev, İstanbul.
İktidar No. 1, Ocak 2013, İstanbul.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ SİYASET AKADEMİSİ (2012) *Türk Siyasetinde Bir Dönem ve Yeni Bakış Açılımları*, Türkiye Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

JEANNEAU Benoît (1991) *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Dalloz, Paris.

JEFFERSON Thomas (1961) *Seçme Parçalar*, (Çev. Mete Tuncay), Türk Siyasi İlimler Derneği Yay, İstanbul.

KABOĞLU İbrahim (2011) *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal, İstanbul.

KABOĞLU İbrahim (2010) *Halk Neyi Oylayacak?*, İmge, Ankara.

KABOĞLU İbrahim (2011) *Hangi Türkiye?*, İmge, Ankara.

KABOĞLU İbrahim (2012) *Hangi Anayasa?*, İmge, Ankara.

KALAYCIOĞLU Ersin (1984) *Çağdaş Siyasal Bilim*, Beta, İstanbul.

KAMALAK İhsan (Ed) (2007) *Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Kalkedon-SODEV, İstanbul.

KASPI André (1993) *Kennedy ou les mille jours d'un président*, Armand Colin, Paris.

KAYA Raşit (2009) *İktidar Yumağı – Medya – Sermaye – Devlet*, İmge, Ankara.

KRIESI Hanspeter (1994) *Les Démocraties Occidentales. Une Approche Comparée*, Economica, Paris.

LANE Jean-Erik, ERSSON Svante (1996) *Comparative Politics. An Introduction and New Approach*, Polity Press, Cambridge.

LAUVAUX Philippe (1990) *Les Grandes Démocraties Contemporaines*, PUF, Paris.

LEROY Paul (2001) *Les régimes politiques du monde contemporain. Les régimes politiques des États libéraux*, Presses Universitaires de Grenoble, Grenoble.

LIJPHART Arend (1999) *Patterns of Democracy Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, New Haven and London.

LIJPHART Arendt (sd) *Çağdaş Demokrasiler*, Yetkin, Ankara.

MAHLER Gregory S (2000) *Comparative Politics*, Prentice Hall, New Jersey.

MARSHALL Térence (1980-1981) *Vie et institutions politiques des Etats-Unis: Essais et Conférences*, (Université de Paris X-Nanterre, Paris), Centre de Polycopie, 2 Rue Cujas, Paris.

MENY Yves (1996) *Politique Comparée. Les démocraties: Allemagne, Etats-Unis, France, Grande-Bretagne, Italie*, Montchrestien, Paris.

MONTESQUIEU (1748) *De l’Esprit des lois*, Classiques Garnier, Paris (1973).

MORRIS Richard B. (1985) “*Nous, peuple des Etats-Unis*”, Hamilton, Madison, Jay et la Constitution, Economica, Paris.

ORY Pascal (sous la dir. de) (1987) *Nouvelle histoire des idées politiques*, Hachette, Paris.

ÖZBUDUN Ergun (2000) *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin, Ankara.

PACTET Pierre (1995) *Institutions politiques Droit constitutionnel*, Masson-A.Colin, Paris.

PORTELLI Hugues (1999) *Droit Constitutionnel*, Dalloz, Paris.

PRÉLOT Marcel (1972) *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Dalloz, Paris.

QUERMONNE Jean-Louis (1986) *Les régimes politiques occidentaux*, Seuil, Paris.

RIENCOURT Amaury de (1968) *L’Amérique impériale*, Gallimard, Paris.

ROBIN Maurice (1988) *Histoire comparative des idées politiques*, Economica, Paris.

ROUSSEAU Jean-Jacques (1762) *Du Contrat Social*, Garnier-Flammarion, Paris (1966).

SARIBAY Ali Yaşar (1985) *Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası “MSP Örnek Olayı”*, Alan, İstanbul.

SARTORI Giovanni (1997) *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*, Yetkin, Ankara.

SCHWATZENBERGRG Roger-Gérard (1977) *Sociologie politique*, Montchrestien, Paris.

SEE Henri (1929) *Evolution et révolutions*, Ernest Flammarion, Paris.

SEVER Metin - DİZDAR Cem (1993) *2. Cumhuriyet Tartışmaları*, Başak, İstanbul.

SODARO Michael J.et al. (2008) *Comparative politics. A global introduction*, McGraw Hill, Boston-Toronto.

- SOYSAL Mümtaz (1968)** *Anayasaya Giriş*, Ankara.
- SOYSAL Mümtaz (2012)** “Anayasa Değiştirmek”, *Cumhuriyet*, 15.02.2013.
- ŞAYLAN Gencay (1981)** *Systèmes politiques contemporains*, Ed. TODAIE, Ankara.
- TANÖR Bülent (1986)** *İki Anayasa. 1961-1982*, İstanbul.
- TANÖR Bülent (2000)** *Osmanlı-Türk Anayasa Gelişmeleri*, YKY, İstanbul.
- TEZİÇ Erdoğan (2009)**, *Anayasa Hukuku*, Beta, İstanbul.
- TOCQUEVILLE Alexis de (1981)** *De la démocratie en Amérique*, 2 vol., Garnier Flammarion, Paris.
- TOINET Marie-France (1987)** *Le système politique des Etats-Unis*, PUF, Paris.
- TRIBE Laurence H (2000)** *American Constitutional Law*, Foundation Press, New York.
- TROPER Michel (2010)** “Séparation des pouvoirs”, *Dictionnaire électronique Montesquieu* (En ligne), mis à jour le 01/12/ 2010, URL: <http://dictionnaire-montesquieu.ens-lyon.fr/index.php?id=286>.
- TROPER Michel (1980)** *La séparation des pouvoirs et l'histoire constitutionnelle française*, L.G.D.J., Paris.
- TUNAYA Tarık Zafer (1979)** *İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa*, Çağdaş, İstanbul.
- TUNAYA Tarık Zafer (1982)** *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, Ekin, İstanbul.
- TUNC André (1973)** *Les Etats-Unis*, L.G.D.J., Paris.
- TURPIN Dominique (1995)** *Droit constitutionnel*, PUF, Paris.
- ULUŞAHİN Nur (1999)** *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*, Yetkin, Ankara.
- WIARDA Howard J.(2002)** *New Directions in Comparative Politics (vol. 3)*, Westview Press, Colorado: Boulder-Oxford.
- YAVUZ K. Haluk (2000)** *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Seçkin, Ankara.
- YAZICI Serap (2002)** *Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemleri. Türkiye için bir değerlendirme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ZINN Howard (2005)** *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, İmge, Ankara.

“DE LA DEMOCRATIE EN AMERIQUE...”
...A LA “DEMOCRATIE AVANCEE” EN TURQUIE
(*‘FROM DEMOCRACY IN USA’ ... TO ‘FURTHER DEMOCRACY’ IN TURKEY*)

Ercan Eyüboğlu*

RÉSUMÉ

Les Etats-Unis d’Amérique, non seulement par la place qu’ils occupent sur la scène internationale, mais aussi par l’originalité de son régime politique à un double titre: le présidentielisme et le fédéralisme sont, en effet, l’invention de la Constitution de 1787, encore en vigueur aujourd’hui. Aussi bien le régime présidentiel que la forme d’Etat Fédéral ont souvent servi de modèle à de nombreux pays, mais si le fédéralisme a pu s’implanter sur d’autres sols, le régime présidentiel américain s’est transformé en des pratiques autoritaires de type fasciste, notamment en Amérique latine.

Plusieurs questions se sont posées alors à propos des Etats-Unis: Peut-on parler d’une “révolution américaine”? Au sens de la Révolution Française ou Russe, non; il s’agit alors d’une guerre d’Indépendance, tout simplement.

L’ingénierie constitutionnelle est souvent avancée concernant la France comme une critique négative: Or, c’est aux Etats-Unis que l’Etat présidentiel et Fédéral a été créé par une ingénierie constitutionnelle. La pratique anglaise a permis de dégager les Grands principes de la démocratie moderne, mais l’Amérique fut construite à partir de ces mêmes principes. Cette même accusation d’ingénierie constitutionnelle est constamment portée contre la République de Turquie, accusation consistant à affirmer que la république kémaliste n’est que le fruit d’un jacobinisme qui a formé l’Etat et la société par le haut, oubliant qu’en Occident, la République doit son existence à la démocratie, tandis qu’en Turquie, la démocratie doit son existence à la République.

L’auteur examine les principales pratiques de la théorie de la Séparation des Pouvoirs en se référant au Régime Parlementaire de l’Angleterre et au Régime Semi-présidentiel de la Vème République en France. Il cite des exemples des grandes démocraties parlementaires de l’Angleterre, de Allemagne, de l’Espagne, comme preuves de stabilités gouvernementales, comme pour soumettre à la réflexion des partisans acharnés du régime présidentiel en Turquie.

* Professeur à l’Université Aydın d’İstanbul

Le problème des rapports (de forces) entre facteurs objectifs et subjectifs s’observe dans l’évolution de la pratique politique américaine, notamment dans le renforcement du président américain face au Congrès, mais aussi face à la Cour Suprême.

Dans la deuxième partie de l’article, l’auteur entreprend une réquisitoire à l’encontre d’un règlement de compte entrepris contre la République de Turquie par un pouvoir politique comptant sur le soutien que les urnes lui assurent. Résumant rapidement le mouvement constitutionnel turc, l’auteur passe en revue les principales étapes de la démocratisation en Turquie. Il affirme que le régime parlementaire, avec un siècle d’expérience, ne mérite pas d’être abandonné, et tout régime importé risquerait, à coup sûr, d’apporter de “grandes malédictions”.

Dénonçant l’abandon de la République moderne pour la remplacer par une république islamiste, il stigmatise le miracle que produirait une nouvelle constitution, alors que, selon l’auteur, il y a toute une série de lois à voter pour la démocratisation de la vie publique, à commencer par le code électoral, par la loi sur les partis et mouvements politiques et par le Règlement d’Assemblée.

Après un rapide coup d’oeil sur la place de la Turquie dans la politique américaine et sur le rôle que les Etats-Unis lui assignent, l’auteur établit une liste de critères de l’Etat de Droit, et se pose la question de savoir si la Turquie est, comme le précise l’art. 2 de la Constitution, “une République démocratique, laïque, sociale et de droit”, et laisse le soin de juger et d’apprécier au lecteur.

Mots Clés: Séparation des Pouvoirs, Constitution, Ingénierie constitutionnelle, Régime Présidentiel, Système Fédéral, Etats-Unis, Angleterre, France, Turquie, Etat de Droit.

I- ETATS-UNIS: L’ORGANISATION POLITIQUE DU PROCESSUS DE FORMATION D’UNE NATION À PARTIR D’UN PEUPLE

Remarques préliminaires

En Mai 68, une grande université américaine envoie une lettre à Sartre, l’invitant aux Etats-Unis pour donner une conférence philosophique sur je ne sais quel philosophe du siècle des Lumières. Sartre est ravi, mais il a une petite condition: Messieurs, leur dit-il, vous m’avez fait grand honneur par cette invitation, mais, je suis persuadé qu’il y a d’éminents spécialistes de telles questions philosophiques aux Etats-Unis. Je regrette de ne pouvoir accepter une conférence sur le sujet proposé, car la question philosophique la plus brûlante, c’est la guerre

que l'Amérique mène actuellement au Vietnam. Si vous maintenez votre invitation, je me ferais grand plaisir et grand honneur de venir vous parler de la guerre au Vietnam. La réponse est nette, courte: Non, merci!

D'Edison à Hollywood, de Steinbeck à Hemingway, d'Elvis Presley à Marilyn Monroe en passant par F.Sinatra et autre Michael Jackson, de l'assassinat de John Fitzgerald Kennedy au camp de Guantanamo, du débarquement en Normandie en Afghanistan, de Corée au Vietnam et au Chili, en passant par la Baie des Cochons, de "Our boys have done it, in Ankara" (le 12 Septembre 1980), aux "armements de destruction massive" en Irak, et tout près de nous, à la Syrie...

Dans notre cours de politique comparée en DEA à l'Université de Paris X-Nanterre, assuré en commun avec J-M Demaldent, nous avions invité le Professeur David Apter pour quatre conférences en Avril 1985. Il nous avait dressé un tableau sommaire des sciences sociales aux Etats-Unis et tout particulièrement de la science politique et nous avait étonné en nous informant qu'il y avait davantage d'Instituts d'Etudes et de Recherches sur le marxisme-léninisme en Amérique qu'en URSS: "*Nous combattons notre ennemi, et nous devons maîtriser ses armes, nous devons les connaître pour mieux les manier!*" Et de nous interroger: "*Savez-vous que l'on fait plus de thèses sur la littérature française aux Etats-Unis, qu'en France même?*"

Bref, l'Amérique la féérique vs l'Amérique la satanique...

Baliser le Terrain

Produire un article de revue à partir d'un ouvrage de *Systèmes politiques comparés* à faire paraître présente des risques: surtout quand vous avez à raccourcir et à détailler à la fois; et quand quand les lecteurs turcophones et francophones attendent naturellement des choses différentes, voire même opposées. J'ai préféré livrer le travail photographié tel quel, à mes risques et périls: le premier risque, c'est de porter atteinte au caractère compact d'un travail prétendant être scientifique. Dans cette photographie, il y aura nécessairement des lacunes, il y a nécessairement de trop, qui nécessitent d'être affinées, d'être développées, pour atteindre la cohésion voulue, bref, pour être un travail scientifique, digne de ce nom: *viable, fiable, et vérifiable*.

Cela me conduit à mettre de côté le développement de certains sujets et thèmes aussi essentiels que celui de la théorie de la séparation des pouvoirs. Vaste sujet que depuis Aristote jusqu'à Michel Troper en passant par Locke, Montesquieu et Louis Althusser, via R. Carré de Malberg et C. Eisenmann, il n'en reste plus rien de non-dit. Au risque de laisser des pages blanches, sur l'aspect théorique, je ne manquerai pas cependant d'évoquer certaines de ses pratiques non seulement aux Etats-Unis, mais aussi en Angleterre et en France. Il en sera de même pour

d'autres sujets essentiels comme la souveraineté populaire, la souveraineté nationale et le régime représentatif, les régimes présidentiel, semi-présidentiel et parlementaire sous l'angle théorique. Bien entendu, il ne faut pas se priver du plaisir d'observer des pratiques tellement opposées, contradictoires et paradoxales entre d'une part l'Angleterre, l'Amérique et la France, ces trois prototypes des trois régimes caractéristiques-Parlementaire-Présidentiel-Semi-Présidentiel-, et à l'intérieur de chacun de ces exemples-types dans des moments historiques de leur développement politique. Le viseur est dans les mains du déclencheur, au grand malheur du lecteur!

Pourquoi un tel sujet? Parce que notre pays la Turquie, risque l'avènement d'un régime totalitaire, et très sérieusement! Les Printemps n'en finissent pas d'arriver: de Prague au Maghreb en passant par les révolutions de couleurs en Europe de l'Est, on assiste, au lieu et à la place des quartiers et des villes, à des rénovations de pays entiers: Partis de la Tunisie, le feu atteint, après la Libye et l'Égypte, les frontières turques. Le premier Ministre Erdoğan a raison de rectifier ceux qui cherchaient à se demander si le Printemps arabe allait toucher la Turquie, en affirmant: “*Réveillez-vous, messieurs, le Printemps turc est déjà en cours et depuis 2002!*” En effet, l'araignée tisse patiemment sa toile, et réclame le régime présidentiel à la turque, considérant, ou, faisant semblant de croire que celui-ci lui conviendrait mieux que le régime parlementaire, alors que le Président Obama passe des épreuves difficiles de la séparation des pouvoirs, face à un Congrès qui le met dans un pétrin en matière de politique extérieure (tout récemment en Syrie) autant qu'en matière financière (les derniers avatars budgétaires) en lui faisant mettre le soulier de travers, comme le dit un dicton turc.

Petits messages des grands sages

“L'opinion pense mal, elle ne pense pas: elle traduit des besoins en connaissances. L'esprit scientifique nous interdit d'avoir une opinion sur des questions que nous ne connaissons pas.”¹

Bachelard nous met en garde contre les dangers du sens commun, contre l'illusion du savoir immédiat facilement acquis, pour nous placer sur la piste du fait scientifique à conquérir pour atteindre des connaissances “viables, fiables et vérifiables”, que l'oeil nu ne pourrait point nous permettre d'acquérir (Marx, qui dit aussi: “*Je suppose naturellement des lecteurs qui veulent apprendre quelque chose de neuf et, par conséquent, aussi penser par eux-mêmes*”). Ce que Durkheim appelle sens commun, que nous avons tous et qui nous permet de nous

¹ Bachelard, p. 14.

intégrer avec la société, mais que Marx qualifie d'idéologie qui aveugle l'individu, le berne et l'empêche de voir les vrais déterminants des choses.

*“Plusieurs ont ruyné de belles et grandes républiques sous l'appast d'une belle ordonnance qu'ils avaient empruntée d'une république du tout contraire à la leur.”*²

Jean Bodin, lui, nous prévient contre des solutions toutes faites, indépendamment des conditions concrètes spécifiques, des situations particulières de chaque pays ayant des institutions assises sur les conditions et dynamiques propres, pour éviter des illusions afin de ne pas tomber dans de désillusions, dans le but d'éviter les imitations faciles.

Et c'est dans ce sens-là que le grand législateur de la Grèce antique, Solon, qui avait répertorié (parfois rédigé de sa propre main) pas moins de 158 Constitutions, et à qui l'on demandait quelle était la meilleure Constitution, il répondait par deux questions: *“Dites-moi d'abord pour quel peuple, et ensuite à quelle époque de son histoire?”*

Et Montesquieu de nous secouer: *“Transporter dans des siècles reculés toutes les idées du siècle où l'on vit, c'est des sources de l'erreur, celle qui est la plus féconde. A ces gens qui veulent rendre modernes tous les siècles anciens je dirai ce que les prêtres d'Egypte dirent à Solon: O Athéniens, vous n'êtes que des enfants.”*³

Un bonjour amical à Michel Troper, via la légendaire figure de la Grande Révolution française, “l'incorruptible” Maximilien Robespierre, qui dit: *“La méfiance est à la liberté ce que la jalousie est à l'amour”* pour continuer de jouer de cette métaphore: *“S'il n'y a pas d'amour sans jalousie ni de liberté sans méfiance, un tiers devient nécessaire. Point d'amour sans un rival, point de liberté sans un pouvoir. Ne pas se départir de sa méfiance quand on organise le pouvoir; ne pas anéantir le pouvoir. Telles sont les premières préoccupations des amis de la liberté. La séparation des pouvoirs est l'une des techniques que leur proposent certains des maîtres de la science constitutionnelle.”*⁴

Plan dans le plan

C'est en partant de la définition que le **Général de Gaulle** donne de la Constitution dans sa fameuse Conférence de Presse du 31 Janvier 1964, où il affirme qu’*“Une constitution, c'est un esprit, des institutions, et une pratique”* que j'établis mon plan. Tout l'acquis précédant la Constitution de 1787, toute l'expérience de toute nature, depuis le

² Jean Bodin, 1593, cité en exergue par Maurice Duverger, in *Les Constitutions de la France*, 1983, PUF, Paris.

³ Esprit des Lois, XXX, 14. Althusser, p. 5.

⁴ Troper, p. 11.

premier débarquement à l’adoption du texte définitif dans l’indifférence quasi générale, l’âme profonde de ce peuple qui deviendra la nation américaine: ses croyances et pratiques religieuses-confessionnelles, ses rituelles, ses conflits; son esprit commercial, son engouement pour la richesse et pour le bien-être; ses goûts pour l’exercice des libertés individuelles et ses acquis démocratiques gagnés dans la lutte en Europe avant de s’exiler en Amérique et sur place dans des combats menés pour se faire une place vitale dans un milieu social, géographique et climatique plutôt hostile; et son esprit révolutionnaire, qui, de la pensée théorique à la pratique politique, a pénétré les cœurs et les esprits de toutes les couches de ce peuple. Cet esprit est, enfin, au carrefour, à l’intersection des deux besoins vitaux fondamentaux qui ont déterminé le comportement de ce peuple: la concurrence, la rivalité et face aux risques et dangers, le sentiment de solidarité, ce dernier “esprit” l’emportant, en fin de compte, sur le premier, la concurrence.

Le grand compromis

C’est à l’intersection de tous ces facteurs que s’établira le “*Grand Compromis*” sur lequel s’élèvera l’édifice institutionnel des Etats-Unis, cette première machine d’Etat mise sur pied par une Constitution en 1787, encore et toujours en vigueur.

L’Amérique de Colomb avait deux visages. Le premier, c’est les autochtones du nouveau Continent. Ils y vivaient heureux, dans leur univers certes simple mais tranquille, ils menaient leur vie paisible, aussi bien avec leur environnement naturel que dans les relations avec leurs voisins, loin des soucis des conflits d’intérêts futiles ou des richesses tant méprisées. Et soudain, les voilà faire la connaissance, et bien malgré eux, avec l’homme blanc de l’Occident, l’Occident colonisateur, et colonialiste: ce qui constituera le second visage de l’Amérique. Fuyant les guerres religieuses interminables de leur pays respectif qui ont ravagé toute l’Europe, étouffés sous la répression de l’Eglise catholique et, après les divers mouvements de réforme, ils ont été victimes des massacres en masses, et estimant la vie invivable, ont pris le chemin de l’exil, pour débarquer sur les côtes Est du nouveau Continent, emportant avec eux les acquis et expériences, les valeurs socio-économiques, culturelles, idéologiques et religieuses.

Les Anglais, Hollandais, Français, Allemands, Polonais, Italiens, Irlandais... s’installèrent dans la partie Nord, les Espagnols et les Portugais ont choisi la partie Sud du Continent. Dans le partage des terres dans le Nord, les Anglais ont vaincu les Français qui ont dû se retirer aux fins fonds du Canada, au Québec. Les Hollandais ont rapidement instauré leur autorité mais les Anglais les ont vite défaits et remplacé la domination hollandaise par la domination anglaise: cela a

signifié que l'anglais devenait langue de communication entre les colonies, et plus tard, la langue officielle du fameux "*melting pot*".

Les masses d'émigrants venant de l'Europe par bateaux, dans de meilleures conditions que la main-d'œuvre africaine plus tard (se rappeler les séries télévisées *Les Racines-Roots-Kökler*), dès leur installation sur les côtes Est, commencent à partir vers de nouveaux horizons au Nord, au Sud et surtout vers l'Ouest pour se lancer vers une aventure inconnue. Tandis que, contrairement à, ou à la différence de, ceux, d'origine latine, se dirigeant vers le Sud, qui ont rencontré des conditions de vie relativement aisées et des conditions climatiques tempérées, les Européens d'origine anglo-saxonne qui sont restés sur place ou qui se sont dirigés vers le Nord, ont dû affronter de rudes difficultés climatiques et de subsistances. Ce genre de difficultés vitales partagées ne manqueront pas de tisser de liens d'amitié et de solidarité entre eux et de développer des réseaux de socialisation et de participation politique, processus de politisation qui se traduira en un facteur déterminant d'adopter un destin commun.

En effet, cette sensibilité religieuse-confessionnelle peut s'expliquer par des oppressions intolérables et intenable que l'Eglise catholique exerçait sur les protestants et sur d'autres confessions partisans de la Réforme: Les guerres de religion qui éclataient à tout moment et qui duraient des dizaines d'années, avaient forcé ces hommes qui ne voulaient en fait que vivre librement leur religion.

L'esprit économique et commercial qui animait ces populations, les poussait à s'unir et à unifier leur marché: ainsi, les exigences commerciales et économiques favorisaient le développement du capitalisme et l'épanouissement de la pensée libérale. Alors que rien ne bougeait dans l'Europe, encore sous l'oppression de l'Eglise catholique, la révolution industrielle qui produisait ses effets avait ouvert les yeux de ces hommes et leur avait inculqué un esprit d'entrepreneur. Il ne serait pas erroné de songer, dans ces conditions, à ces hommes, qui, avançant vers l'Ouest, comme dans les films hollywoodiens à l'instar de la "Ruée vers l'Or", tissaient les rapports capitalistes du futur Etat, bastion du libéralisme.

Le milieu hostile, voire ennemi, l'environnement rude et difficile, poussaient ces peuples et ces colonies de tailles et dimensions inégales, de niveau de revenu et de bien-être, et aussi de composition démographique différentes, vers deux tendances opposées: concurrence et solidarité. Ils ne se connaissaient guère, ils s'ignoraient, ou presque, mais ils se sentaient solidaires dans un destin périlleux. Au fur et à mesure que la découverte de l'Ouest prenait l'allure d'une conquête, la concurrence évoluait, se transformait en solidarité. Cette atmosphère de concurrence et de rapports conflictuels passaient au second plan, et

certains risques rencontrés permettaient de tisser des liens de solidarité et d’amitiés entre les peuples de ces 13 colonies.

Devant la menace hollandaise, l’action commune des Colonies britanniques permettra de défaire l’ennemi, mais face à l’installation française l’Angleterre aidera ses colonies pour pousser le Français vers les profondeurs du Canada après une guerre de six ans (1754-1760): La paix est signée à Paris en 1763, mais pour couvrir les frais de la guerre, la métropole lance de nouveaux impôts, qui, paradoxalement, pousseront les 13 colonies à se révolter contre l’Angleterre, et à proclamer leur Indépendance le 4 Juillet 1776.

L’Angleterre ne reconnaît pas cet acte qu’elle juge illégal, et prend un certain nombre de mesures jugées inacceptables par les colonies. Voulant se venger, la France soutient les Colonies insurgées et leur apporte son appui intellectuel et diplomatique. La Guerre contre la métropole est conduite sous le commandement de Georges Washington.

L’Indépendance ainsi acquise n’est pas seulement une indépendance contre l’Angleterre, c’est aussi l’établissement, la construction d’un Etat à partir de zéro: c’est donc en pouvoir constituant que les dirigeants du nouvel Etat devront et pourront agir. La Proclamation de l’Indépendance et la Déclaration qui l’affirme solennellement ne suffisaient point à mettre sur pied cet Etat. Les choses se déroulent tellement rapidement qu’un semblant d’Etat voit le jour en Juillet 1778 sous le nom de *Confédération*. L’Etat de ce *long* et *court* processus ne sera mis sur pied qu’en 1787, à la Convention de Philadelphie.

La Constitution de 1787 adoptée par la Convention de Philadelphie est l’œuvre de ce *Grand Compromis* réussi par une ingénierie constitutionnelle. Le processus de transition de la Confédération à la Fédération a été relativement facile grâce à des facteurs objectifs et subjectifs.

Le problème est posé et surmonté par les *Fédéralistes*, (Hamilton, 51 articles; Madison, 29 articles, et Jay, 5 articles): “*Un gouvernement sans liberté est une malédiction; mais la liberté sans gouvernement n’est pas non plus une bénédiction.*”⁵ Cette contribution des *Fédéralistes* est souvent passée inaperçue, mais elle est immense, et déterminante. Ses auteurs ont travaillé d’arrache-pied et sans se laisser impressionner par les partisans de la thèse adverse, la Confédération. Ces jeunes loups imbibés d’une passion débordante pour la création d’une nation autour d’une Constitution projetée dans l’avenir. Pour G. Washington, “(Hamilton) *était ambitieux, mais considérait que son ambition était de*

⁵ Morris, p. 290.

cette sorte louable qui pousse un homme à exceller en tout ce qu'il entreprend".⁶

Deux données fondamentales, à l'arrière-plan des acteurs, sont à retenir pour bien comprendre, pour bien saisir cette transition de la Confédération à la Fédération donnant naissance à un Etat basé sur la séparation des pouvoirs se portant garant à la fois de l'autorité et de la liberté:

- En premier lieu, dès leur arrivée sur le continent, et confrontés aux mêmes risques et menacés par les mêmes périls, ces hommes se sont sentis partager le même destin, ce qui leur a inculqué un sentiment d'égalité. Cette prédisposition pour l'égalité a dû constituer un terrain favorable pour la démocratie directe au sens *rousseauiste* du terme.

- *En second lieu*, l'autorité et la pratique politique du Gouverneur local, l'émanation du trône, avait permis l'acquisition d'une certaine affinité du principe de la séparation des pouvoirs: Les fonctions, les organes, les institutions de l'Etat à fonder, la répartition des pouvoirs et des compétences entre d'une part les institutions centrales (Congrès-Président-Autorité Judiciaire) et d'autre part entre l'Etat fédéral et les Etats fédérés afin d'éviter que les Etats fédérés ne soient point "écrasés". Ces deux données et ces deux observations indiqueront le chemin à suivre.

Du 4 Juillet 1776 à la Convention de Philadelphie en 1787, quelques dix années d'expérience sous le feu des *épées* et des *plumes* des "Fédéralistes", la Confédération s'est donc transformée en Fédération: l'échec c'était, en Amérique aussi, le meilleur instructeur.

Une fois accédés à l'indépendance, les 13 colonies avaient cru qu'elles allaient pouvoir survivre séparément indépendantes. Ayant observé, même vécu, les méfaits d'un gouvernement central, elles se méfiaient beaucoup d'une autorité susceptible de leur ôter la liberté si chèrement acquise. Ainsi, elles adoptèrent un système administratif sous le vocable de "*Articles of Confederation*" qui attribuait davantage de compétences à chaque Etat qu'au gouvernement *central*. Chaque Etat pouvait disposer de ses propres finances, avait le pouvoir d'édicter son propre droit afin de former son propre système juridique et d'assurer son système de défense.⁷

Le Gouvernement central consistait en une Assemblée (le Congrès). Chaque Etat y était représenté à raison de 2 à 7 délégués, mais pour voter une loi, chaque Etat ne pouvait disposer que d'une voix. La

⁶ Morris, p. 43.

⁷ Acheson, p. 10.

Confédération n’avait pas de président, mais le président du Congrès devait assurer l’ordre.

La Confédération n’avait que peu de compétences: Assurer les relations internationales, et administrer quelques colonies de la Confédération. Le Congrès avait la charge de régler les conflits éventuels pouvant surgir entre les États membres, mais comme il n’existait point un système juridique commun, accepté par tous, cela n’avait aucune valeur obligatoire.

Plus grave encore était l’incapacité, pour l’autorité centrale, de lancer l’impôt et de frapper monnaie, signe déterminant de l’indépendance et de la souveraineté nationales. Que pouvait-on faire avec une telle impuissance? Rien. Sans un Etat organisé et structuré, point de liberté, ni bien-être! En l’absence d’une monnaie commune, les Etats ne pouvaient guère commercer entre eux, et ne pouvaient disposer d’une armée, ni d’une force navale.

La séparation des pouvoirs comme l’esprit de la Constitution américaine

J’ai déjà dit plus haut que je laisserai de côté, certaines questions, pourtant essentielles, néanmoins, je vais m’adresser au plus célèbre des théoriciens de la question, pour procéder à une classification des régimes politiques. L’auteur de “l’Esprit des Lois” résume ainsi la leçon qu’il tire de la Constitution anglaise:

“Il y a dans chaque Etat trois sortes de pouvoirs: la puissance législative, la puissance exécutrice des choses qui dépendent du droit des gens et la puissance exécutrice de celles qui dépendent du civil. Par la première, le prince ou le magistrat fait des lois, pour un temps ou pour toujours, et corrige ou abroge celles qui sont faites. Par la seconde, il fait la paix ou la guerre, envoie ou reçoit des ambassades, établit la sûreté, prévient les invasions. Par la troisième, il punit les crimes ou juge les différends des particuliers. On appellera cette dernière la puissance de juger; et l’autre simplement la puissance exécutrice de l’Etat. Soit le législatif, l’Exécutif et le judiciaire.”

Si nous regardons de plus près, la définition qui nous est donnée, “consiste à distinguer non seulement les fonctions mais aussi les pouvoirs correspondant à ces fonctions, et les organes qui exercent ces pouvoirs pour remplir ces fonctions.” L’un des fondateurs de la science politique moderne, Montesquieu prend ses distances avec l’éthique quand il exprime son choix pour l’approche scientifique: “Je n’ai point tiré mes principes de mes préjugés, mais de la nature des choses.”⁸ Et

⁸ Préface.

de réaffirmer sa position pour la science: “*On dit ici ce qui est, et non pas ce qui doit être.*”

Montesquieu adopte une approche dialectique en cherchant les liens étroits qui existeraient entre infrastructure et superstructure: “*J’ai vu chaque loi particulière liée avec une autre loi ou dépendre d’une autre plus générale*”. Et pour conclure dans son approche matérialiste, et marxiste, pourrait-on dire: “*Les lois, dans la signification la plus étendue, sont les rapports nécessaires qui dérivent de la nature des choses.*”

Montesquieu fait ici deux choses: Il écarte l’approche subjective et éthique pour emprunter la voie difficile et pour atteindre la connaissance scientifique, ce qui est tout à fait à son actif, mais tombe dans le piège de sa classe, l’aristocratie: l’analyse qu’il fait du régime politique anglais comme modèle de séparation des pouvoirs n’est plus une séparation des pouvoirs, mais un “gouvernement mixte”; un régime de collaboration des pouvoirs.

Poursuivons sur la piste de cet esprit. L’Amérique fut découverte en 1492 sans savoir que c’était l’Amérique. De 1776 à 1787, l’Amérique inventera le fédéralisme et le Régime présidentiel. Le 4 Juillet 1776 est la date de naissance des Etats-Unis d’Amérique, “*cette grande découverte de la science politique de nos jours*” aux dires d’Alexis de Tocqueville. Entreprise engagée par les 13 Colonies britanniques peuplées à peine de 3, 5 millions d’âmes, aboutira à la formation d’une grande nation, offrira un système politique au monde, le régime présidentiel et une structure politico-administrative, le fédéralisme, les deux fonctionnant à merveille, grâce à une Constitution ingénieuse qui, grâce aux mécanismes de checks and balances, et à des amendements qui se sont succédés ont permis une stabilité et une continuité exemplaires. Les peuples de ces colonies anglaises, entrepreneurs et hardis, mais politiquement inexpérimentés, réussiront à tenir tête à “l’impérialisme” du trône de leur mère-patrie, et de leur révolte, naîtra l’une des plus grandes nations de l’époque moderne. Politiquement inexpérimentés, certes, mais guidés par leurs intérêts et surtout par des leaders formés par les philosophes anglais et français du siècle des Lumières et par l’expérience démocratique de la Révolution anglaise du 17ème siècle et par la théorie de la souveraineté nationale et de la séparation des pouvoirs qui auront bouleversé le vieux Continent.

La théorie de la séparation des pouvoirs attribuée, à tort ou à raison, à Montesquieu, n’existe pas dans son ouvrage majeur, *De l’Esprit des Lois*. Le terme même de *séparation des pouvoirs* ne figure en effet pas dans le chapitre consacré au gouvernement anglais, mais la question y est bien longuement (à peine dix pages au total), mais la théorie souffre d’une grave incompréhension: Quand Montesquieu parle

de la “séparation” des pouvoirs en Angleterre, il est victime d’un décalage de presque un demi-siècle; car “la séparation des pouvoirs” n’existe plus en Angleterre. C’est “le gouvernement mixte”, l’organe législatif, le Parlement britannique, étant composé de:

- La Chambre des Lords,
- La Chambre des Communes,
- Le Roi,
- La Cour: le pouvoir judiciaire.

Tout en lui gardant le respect qu’il mérite amplement, on peut dire que Montesquieu n’aura rien compris au système politique anglais, ou pas grand-chose: il n’en retient que l’impeachment: or, au moment où il écrivait, les Ministres britanniques étaient déjà responsables devant le parlement.⁹

Mais il comprendra que depuis que le Roi n’avait plus le droit de faire des lois sans l’accord du Parlement, depuis le Bill of Rights,

- Le Parlement détient le pouvoir législatif,
- Le Roi a son droit de veto,
- Mais il le perd en pratique à partir de 1707.

Montesquieu évoque le droit de veto dont dispose les trois pouvoirs:

“J’appelle la faculté de statuer le droit d’ordonner par soi-même ou de corriger ce qui été ordonné par un autre. J’appelle faculté d’empêcher le droit de rendre nulle une résolution prise par quelque autre ce qui était la puissance des Tribuns de Rome”.

Il remarque et souligne le rôle et l’indépendance absolue des juges face au pouvoir politique avec ses deux composantes législative et exécutive.

Le Professeur Cadart cite encore l’auteur de l’Esprit des Lois:

*“Pour former un gouvernement modéré, il faut combiner les puissances, les régler, les tempérer, les faire agir, donner, pour ainsi dire un lest à l’une pour la metre en état de résister à une autre”.*¹⁰

Le corps législatif y étant composé de deux parties, l’une enchaînera l’autre par sa faculté mutuelle d’empêcher. Toutes les deux seront liées par la puissance exécutrice, qui le sera elle-même par la législative. Ces trois puissances devraient former un repos, ou une inaction. Mais par le mouvement nécessaire des choses, elles seront contraintes d’aller, elles seront forcées d’aller de concert”. Par la réunion

⁹ Cadart, p. 282.

¹⁰ Cadart, p. 284.

périodique, et non permanente, Montesquieu apporte d'autres limitations au Parlement par l'exécutif, qui en fixerait des dates et les échéances.

Dans les rapports entre le législatif et l'exécutif, Montesquieu n'évoque point les deux institutions fondamentales du régime parlementaire: Ni le droit de dissolution du parlement par le Roi, ni la responsabilité collective de ses ministres devant le Parlement ne sont mentionnés.

L'exemple britannique, qu'il érige en modèle politique par excellence, ne semble *donc pas bien compris par Montesquieu*: En 1649, les représentants de la *noblesse locale*, constituant le Parlement, ont exécuté le Roi Charles Ier, en provoquant l'avènement de la République Cromwellienne, et en 1688 (Bill of Rights), les mêmes représentants de la même *noblesse locale* renverseront le Roi Jacques II, pour la défense des mêmes libertés locales. Les bases du régime parlementaire commencent à se préciser sans que notre auteur ne s'en aperçoive: Sans l'accord du Parlement, le Roi ne peut abroger les lois, ne peut imposer les citoyens, ne peut maintenir l'armée. Pour obtenir l'autorisation d'imposer ou de recruter une armée, le Roi était ainsi tenu de réunir le Parlement tous les ans: Institutionnalisation ainsi assurée, le Roi devait coopérer /collaborer avec les élus du peuple. Les Ministres nommés par le Roi, devaient désormais avoir la confiance du Parlement.

Le régime parlementaire ainsi né de la nécessité de limiter le pouvoir exécutif, aura évolué vers le renforcement du pouvoir exécutif: c'est désormais le *rule of Law*, ou l'*Etat de Droit* qui assurera la garantie des droits et libertés démocratiques.

Aristote constatait déjà la distinction des fonctions différentes, mais ne jugeait pas nécessaire de séparer les pouvoirs, et n'affirmait point l'utilité de la séparation des pouvoirs. Tandis que, Montesquieu, lui,

(a) Donne la prééminence à l'exécutif, mais

(b) Exige la séparation, car, "*il faut que le pouvoir arrête le pouvoir*": Utilisation utilitariste d'une théorie empruntée à Locke et testée par la pratique de Cromwell!

Dans l'unicité et l'indivisibilité du pouvoir, la théorie de la séparation des pouvoirs inspirera la "Révolution" Américaine où elle réussira, mais en France, la Constitution de 1791 de la Révolution Française aura échoué dans sa mise en pratique:

- La théorie de la séparation des pouvoirs interdit tout cumul de mandat entre les postes de représentants et de ministre: Et aux Etats-Unis et en France la règle est respectée;

- Aux Etats-Unis et en France, les Ministres ne peuvent point mettre les pieds dans le Parlement, dans la pratique des Constitutions de 1787 et 1791;

- Le parlement ne peut renverser le gouvernement;

- Les Ministres n’ont pas l’initiative des lois: aux Etats-Unis le Président le fait par son message au Congrès;

- L’exécutif ne doit pas pouvoir dissoudre le parlement, règle (qui n’est même pas évoquée par Montesquieu,) qui est néanmoins respectée par les Constitutions américaine et française.

- L’exécutif ne doit point avoir le Droit de Veto (“la faculté d’empêcher”): Or, aussi bien la Constitution américaine que celle de 1791 ont reconnu ce droit au Président américain et au Roi de France; cependant, ce veto est “suspensif” en France. Quoi qu’il en soit, c’est une grave dérogation au “*pouvoir de statuer*” du pouvoir législatif que de reconnaître à l’organe exécutif ce “*pouvoir d’empêcher*”: les implications du Grand compromis institutionnalisées par des astuces de “checks and balances” aux Etats-Unis, et les dynamiques révolutionnaires et le principe de la souveraineté nationale ont fait que “*La réalité s’impose, et la théorie implose!*”

Quant au régime parlementaire anglais, sous l’angle de la théorie de la séparation des pouvoirs et à la lumière de sa pratique, les relations entre les organes législatif et exécutif ont été modifiées suite à la révolution politique du XVIIème siècle. Il ne faut pas oublier que la Constitution américaine de 1787, tout comme celle de 1791 en France se sont inspirées, d’une manière ou d’une autre, de la théorie et de la pratique de l’Angleterre. Mais de quelle Angleterre? Le parlementarisme anglais s’institutionnalise et s’établit à la première moitié du XVIIIème siècle. Les pères fondateurs, les Fédéralistes des Etats-Unis, bref, les rédacteurs de la Constitution américaine de 1787 ont été influencés théoriquement par les écrits du XVIIème et du XVIIIème siècle, et sur le plan pratique, par le fonctionnement des institutions de l’Angleterre. La France de 1789 qui déclare solennellement son attachement au même principe de la séparation des pouvoirs, s’inspire non seulement de Montesquieu, mais aussi du régime fraîchement mis sur pied aux Etats-Unis:

Du Congrès à la Confédération

La Constitution américaine entreprend une tâche à la fois gigantesque et délicate, tente de réussir le miracle: assurer l’équilibre entre la liberté et l’autorité (la fameuse pendule) et entre le conflit et le compromis à réaliser dans la durée. Les participants à la Convention de Philadelphie savaient très bien ce qu’ils ne voulaient pas: Ils ne voulaient pas d’un Roi. De peur de perdre leur liberté, ils ne voulaient pas d’un gouvernement central trop fort. Mais ils ne voulaient pas non plus la disparition des Etats formant l’Union; il leur était inconcevable que de les voir disparaître. Car, chacun d’entre eux avait sa propre raison d’être. Mais ils avaient, de l’autre côté, conscience que le gouvernement de la Confédération avait subi de graves échecs. Faute de pouvoirs et de

compétences il ne parvenait guère à résoudre les conflits entre les Etats. Les Fondateurs des Etats-Unis ont cherché et trouvé les moyens d'y parvenir en mettant sur pied un gouvernement Fédéral protégeant la liberté mais assurant à l'administration centrale les moyens institutionnels et juridiques grâce à un certain nombre de réglementations tissées dans et par le texte de la Constitution, que l'on appellera *checks and balances*.

Le Congrès est né comme l'organe de la politique extérieure commune de l'Union mais n'a aucun pouvoir financier. George Washington mène les opérations militaires et Benjamin Franklin lui assure le soutien diplomatique de la France. En Octobre 1781, et grâce à l'aide de la France, la Confédération gagne la bataille de Yorktown, et les porparlers de paix s'entament avec l'Angleterre en Février 1782. En Septembre 1783 est signé le Traité de Paris et l'Angleterre reconnaît l'indépendance des Colonies: Une fois l'Indépendance aqoise, y aurait-il encore besoin de rester unis? Oui, sera en définitive, la réponse de ceux qui avaient proclamé l'Indépendance, oui, mais aux prix de quels efforts patiemment déployés pendant ces onze années!

Le Commandant de la victoire militaire G. Washington en tête, B. Franklin, T. Jefferson, A. Hamilton et bien d'autres acteurs ont tout fait pour surmonter les obstacles et pour sauver l'Union: Ils ont transformé le Congrès en Convention, et la dotèrent, dans un acte de mainmise frôlant le Coup d'Etat, du Pouvoir Constituant: Ladite Convention rédigea une Constitution, la Constitution américaine en Mai 1787: les thèses des Fédéralistes l'emporteront face à la quasi indifférence, et la nouvelle Constitution sera adoptée en Juin 1788.

Le Congrès se dissout en Novembre de la même année, les nouvelles élections ont lieu en Janvier 1789, et le 4 Mars 1789, G. Washington est élu le Premier Président des Etats-Unis. Le nouveau Congrès se réunit le 30 Avril 1789: 5 jours plus tard, sur le vieux Continent, le 5 Mai 1789, se réuniront à Versailles, après 174 ans d'intervalle, les Etats Généraux, qui s'autoproclameront Assemblée Constituante...

La Constitution a institué l'Etat fédéral qui, contrairement à la Confédération,

- a autorité directe sur les citoyens,
- instaure les trois pouvoirs suprêmes (nommés "Trois Branches"), législatif, exécutif et judiciaire, bref, elle fait "*une grande découverte de la science politique de nos jours*" aux dires d'Alexis de Tocqueville (1835).

Les pouvoirs centraux, nommés "branches", sont nominativement délimités, et ceux d'entre eux qui ne sont pas explicitement mentionnés, appartiennent aux Etats fédérés ou au peuple lui-même. C'est encore un compromis, réalisé au niveau institutionnel. Le bicamérisme aussi est un compromis institué par la Constitution, entre les petits et les grands Etats

au niveau fédéral. Aussi bien le Président que le Congrès sont élus à la fois par tous les citoyens et par les délégués répartis sur les Etats. La seconde chambre du Congrès, le Sénat, peut, théoriquement, contrôler le Président, qui ne peut ainsi signer un traité qu’avec l’accord, obtenu par un vote de 2/3 du Sénat. Cependant, la pratique contourne les dispositions de la Constitution.

Les institutions des Etats-Unis

Après avoir tenté de saisir l’âme, l’esprit qui ont conduit, de la Convention à la Confédération, à la formation des Etats-Unis, sous forme de trois “innovations”: Un texte constitutionnel créant un Etat fédéral sur la théorie de la séparation des pouvoirs. La *première invention*, c’est le sens moderne du terme Constitution, qui, des “Articles de la Confédération”, s’est transformé en Constitution par les 13 colonies, devenues Etats entre-temps. La *deuxième invention*, c’est l’Etat fédéral réalisé par la Constitution de 1787: C’est encore un compromis, entre les Etats fédérés et l’Etat fédéral. La *troisième invention*, c’est la mise en œuvre d’une théorie à travers la Constitution, séparant réellement les trois pouvoirs (législatif, exécutif et judiciaire). Acquis à travers les théories depuis l’Antiquité jusqu’à Montesquieu, et tirant les leçons de la pratique institutionnelle anglaise, la séparation des pouvoirs se trouve ainsi érigée au sommet du mouvement constitutionnel comme référence.¹¹

La Constitution des Etats-Unis est formée du texte initial et des *Amandments* qui y sont apportés. La guerre d’Indépendance commence en 1775, et se terminera le 3 Septembre 1783 par le Traité de Paris-Versailles. Entre-temps, les 13 colonies, devenues Etats, instituent la Confédération en 1777, Confédération qui finira par faire une constitution nouvelle, adoptant un texte totalement nouveau: S’inspirant des théories de Locke et de Montesquieu la Constitution établit une séparation des pouvoirs, avec des aménagements de contrôle et équilibre (checks and balances). Cette conception de checks and balances est essentielle pour assurer l’équilibre entre les divers organes de l’Etat pour protéger les libertés du citoyen.

La Cour Suprême s’impose dès 1803

Un autre principe fondamental proclamé, c’est la suprématie constitutionnelle, affirmé dès 1803 par la Cour Suprême dans l’arrêt historique dans l’affaire *Marbury v Madison*, arrêt par lequel l’autorité

¹¹ Portelli, p. 37.

judiciaire acquiert son indépendance et confirme la suprématie de la Constitution. La révision de la Constitution est une procédure difficile et complexe, pour éviter toute tentative de mise en cause conjoncturelle, mais les nécessités raisonnables ont permis de procéder à 27 révisions, depuis 1787 jusqu'en 1992.

“...le gouvernement américain obéit à l'esprit et non à la lettre de la Constitution... Il n'est stipulé nulle part, dans le texte de la Constitution, que les représentants du Troisième pouvoir (le judiciaire) doivent servir en dernier recours d'interprètes de ses articles...Ce rôle politique de la Cour a toujours été obscur aux profanes, - et même à la plupart des hommes de loi... Nous sommes régis par une Constitution, mais la Constitution est ce que les juges décrètent qu'elle est...” aux dires de Charles Evans Hughes, premier président de la Cour Suprême.¹²

Le Congrès, c'est le Parlement bicaméral des Etats-Unis. De 1776 à 1787, il a été au cœur de la lutte pour l'indépendance. Mais devant les tergiversations des Etats à opter pour un Etat central suffisamment fort et devant les hésitations et atermoiements risquant l'abandon du processus, le Congrès s'autoproclame comme pouvoir constituant en se désignant comme Convention détentrice du pouvoir constituant: C'est un véritable coup de force des partisans d'une structure fédérale frôlant le coup d'Etat. D'autres amendements auront lieu à l'avenir concernant le statut, les attributions et les rapports aussi bien avec les autres pouvoirs centraux qu'avec les Etats fédérés (Séparation latérale et verticale des pouvoirs).

Les pouvoirs du Congrès peuvent être résumés comme suit: (a) Le Congrès, constitutionnellement, détient seul le pouvoir législatif et budgétaire, pouvoir partagé entre les deux chambre le composant: La Chambre des Représentants et le Sénat. La procédure législative et budgétaire est précisée par la Constitution. Le veto tout court et le veto de poche, pratiqués par le Président, l'initiative législative exercée par l'hôte de la Maison Blanche via son *Message annuel sur l'état de l'Union* ou des membres “amis” du Congrès n'altère pas le caractère absolu de pouvoir législatif du Congrès.

Le Congrès, et essentiellement la seconde chambre, le Sénat exerce un pouvoir de nomination par ses “avis de consentement” pour les membres du gouvernement (Secretarys), les hauts fonctionnaires, les juges fédéraux et les ambassadeurs. Dans l'histoire des Etats-Unis, le Sénat a pu ainsi refuser la désignation des membres du gouvernement, de même que des membres de la Cour suprême.

¹² Cater, p. 15-16.

Le Congrès a aussi des pouvoirs et prérogatives en matière diplomatique, dans la politique étrangère. Selon l’art. I, sec 8, al. 11, il peut déclarer la guerre, mais c’est un droit pratiquement devenu obsolète, parce que les guerres de Corée et du Vietnam ont été engagées par des Présidents sans tenir compte de l’avis du Congrès, qui, par le War Power act de 1973, obligera le Président d’obtenir l’avis favorable du parlement avant d’engager des troupes américaines dans un pays étranger. La seconde chambre du Congrès, le Sénat a le pouvoir d’approuver, par une majorité des deux tiers, les Traités internationaux signés par le Président. Afin de contourner cet obstacle, le Président a institué les “executive agreements”, formes simplifiées de Traités.

Le Congrès a un pouvoir électoral aussi. Dans le cas où une majorité ne se dégageait pas dans le collège des grands électeurs, c’est la Chambre des représentants qui désignera le Président. C’est l’attribution du Sénat d’exercer ce pouvoir s’il s’agit du vice-président. C’est ainsi qu’en 1825, le président John Quincy Adams est élu par la chambre des représentants, et en 1837 le vice-président Richard Johnson par la même procédure.¹³ Une situation de cas typique et unique, s’est produite à la suite de l’affaire Watergate: Et le Président, et le vice-président ont dû exercer leur fonction de président et de vice-président sans être élus par le peuple. Gérald Ford, est nommé vice-président sous Nixon suite à la démission de Spiro Agnew; et après la démission de Nixon suite à l’affaire Watergate, Gérald Ford, devenu Président, et Nelson Rockefeller est nommé vice-président. Ainsi, ni le Président, ne le vice-président ont occupé leur poste respectif jusqu’en 1976, date des nouvelles élections présidentielles, qui verront la victoire de Jimmy Carter.

Le Président

Le Président américain est l’organe chargé de la fonction exécutive. La Constitution lui assigne un statut, un rôle et lui assure des prérogatives dans ses rapports avec les autres pouvoirs publics, essentiellement avec le Congrès. C’est à partir de la Constitution de 1787 et de la pratique de l’institution que se définit le régime présidentiel de type idéal:

- Un Président élu par le peuple, au même titre que le Parlement,
 - Sans responsabilité ministérielle, ni droit de dissolution,
 - La séparation rigide des pouvoirs: Séparation / répartition des tâches, donnant la législation au Parlement, et l’exécution au Président...
- Il a la même légitimité populaire, assurée par l’élection au suffrage

¹³ Portelli, p. 45.

universel. Les pouvoirs sont séparés. Le Président n'est pas entouré d'un cabinet ministériel comme dans un régime parlementaire, il a des *Secretarys*...

Les pouvoirs présidentiels nominatifs sont énumérés par la Constitution. Avec son *pouvoir réglementaire*, il signe des *executive orders*, des *rules and regulations*, sans qu'il s'agisse d'une *législation déléguée*. Chef de l'administration fédérale, il dispose, à ce titre, du pouvoir de nomination des fonctionnaires fédéraux. Chef de la diplomatie et commandant des forces armées, il intervient, dans le cadre de la loi de War Power de 1973, l'obligeant à obtenir l'accord du Sénat. Il a par ailleurs le droit de grâce.

Il n'a pas l'initiative des lois, on l'a déjà souligné, mais il peut se servir de l'aide d'un parlementaire ami, souvent de son parti, et peut suggérer des orientations au Congrès par son *message sur l'état de l'Union*. Par contre il a un pouvoir d'empêcher qui perturbe sérieusement le pouvoir souverain du Congrès, pouvoir législatif par excellence. Son *droit de veto*, opposé à une loi votée par le Congrès ne peut être surmonté que par une majorité de deux tiers des votes du Sénat. Quant au *veto de poche* des fins de sessions, il lui permet de faire tomber la tension avec le Congrès et de laisser la loi votée par ce dernier tomber dans l'oubliette.

Le Président américain est supposé politiquement irresponsable dans l'exercice de ses fonctions. Or, en fait, le Président et le Vice-Président, de même que tous les fonctionnaires des Etats-Unis peuvent être destitués par le Congrès qui dispose du pouvoir d'*impeachment* pour "*trahison, corruption, crime contre la chose publique ou délit grave*": A nos jours, 4 Présidents ont fait ou ont failli faire l'objet de poursuites judiciaires en ce sens: en 1847 le président John Tyler; en 1868 Andrew Johnson a été jugé mais acquitté; en 1999, Bill Clinton n'a pas été traduit devant la Haute Cour, la Chambre des représentants ayant lancé la procédure, mais le Sénat l'ayant repoussé; mais en 1974, le Président Richard Nixon a dû donner sa démission pour échapper à la destitution (*responsabilité politique*) et aux poursuites judiciaires (*responsabilité pénale*).

Watergate, le cauchemar d'un Président: L'affaire Watergate est le nom du processus d'*impeachment* entamé le 17 Juin 1972 et fini le 8 Août 1974 par la démission de son tristement célèbre héros, Richard Milhous Nixon. L'affaire consiste en la découverte de l'installation, par l'administration Nixon, des micros / appareils d'écoute clandestine aux bureaux du Parti démocrate (Democratic National Committee), à *Watergate Hôtel in Washington D.C.* Pas moins de 12 délits seront reprochés au Président Nixon. Le rôle joué par la presse, et essentiellement par deux journalistes du Washington Post, Bob

Woodward et Carl Bernstein, est tout spécifiquement à retenir. Grâce à la coopération et collaboration des fonctionnaires (Deep Throat), des documents et des informations ont permis d'établir la preuve irréfutable de la culpabilité du Président. Une autre leçon morale et de l'éthique politique y est observée: Même les parlementaires Républicains du Congrès se sont ralliés aux Démocrates pour l'inculpation contre “leur” Président. Devant le mur infranchissable érigé autour de lui, et abandonné même par les “siens”, le Président Nixon n'a vu d'autre issue que de démissionner.

C'est en présidant qu'on devient Président

Le troisième élément de la définition d'une Constitution, donné par le Général de Gaulle, la pratique, il semble bien que c'est dans le cas du Président qu'elle fut déterminante. En effet, le Président des Etats-Unis jouit d'une puissance beaucoup plus importante que ne lui attribue le texte de la Constitution de 1787. Son pouvoir, sa force, sa puissance relève de plusieurs facteurs de nature subjective et objective tenant à l'histoire des Etats-Unis, à la structure socio-psychologique de la société américaine, à la culture et à l'idéologie, de même qu'à des évolutions politiques nationales et internationales.

1) La tendance socio-politique permettant de renforcer l'exécutif au détriment du pouvoir législatif, les parlements, de l'incarnation du pouvoir constituant semble être ramené au statut de pouvoir délibérant (*Un parlement pourquoi faire?*-André Chandernagor). Les nécessités d'ordre technique de gouverner privilégient en effet l'accroissement du rôle de l'Exécutif, donc, du Président et et le déclin du Parlement.

2) La logique même de l'exécutif favorise le renforcement du Président, gouverner étant avant tout prévoir, concevoir, décider et exécuter rapidement et à tout moment du processus administratif.

3) La spécialisation est de plus en plus poussée, et la compétence requise dans certains domaines comme la politique extérieure, la politique militaire et la politique financière et économique, privilégiera l'exécutif et limitera, techniquement, les moyens de contrôle du Congrès.

4) Parallèlement, on observera la montée en puissance de la bureaucratie et de la technocratie totalement soumises au Président.

5) Le premier président des Etats-Unis, le très charismatique Commandant des forces armées durant la guerre d'Indépendance, George Washington, a contribué à renforcer le prestige du Président américain. La guerre du Mexique, celle de la Sécession (et non la Guerre Civile!), la Première (les fameux 18 Points du Président Wilson) et la Seconde Guerre Mondiales (Le rôle joué par le Président Roosevelt), ces

4 guerres ont, chacune en leur temps, contribué au renforcement du président.

6) La croissance économique et l'industrialisation des Etats-Unis améliore l'image de l'Amérique, et celle de son Président, qui, l'homme le plus envié d'un pays de dimension colossale, jouit d'un prestige à la mesure de sa production, de sa distribution et de son commerce, de même que le niveau de sa consommation de qualité.

7) La forte personnalité de certains Présidents américains ont fortement marqué l'opinion interne mais aussi internationale: Audace du Président Monroe à la première moitié du XIXème siècle de proclamer la doctrine portant son nom et consistant à interdire aux puissances européennes d'intervenir en Amérique du Sud; de grands présidents grandiront les pouvoirs de la fonction.

8) La Guerre de Sécession (1861-1865) aura non seulement permis de maintenir l'unité indivisible des Etats-Unis, mais aussi de renforcer l'Etat fédéral et avec lui le Président, Abraham Lincoln, qui, par sa victoire militaire contre les sécessionnistes, a, par sa victoire, fait un Grand pas démocratique en direction de l'égalité raciale: encore une fois, la grandeur individuelle d'un président contribue à la grandeur de la fonction.

9) Au début du XXème siècle le Président Américain Wilson intervient dans la politique internationale jusque-là laissée aux bons vouloirs des puissances du vieux continent, l'Europe. Publiant ses célèbres "18 Principes", il imprime sa marque sur l'arène internationale, dont il deviendra le maître, suppléant ainsi l'Empire britannique.

10) La Crise économique de 1929 ayant fait chuter la Bourse de New-York, entraînant l'effondrement économique, et causant la misère, la détresse de larges masses, provoquant le chômage des dizaines de millions, le Président Franklin D. Roosevelt entreprendra des mesures économiques et fiscales pour appliquer sa politique du "New-Deal", mais il se heurtera à l'opposition, voire même à la résistance de la Haute Cour, qu'il parviendra néanmoins à maîtriser au bout d'une dizaine d'années de combats institutionnels et juridiques. Sa "victoire" contre le pouvoir judiciaire le reconfortera dans ses rapports avec l'autorité judiciaire, ainsi que ses successeurs, d'ailleurs.

11) L'avènement du communisme en Russie, la constitution du Bloc Communiste avec Yalta, la Révolution Chinoise en 1949, et la Guerre froide entre les deux Blocs... tous ces faits et événements ont porté au premier plan les présidents américains et les ont érigés en interlocuteurs immédiats de "l'ennemi communiste". Se rappeler la Doctrine Truman, la Doctrine Eisenhower, la politique audacieuse de Kennedy (la crise de Cuba, son fameux discours à la Porte de Brandenburg: "Ich been ein Berliner!").

12) La course aux armements nucléaires, la concurrence, la rivalité spatiale avec l’Union Soviétique aussi contribuera grandement au renforcement du Président.

13) La primauté de la politique extérieure primant ainsi sur les affaires domestiques, le Conseiller du Président Nixon, puis Secrétaire d’Etat au Foreign Office, Henri Kissinger aussi contribuera à son tour, même indirectement, au renforcement du président américain.

14) Bref, l’avènement du communisme et le processus de la décolonisation ont porté au premier plan les présidents américains, qui, avec de nouveaux moyens de communication, notamment les débats de campagnes électorales sur les écrans de télévision, ont pénétré les foyers et conquis les cœurs des Américains, ont suscité soit l’admiration, soit la crainte ou la haine à l’étranger.

Au-delà des prérogatives respectives du Congrès et du Président, et des rapports précisés par la Constitution, ce dernier a dû pouvoir imprimer sa marque de suprématie, pour ne pas dire supériorité, de fait face au Congrès.

Une véritable ingénierie constitutionnelle

Il est des préjugés qui prétendent incarner la vérité, consistant à affirmer qu’en France, le mouvement constitutionnel serait quelque chose d’artificiel, l’œuvre d’une ingénierie constitutionnelle, tandis que les USA seraient construits depuis la base, par une démarche dynamique démocratique. Pour l’Angleterre, qui s’est créée par tâtonnements, sans aucun texte préalable de référence, sans indicateur de chemin préétabli, cette observation peut être le cas. Mais pour l’Amérique, tout au contraire, cela n’est nullement vrai. Car, cet Etat, appelé Etats-Unis, ne doit son existence qu’à une Constitution adoptée en 1787, et encore et toujours en vigueur aujourd’hui. On peut dire, dans ce contexte, qu’en France, l’Etat a façonné la vie sociale en faisant des Constitutions (“Il n’y a de France que par l’Etat” -De Gaulle), mais aux Etats-Unis, c’est par la Constitution que l’Etat a été créé.¹⁴ C’est donc de l’ingénierie constitutionnelle par excellence qu’il s’agit. En imitant le célèbre titre du film de Roger Vadim, sur inimitable héroïne Brigitte Bardot, nous pouvons dire: “Et la Constitution créa l’Amérique”.

L’ingénierie constitutionnelle est souvent mise au pilori par des constitutionnalistes libéraux dont les idées ont largement été utilisées par le pouvoir actuel dans le but de discréditer l’entreprise républicaine de modernisation et de démocratisation du pays. Il serait injuste et ingrat en

¹⁴ Duhamel, 2000, p. 193-222.

effet de dénigrer les réformes de la République kémaliste sous prétexte que ces réformes n'ont pas été effectuées à l'initiative de la société civile mais par la force coercitive de l'appareil légal de la République et par une ingénierie constitutionnelle. Or, comme nous venons de l'observer, c'est aux Etats-Unis que l'ingénierie constitutionnelle a pu jouer un rôle décisif, déterminant dans l'élaboration et l'adoption du texte de 1787, texte qui a façonné l'Etat américain par cet ingénierie constitutionnelle sur la base du fédéralisme d'une part (la séparation verticale des pouvoirs) et du régime présidentiel d'autre part (la séparation latérale des pouvoirs).

Un détour par Paris: le régime semi-présidentiel

En passant par les Champs-Élysées, le régime politique s'est établi à travers quatre événements déterminants que voici:

1) La Constitution de 1958, qui établit (et non pas rétabli), pour la première fois le Régime Parlementaire (Michel Debré),

2) L'institution, par le Référendum de 1962, du suffrage universel direct pour l'élection du Président de la République,

3) L'alternance, par le haut, et l'harmonisation entre la majorité présidentielle et majorité parlementaire par l'utilisation du droit de dissolution par le Président Mitterrand élu le 10 Mai 1981,

4) La "cohabitation" entre la majorité présidentielle (de gauche) et majorité parlementaire (de droite), suite aux élections législatives de Mars 1986, gagnées par la droite, F. Mitterrand préférant respecter la volonté la plus récente de la nation et gouverner avec un Premier ministre de droite (en l'occurrence J. Chirac).

Le Président de la République de la Vème République est sans conteste plus fort qu'un Président du régime parlementaire classique. Il est encore plus fort que le Président des Etats-Unis, par le droit discrétionnaire de dissolution dont il dispose. A une seule condition, cependant: Avoir une majorité parlementaire fidèle derrière lui à l'Assemblée Nationale.

Des facteurs ayant renforcé le pouvoir présidentiel sous la Vème République:

1) Des pouvoirs nominaux étendus par le texte de la Constitution elle-même,

2) Le suffrage universel direct permet d'accroître sa légitimité, sans qu'aucune modification ne soit intervenue dans ses pouvoirs nominaux,

3) Des aménagements de rationalisation pour assurer le *fait majoritaire* grâce notamment au système électoral, par le monde de scrutin, par l'introduction du second tour, aussi bien pour l'élection

présidentielle que pour les législatives, voire même dans les élections cantonales et municipales.

Comment peut-on juger le bilan de la Cinquième République au bout de 55 ans de pratique?

Le fonctionnement sans grands heurts est reconnu par ses adversaires les plus résolus, les plus acharnés, à commencer par l'illustre constitutionnaliste M. Duverger, et par l'auteur du *Coup d'Etat permanent*, qui s'en est très bien accommodé et mieux servi que tous ses prédécesseurs et successeurs, F. Mitterrand (1981-1994).

Il est cependant des regards critiques qui interpellent les esprits critiques. Les périodes de cohabitation n'ont pas manqué de susciter des irritations par de fâcheux souvenirs qu'elles ont laissées. La France a souvent parlé de deux voix: Lors des sommets internationaux notamment, le Président et le Premier Ministre Français ont offert des spectacles plutôt ridicules.

Ce que les grandes démocraties occidentales obtiennent par une seule élection au suffrage universel direct, la France en fait deux: Présidentielles et Législatives.

Qui plus est, il y a plus de gouvernements en France qu'en Grande-Bretagne, en Allemagne ou en Espagne:

Margaret Thatcher fut Premier Ministre pendant 11 ans (Mai 1979-Nov.1990), Tony Blair durant 11 ans (1997-2007),

Et Felipe Gonzales en Espagne pendant 14 ans (1982-1996)...

Sans compter la durée exceptionnelle de la figure historique du Chancelier Konrad Adenauer (1949-1963), Helmut Kohl a été Chancelier pendant 15 ans (1982-1998), Merkel est là depuis (2005) 8 ans, et qui vient d'entamer une nouvelle législature de 4 ans aux législatives de Septembre 2013, ce qui va lui permettre d'apporter un démenti encore plus cinglant à ceux qui crient à l'instabilité gouvernementale en régime parlementaire, pour réclamer le régime présidentiel!

Ce n'est donc pas une vertu exclusive de la Vème République et de son régime Semi-Présidentiel que d'avoir des gouvernements stables.

Le Professeur M. Duverger, éminent spécialiste du droit constitutionnel et des régimes politiques, a écrit, dès 1961, un ouvrage à titre évocateur: *La Sixième République et le Régime Présidentiel* (Arthème Fayard). Avant même que le régime parlementaire ne soit transformé en Régime Semi-Présidentiel en 1962, il note: “*Sous la IIIème République nul n'osait parler du Régime Présidentiel. Le*

souvenir du Deux-Décembre (1851) en avait l'idée. Certes, Léon Blum a pu évoquer, en 1945, ses 'grands avantages'.¹⁵

"J'ai toujours été préoccupé par ce que j'appellerais le problème de l'efficacité dans une démocratie.... Comment assurer la compatibilité des principes démocratiques et l'efficacité de l'action exécutive? C'est cette recherche qui m'a attiré vers les Constitutions de type américain".¹⁶

Et Maurice Duverger d'approfondir sa réflexion: La tendance pour le renforcement de l'exécutif fort et efficace se traduit dans un renforcement du régime présidentiel, les lenteurs des assemblées ne permettant pas de maîtriser l'ordre du jour... Mais il met en garde: Le Congrès des Etats-Unis et ses deux Assemblées, la Chambre des Représentants et le Sénat, sont "*très puissants et très libres*",¹⁷ grâce au système de partis américains, sans disciplines ni frontières déterminées...

Et de nous avertir avec plus de cinquante ans de distance: "*Le danger véritable d'un système présidentiel de type américain n'est pas qu'il rende nos députés trop effacés, mais trop puissants, en privant le gouvernement de tout moyen d'action sur l'Assemblée Nationale (...) il ne faut pas tomber dans l'excès contraire: donner à un Président élu au suffrage universel (direct) trop de moyens de pression sur le parlement.*"

II- ...A LA "DEMOCRATIE AVANCEE" EN TURQUIE:

"UN TRAMWAY NOMME DESIR": OU LA DECONSTRUCTION D'UNE REPUBLIQUE NATIONALE

Alors militant du Parti de la Prospérité de Necmettin Erbakan et Maire de Beyoğlu, Le Premier Ministre turc Erdoğan, répondait en 1993, aux questions des deux journalistes, dans un livre sur "*Les débats de la Seconde République*". Ce n'est pas de l'anachronisme, ni de "chercher le midi à quatorze heures", que d'eau a coulé sous les ponts, mais l'essentiel reste:

Question: *Comment jugez-vous les relations entre les notions de la République et de la démocratie au bout de soixante-dix ans d'histoire de la République de Turquie?*¹⁸

¹⁵ Duverger, 1961, p. 8.

¹⁶ Gicquel, 1977, p. 250.

¹⁷ Duverger, 1961, p. 84.

¹⁸ Cf. l'article de Régis Debray paru dans le *Nouvel Observateur* en Novembre 1989, Êtes-vous Démocrate ou Républicain?

Erdoğan: *La démocratie a été perçue parfois comme moyen, et parfois comme objectif et but à atteindre. Il y a eu ceux qui l'ont interprété comme objectif à atteindre, et ceux qui l'ont considéré comme un moyen d'y parvenir. Pour nous, la démocratie n'est qu'un moyen. (“C'est comme un tramway, précisera-t-il, dans une métaphore, une fois arrivé à la destination voulue, on en descend!”). Elle est un moyen dans le choix des systèmes, vers lesquels vous préférez aller. C'est-à-dire, les systèmes viennent par la démocratie, et ils s'en vont par la démocratie... La démocratie perçue comme objectif en soi, et comme but à atteindre, malheureusement maintient une structure totalitaire à l'ordre du jour. Nous assistons aujourd'hui à un régime de dictature au nom de la démocratie.¹⁹ (Il faut se rappeler que nous sommes en 1993, et “ce régime de dictature” va lui permettre, on ne peut plus pacifiquement, d'atteindre les sommets de l'Etat: il devient Maire de la plus grande métropole du pays, Istanbul, mais il ne descend pas du tramway; puis Premier Ministre, suite aux législatives de 2002, et entreprend de libérer le pays de ce “régime de dictature”).*

Question: *Quels sont les problèmes fondamentaux de la République de Turquie au bout de 70 ans d'histoire?*

Erdoğan: *... C'est dommage que ces 70 ans d'histoire de la Turquie ont été dépensés pour rien. Durant cette période, le niveau du bien-être du peuple n'a pas augmenté au même rythme que les autres Etats du monde. La République de Turquie est, depuis 1923, dans un processus d'arriération et de dégradation constante. Nous étions la sixième économie dans le monde, nous sommes au 46ème rang aujourd'hui. Un dollar valait 90 piastres en 1924, nous sommes en 1993, il est au-dessus de 9 livres. La situation de Notre monnaie indique bien où nous en sommes arrivés. Du plein emploi à l'époque, nous comptons 4.5 millions de chômeurs aujourd'hui. Dans le domaine des sciences, nous sommes dans l'effondrement total. L'Enseignement existe, certes, mais pas de production. Nos universités sont incapables de produire de pensées. Une autre grave question, c'est le danger imminent que nous perdions notre indépendance militaire. Les pressions exercées par l'OTAN nous lient les mains et les pieds!!*

Question: *Que diriez-vous du système présidentiel?*

Erdoğan: *La Turquie n'y est pas prête pour le moment. L'apparition du système présidentiel est le résultat d'un désir farfelu, c'est même une fantaisie, ou bien un conseil que l'impérialisme américain nous adresse.*

¹⁹ Sever, p. 419.

Aujourd'hui, le Premier Ministre n'hésite pas à dénigrer publiquement le principe de la séparation des pouvoirs le désignant comme l'obstacle principal devant la souveraineté nationale issue des urnes: *"Vous connaissez, sans doute, ce fait qui s'appelle la séparation des pouvoirs, elle vient, à des moments décisifs, s'ériger comme un obstacle devant vous, pour vous lier les mains et les pieds."*

Retenons ces deux propos, et jetons un coup d'œil rapide à l'évolution constitutionnelle de la Turquie.

Le mouvement constitutionnel turc, ou la démocratie à coup de coups d'Etat

Juste au lendemain de la "Révolution du 27 Mai" (1960), le Président du "Comité d'Union Nationale (MBK) le Général Cemal Gürsel réunit une Commission spéciale chargée de préparer une nouvelle Constitution, composée des professeurs constitutionnalistes et des spécialistes de science politique, et les interpelle: *"Messieurs, faites nous une Constitution telle que plus aucun gouvernement ne puisse la violer, et que nous, nous ne soyons plus jamais obligés d'intervenir dans le fonctionnement des institutions démocratiques!"*

Le coup d'Etat venait juste de renverser le gouvernement Menderes, au pouvoir depuis dix ans, et d'abroger la Constitution de 1924: texte qui avait permis la transition sans heurt du régime du parti unique à un multipartisme, et qui avait fonctionné tant bien que mal, (et plutôt bien que mal) et tout le mal était attribué au texte, criblé des critiques; à ses défauts et à ses imperfections. Face à la tendance autoritaire du gouvernement Menderes, face à l'exercice antidémocratique du pouvoir et devant la carence des garanties institutionnelles des droits et libertés démocratiques, les besoins d'une révision constitutionnelle se faisait sentir, et dès législatives de 1957, un mouvement de revendications s'emparait des milieux intellectuels et universitaires pour la rationalisation du régime parlementaire avec une profonde réforme des institutions: institution d'une seconde chambre du parlement, création d'un Tribunal constitutionnel, aménagement constitutionnel pour assurer l'indépendance de l'autorité judiciaire, accorder l'autonomie à certaines autorités au sein de l'administration, bref, peaufiner les institutions démocratiques d'un Etat de droit et assurer son fonctionnement. Toutes ces revendications ont été faites siennes par le Parti Républicain du Peuple (CHP), dans une Déclaration des Premiers Objectifs lors de son 11e Congrès National en Janvier 1959.

1. Egalité devant la loi; 2. Seconde Chambre, 3. Tribunal Constitutionnel, 4. Représentation proportionnelle, 5. Institution d'un Conseil Supérieur de la Magistrature, 6. Réforme de la fonction publique, 7. Garantie légale et institutionnelle pour la liberté de la

presse, 8. Autonomie pour l’université, 9. Garantie de la sécurité sociale pour tous, 10. Création d’un Haut Conseil Economique et Social.

Les étapes du constitutionnalisme

Laissant de côté le Sened-i İttifak (La Charte d’Union) de 1807-1808, appelée par le Sultan Selim III et signée par son fils Mahmoud II, et consistant en la signature d’un Pacte entre le Sultan et les Notables locaux (les “Ayan”), que l’on compare souvent, et à tort, à la Magna Carta Libertatum anglaise, nous pouvons énumérer cinq Constitutions en bonne et due formes.

a) La Première Constitution date de 1876, et est le fruit de la modernisation entamée dans le cadre des Réformes d’Occidentalisation de Tanzimat. C’est la Première monarchie constitutionnelle. Suspendue pendant 31 ans, elle sera remise en vigueur suite à la Révolution Jeune-Turque de 1908, et évoluera, avec les révisions de 1909 et de 1913, vers un régime quasi-parlementaire, puisque les Ministres du Sultan, pour rester en poste, devaient avoir la confiance de la majorité des députés (de la *Meclis-i Mebusan*), en l’occurrence Unionistes.

b) La Constitution de 1921 institue un Régime d’Assemblée qui détient donc tous les pouvoirs en vue de mener à bien la Guerre d’Indépendance, et refusant, ainsi, d’appliquer le principe de la séparation des pouvoirs.

c) La Première Constitution de la jeune République date de 1924 et reconnaît le principe de la séparation des pouvoirs mais subit, inévitablement les méfaits déformant du régime de Parti-Unique. Durant quelques 20 ans d’apprentissage de la démocratie, le pays effectue la transition pacifique au multipartisme sans avoir à changer de / la constitution. Elle a dû être appliquée donc aussi bien sous le régime du parti unique et sous le multipartisme assurant ainsi l’alternance au sommet en 1950, mérite que reconnaîtra le Professeur Duverger dans son ouvrage classique, *Les Partis Politiques*, dès 1951.

d) Suite aux développements des idées démocratiques mais aussi face aux violations constantes de la Constitution et des principes de l’Etat de Droit, l’Armée intervient le 27 Mai 1960, et fait procéder à l’adoption d’une nouvelle Constitution par le vote d’une Assemblée Constituante et par son approbation via référendum, en 1961. Bien qu’issue d’une intervention militaire, la Constitution de 1961 a apporté plusieurs institutions nouvelles et des garanties juridiques des libertés et droits fondamentaux²⁰ en instituant le bicamérisme et en créant un

²⁰ Cf. la Déclaration des Premiers Objectifs citée ci-dessus.

Tribunal Constitutionnel. “*Le réveil social ayant dépassé le niveau économique*”, l’Armée est encore intervenue le 12 Mars 1971, mais cette fois par un *Avertissement* (Muhtıra), et en ne dissolvant pas le Parlement, qui, sous l’influence de la nouvelle vague fascisante, a procédé, en 1971 et en 1973, à deux révisions successives constitutionnelles brisant l’élan de démocratisation en supprimant l’essentiel des acquis en matière des droits et libertés démocratiques.²¹

e) Le Coup d’Etat du 12 Septembre 1980 est l’œuvre politique des décisions économiques prises le 24 Janvier de la même année: C’est le Premier ministre T. Özal qui l’affirmera: “*Sans le régime politique du 12 Septembre 1980, nous n’aurions jamais réussi Notre entreprise de libéralisation économique!*” La junte militaire a mis sur pied une Assemblée constituante tout en gardant pour elle le dernier mot et a fait voter, par voie référendaire, un texte qualifié encore de Constitution, par 92% des votants, le vote étant rendu obligatoire, et les couleurs des bulletins de vote visibles à travers l’enveloppe.

La Constitution fut un costume taillé sur mesure pour le Général Evren, qui s’est fait élire, par la même votation, Président de la République.

La Constitution de 1982, inacceptable, inapplicable, et intenable, a fait l’objet de nombreuses révisions au Parlement, qui a agi en pouvoir constitué. La Première révision date de 1987 et concerne la levée des interdictions frappant les anciens politiques. La dernière a été approuvée par référendum le 12 Septembre 2010. Parallèlement au processus d’adhésion à l’Union européenne, et en fonction des demandes et exigences démocratiques internes, une quinzaine de révisions ont été effectuées entre-temps, en vue de réparer l’Etat de Droit fortement endommagé par le Coup d’Etat de 1980.²² Les révisions de 1995 et de 2001 ont apporté des améliorations notables dans le sens de la démocratisation.

Ni dans ce contexte bien précis, ni avant, ni après, nul n’a sérieusement songé au régime présidentiel américain.

La Turquie n’a point d’attente d’une telle constitution. L’homme de la rue raisonne avec sagesse: De bonnes lois, des Constitutions irréprochables peuvent, dans les mains de mauvais dirigeants, aboutir à des régimes inacceptables, tandis que les hommes de bonne volonté, peuvent, malgré des lois mal faites, mal ficelées, parvenir à assurer l’harmonie entre la liberté et l’autorité, dans l’efficacité et dans la stabilité.

²¹ Tanör, 1982, passim.

²² DISK, p. 88.

Changer la Constitution ou changer de Constitution?

Tous ces débats sur/autour du régime présidentiel ont pour point de départ et pour ligne d'arrivée les 4 premiers articles de la Constitution dont le texte a été l'objet d'une vingtaine de révisions depuis le premier référendum de 1987, jusqu'à celui, le dernier, du 12 Septembre 2010. Le débat marathon actuellement à l'ordre du jour de la Commission chargée de réconcilier et d'harmoniser semble piétiner du fait de l'incompatibilité des positions: Le gouvernement tient à agir en pouvoir constituant, ce qui lui permettrait de rédiger une nouvelle Constitution, à sa guise, sans tenir compte des conditions de forme mentionnées à l'art. 175 (sur le mode de la révision) et à l'art. 4 du texte en vigueur interdisant la proposition même de modifier les trois premiers articles instituant les principes, fondamentaux de la République, définie comme un “Etat de droit, démocratique, laïc et social”. Il revendique ce pouvoir constituant au nom du principe de la souveraineté nationale, et au nom de la volonté générale dégagée²³ des urnes, nonobstant les interdictions formelles du texte en vigueur.

Or, à la lecture de l'article 4 du texte suprême, qui interdit formellement de toucher aux trois premiers articles, le Parti de la Justice et de Développement (AKP), ne pourrait agir qu'en pouvoir constituant dérivé, ou, en pouvoir constitué, à moins de se considérer au lendemain d'une Révolution ou d'un Coup d'Etat ayant mis fin à l'existence légale de la République, et de se mettre à l'œuvre pour doter le nouvel Etat d'une nouvelle Constitution. Nous voici en présence d'un Coup d'Etat civil par excellence.²⁴

Durant ces vingt dernières années, on l'a déjà noté, de nombreuses révisions ont été effectuées dans la Constitution. Certaines d'entre elles ont touché des aspects techniques en vue de peaufiner le texte, d'autres ont porté sur des questions du régime et des améliorations ont pu être apportées dans le fonctionnement des institutions, toujours dans le cadre du régime parlementaire. Deux de ces révisions, cependant, effectuées par le AKP touchent la nature du régime et sont susceptibles de dénaturer le sens de la démocratie.

La première de ces révisions s'est faite par le référendum de 2007 concernant l'élection du Président de la République au suffrage universel direct et réduisant la durée de son mandat à cinq ans (au lieu de 7, actuellement). Cependant, la révision n'a pas touché les pouvoirs et prérogatives du Président, et n'a point modifié ses rapports avec les pouvoirs publics au sommet de l'Etat.

²³ Cf. E. Özbudun, *La fin de la Commission d'Harmonisation Constitutionnelle*, in *Zaman*, 29 Novembre 2013.

²⁴ Soysal, 2012.

La seconde révision, effectuée toujours par référendum, le 12 Septembre 2010, a porté une grave atteinte à l'indépendance de l'autorité judiciaire, en redéfinissant le statut des Hautes Juridictions, en modifiant sa composition, en soumettant la désignation de ses membres et de son président à l'autorité exécutive et à la volonté de la majorité parlementaire, et en boudant les compétences du Tribunal Constitutionnel. Un autre pas est effectué par le même référendum, visant à soumettre le pouvoir judiciaire au pouvoir politique, par la modification de la composition du Conseil Supérieur de la Magistrature (HSYK) et par un nouveau mode de nomination de ses membres.

C'est une entreprise totalisante et totalitaire qui risque d'étouffer les droits et libertés démocratiques en supprimant, dans les faits, le principe de la séparation des pouvoirs.

Comment expliquer ce raisonnement paradoxal, illogique et pour ainsi dire injuste à l'encontre d'un principe, dont on dit que l'application exemplaire nous est donnée par le régime présidentiel américain?

C'est en ces termes que les dirigeants et partisans de l'AKP résument le principe cher à Montesquieu:

“En régime présidentiel, la séparation des pouvoirs est pratiquée de façon rigide. Le Congrès qui constitue le pouvoir législatif, fait la loi, adopte le budget, et peut, le cas échéant, se constituer en tribunal, à travers ses commissions parlementaires, qui peuvent engager des poursuites judiciaires. Le Sénat peut approuver les Traités internationaux signés par le Président, et peut refuser de les signer s'il ne les juge pas convenables. Le Président peut être inculpé et traduit en justice sous l'accusation de la haute trahison, de la corruption et pour d'autres faits graves.

Dans le système présidentiel américain qui est un modèle devant nous l'organe judiciaire au sommet est la Cour Suprême, qui joue en même temps le rôle de la Cour de Cassation. Les présidents des cours exercent leur fonction à vie et ne peuvent être mis à la retraite qu'à leur demande.

Les juges ont un grand pouvoir juridique et politique et rendent leur verdict en toute indépendance. Dans leur raisonnement, les juges, se réfèrent davantage à la Constitution qu'à la loi, et peuvent refuser d'appliquer une loi qu'ils jugeraient contraire à la Constitution.”²⁵

Les propos du Premier Ministre turc sont à 180 degrés à l'opposé du plaidoyer ci-dessus, en faveur du principe de la séparation des pouvoirs. Que veut-il en réalité? Il ne peut y avoir que deux soucis, deux préoccupations, et il ne peut y en avoir d'autres: assurer l'équilibre entre

²⁵ İktidar, p. 10.

l’efficacité et la stabilité du gouvernement et la liberté, la fameuse pendule entre l’autorité et la liberté.

Pour ces deux préoccupations faudrait-il nécessairement et obligatoirement détruire un système qui fonctionne tant bien que mal, et plutôt bien que mal, malgré la succession des coups d’Etat et des interventions militaires? En effet, pour faire fonctionner une démocratie, il est des modifications et des révisions plus simples, plus faciles mais plus efficaces. Toute une panoplie de textes à caractère législatif est sur la liste:

1) Le code électoral; le mode de scrutin, le découpage des circonscriptions; la réduction du barrage de 10% à un niveau raisonnable; l’introduction d’une élection à deux tours, etc. Il est paradoxal, voire révoltant que le pouvoir en place, soi-disant contre la tutelle militaire contre les coups d’Etat, s’accroche, avec tant d’acharnement et de zèle, aux lois, aux règlements et aux pratiques antidémocratiques légués par le Coup d’Etat d’il y a tout juste 33 ans, le 12 Septembre 1980...

2) Le code des partis et formations politiques à peaufiner, pour assurer une vraie représentation pluraliste de la société, et pour le libre exercice du choix démocratique. Par une nouvelle réglementation législative, en effet, on pourrait assurer le fonctionnement démocratique interne des partis politiques.

3) Un autre pas à effectuer pour un meilleur fonctionnement des institutions, c’est des améliorations à faire dans le Règlement de l’Assemblée, qui est, en l’état actuel, plein d’obstacles pour l’opposition, plein d’obstructions, manipulables par les jeux de la majorité parlementaire...

L’AKP dissimule mal ses desseins

Au fur et à mesure qu’il renforce ses assises électorales aux niveaux référendaires, législatif et local, et se rassure du soutien de l’intelligentsia libérale, l’AKP se sent plus à l’aise pour transformer les structures du régime et ose désormais prononcer le mot, et lâche le terme: il souhaite un régime présidentiel, et met en place, avec grand fracas, une commission présidée par le professeur E. Özbudun. Ladite Commission prépare un projet préconisant le maintien du régime parlementaire que l’on pourrait rationaliser ici et là en tenant compte de l’expérience vécue sous le nouveau pouvoir: Le président de la République serait élu au suffrage universel direct mais ses prérogatives propres devraient être réduites. Déçu, le pouvoir n’a point fait sien le projet, mais relance, fort des résultats des législatives de 2011 frôlant les 50% des suffrages, la thèse du régime présidentiel. Est-ce pour assurer la stabilité et l’efficacité du gouvernement ou pour consolider les bases juridiques des libertés démocratiques?

Le président de la Commission de 2007, le professeur Özbudun semble regretter ce volte-face et cette insistance sur le régime présidentiel dans un entretien au quotidien *Vatan*, du 21/05/2012, où il juge que le meilleur régime pour la Turquie est le parlementarisme, mais cependant, si jamais nous venions à en changer, le régime semi-présidentiel à la française serait plus inconvenant et périlleux que le régime présidentiel: la culture politique turque ne permettrait jamais la “cohabitation” entre un président de la République et un premier ministre politiquement opposés, et encore moins ce jeu de balançoire pratiqué avec une aisance singulière entre Poutine et Medvedev en Russie.

Le Prof. Sami Selçuk, ancien président de la Cour de Cassation, s'indigne de la soumission de l'autorité judiciaire et de sa politisation à outrance par des mécanismes constitutionnels hérités du Coup d'Etat du 12 Septembre 1980, pourtant si vilipendé par les tenants du pouvoir en place dans un entretien accordé au quotidien *Cumhuriyet* (12.09.2012), et dénonce la “honte” que le *Conseil Supérieur de la Magistrature* (HSYK) soit placé sous la haute autorité du Ministre de la Justice et de son principal collaborateur (*müsteşar*) qui en est le président de fait. *“Il est inquiétant de voir l'autorité judiciaire ainsi subordonnée au pouvoir exécutif.”* Le fait que l'indépendance du pouvoir judiciaire soit ainsi bafouée, ne suscite pourtant aucune réaction démocratique dans une opinion préparée longtemps avant avec la contribution de l'intelligentsia libérale, qui, une fois le service rendu, est abandonnée à son triste sort: *“Dans un tel pays, l'exécutif peut, à tout moment, jouer avec la justice. Et pour cette raison, le danger de sa politisation est toujours possible et plausible. Ainsi, Chef d'Etat-Major Général des Armées, pourrait commettre le délit de ne pas avoir été à la hauteur de ses charges et de je sais quelle autre négligence, dans la lutte contre la terreur, mais qu'il ait commis, lui-même le crime de la terreur, qu'il est censé combattre, et de faire l'objet de poursuite judiciaire, ce ne peut être qu'une chimère. Et son arrestation, un scandale. Car l'arrestation ne peut être qu'une mesure préventive et dépend de l'appréciation du juge. Il est donc inimaginable, ou n'est imaginable que dans des régimes à la Hitler, Staline et Mussolini, qu'un Chef d'Etat-Major Général des Armées puisse s'échapper devant la poursuite judiciaire.... La nouvelle réglementation récemment adopté et visant à protéger le Directeur de la MIT (Service des Renseignements Secrets: l'équivalent de CIA) devant d'éventuelles poursuites judiciaires, c'est une loi scélérate, introduisant un système juridique réactionnaire, scandaleux et anachronique. C'est même tragi-comique et honteux pour le droit..Ce sentiment de honte est encore renforcé depuis la dernière révision”* (constitutionnelle réalisée par le référendum du 12 Septembre 2010).

Pour l’ancien Président de la Cour de Cassation, la poursuite douteuse du procès dit *Deniz Feneri* - “*Phare maritime*”, laissant planer des soupçons dans l’air sur l’intervention gouvernementale, est fort inquiétante. Les procès dits Ergenekon indiquent, ne serait-ce que par leurs noms, qu’ils sont entrés dans la tenaille de la politisation. Il est absolument indispensable d’éviter cela et de laisser les juges tranquilles devant leurs âmes et conscience. Il est dangereux de tenir des propos insinuant la nature du jugement par rapport au respect du principe de la présomption d’innocence. Il est triste et blessant que le Premier Ministre évoque des instructions données à la justice pour qu’elle fasse le nécessaire. De telles instructions sont naturellement inadmissibles, et incompatibles avec les principes de l’Etat de droit et de la démocratie...”

Importer, copier, imiter, limiter, adopter, adapter, innover, inventer?

La Turquie se trouve-t-elle placée devant un choix mortel en matière constitutionnelle? Les deux siècles de modernisation et de démocratisation ne nous permettraient-ils pas de nous en sortir sans aller Outre-Atlantique ou aux bords de la Seine, chercher des solutions miracles, sans prêter l’oreille à Jean Bodin qui nous prévient et nous avertit des risques d’imiter aveuglément les autres qui ont dû tenir compte de leurs propres réalités socio-économiques, culturelles, idéologiques, morales, historiques, et qui ont réussi à rédiger des Constitutions “couvertes par la peau humaine”?²⁶

Plaidons donc pour un régime parlementaire qui s’est enraciné sur cette terre depuis au moins un siècle (1909):

- Rationalisons encore davantage le régime en place, dépoussiérons les rouages, peaufinons, s’il le faut, les textes pour débloquer des mécanismes fonctionnant mal,

- Démocratisons la vie politique en brisant les obstacles empêchant les citoyens d’entrer en politique et permettons aux diverses catégories socio-professionnelles qu’elles participent aux prises de décisions à tous les niveaux, notamment les jeunes, les femmes, les travailleurs,

- Démocratisons l’université par exemple, en assurant à ses trois composantes, à savoir personnel académique, administratif et étudiants de participer à la gestion de leur établissement, de leur garantir, dans le cadre d’une triple autonomie-financière-administrative-académique, la liberté de pensée, d’expression et d’organisation,

²⁶ Tunaya.

- Modifions les lois électorales et le mode de scrutin pour assurer une représentation juste, équilibrée et équitable mais permettant un gouvernement stable et efficace, et supprimons toutes les lois héritées du régime militaire du 12 Septembre 1980, à commencer le barrage honteux de 10%,

- Fortifions le pouvoir démocratique issu des urnes, renforçons la République sur ses principes fondateurs, pour rendre illégitime toute tentative ou coup d'Etat, incompatible avec la démocratie,

- (Ré)organisons la législation pour lutter contre la corruption et contre la fraude aujourd'hui généralisées, le régime parlementaire n'y constitue nullement un obstacle: le régime présidentiel ou semi-présidentiel n'y apporterait aucun remède,

- Les révisions constitutionnelles ou des constitutions toutes neuves solennellement proclamées n'apporteront guère de miracles comme nous l'enseignent les pratiques politiques non seulement des démocraties modernes, mais aussi Notre propre pratique de la démocratie depuis la République: la Constitution de 1924 et ses institutions nous ont permis de passer, sans grandes secousses, du régime de parti-unique au multipartisme en 1946, et de réaliser l'alternance en 1950,

- Instituons de bonnes règles morales, en vue de fonder nos comportements politiques sur de solides principes éthiques,

- N'oublions pas que le meilleur régime n'est pas nécessairement celui d'autrui, et méfions-nous, peut-être qu'aux Etats-Unis, la séparation des pouvoirs n'est pas aussi rigide qu'on nous le dit: L'Angleterre et les Etats-Unis ont ce point commun, en effet, le Chef d'Etat et le Parlement participent à l'exercice de la fonction législative,

- N'oublions pas non plus que le plus illustre des Français, le Général de Gaulle, "grand admirateur du peuple turc et d'Atatürk", pourrait, plus que les institutions qu'il a mises sur pied avec la Ve République, nous inspirer, par son comportement: il a innové contre vents et marées au lieu d'imiter ou d'inventer à partir de rien: Il s'est érigé en véritable maître en droit Constitutionnel aussi bien dans son Discours de Bayeux le 16 Juin 1946 que dans sa Conférence de presse du 31 Janvier 1964, où il affirmait: "*Une Constitution, c'est un esprit, des institutions, une pratique.*" Qui dit mieux?

En guise de conclusion, on peut dire, sur ce point, qu'aucun des maux dont la Turquie a dû souffrir dans le passé, souffre encore de nos jours, et risque de souffrir à l'avenir en matière institutionnelle, n'est attribuable à la nature parlementaire de son régime politique: le régime parlementaire tel qu'il fonctionne, est une expérience précieuse chèrement acquise qu'il conviendrait de préserver et de ne pas abandonner "*sous l'appast d'une belle ordonnance empruntée d'une*

république du tout contraire à la nôtre”, comme nous avertissait Jean Bodin.

Le paquet démocratique, proclamé à grand fracas, se contredit aussitôt par une pratique antidémocratique multifacette. La liberté d’opinion, d’expression et de la presse se trouvent constamment violées depuis l’ouverture des procès dit Ergenekon et Balyoz. Tout particulièrement, depuis le processus Gezi, une perception négative a gagné les milieux sensibles de l’UE, perception soulignée dans le Rapport rédigé à Bruxelles, qui ne manquerait pas de se répercuter sur les négociations d’adhésion. De nombreux journalistes se trouvent en état d’arrestation, dont certains depuis plus de cinq ans, et beaucoup, dehors, ont perdu leur emploi sur un coup de fil aux patrons des médias. Hier, c’était la tutelle de la bureaucratie civile et/ou militaire, aujourd’hui c’est l’autorité civile, soutenue par un appareil judiciaire “arrangé” notamment depuis le référendum du 10 Septembre 2010. “Les chiens sont libres d’attaquer, alors que les pavés, pour se défendre, sont attachés”, comme le dit un dicton turc. Le grand paradoxe, voire l’impasse de la démocratie turque, c’est d’attendre sa libération de l’UE qui fut le principal soutien de l’AKP et de la Cour Européenne des Droits de l’Homme, qui ne peut exercer qu’une influence d’ordre moral.

La problématique s’est inversée, le levier de commande se trouvant passé dans les mains du pouvoir islamique qui utilise le droit, et son appareil judiciaire, comme moyen d’instaurer son hégémonie, au sens gramscien du terme. Le projet de créer l’homme nouveau entrepris par la République semble être abandonné faute de combattants, ni l’opposition, ni la presse, ni l’intelligentsia ne pouvant faire confiance à cette justice ainsi politisée et soumise au pouvoir, notamment par les aménagements et modifications de 2010.

L’éminent juriste Sami Selçuk, ancien Président de la Cour de Cassation, qui, dans une “naïveté” inattendue de sa part, avait soutenu le pouvoir islamique de l’AKP, critique sévèrement aussi bien le paquet démocratique et le verdict de la Section Pénale no.9 de la Cour de Cassation, qui, dit-il en substance, commet l’erreur de pénaliser l’univers interne de l’accusé, considérant la pensée comme un préparatif du délit, chose inadmissible dans la procédure pénale moderne.²⁷

Par le paquet démocratique tout récemment lancé sans aucun débat public préalable, même pas au sein de son Parti, le Premier Ministre promet de démocratiser le système électoral et le mode de scrutin en proposant une formule qu’il qualifie de “*circonscription électorale rétrécie*”. “*Vous avez à choisir entre un système de circonscription*

²⁷ *Cumhuriyet*, 12 Octobre 2013, et *Yurt*, 16 Octobre 2013.

rétrécie avec un barrage de 5%, ou bien un système de circonscription rétrécie sans barrage” explique-t-il. Avec une proposition aussi sophistiquée et incompréhensible, même par des spécialistes du mode de scrutin et du système électoral, la grande métropole Istanbul, par exemple, serait divisée en 18 circonscriptions environ, au lieu de 3 actuellement: c’est un véritable “charcutage électoral”, (terme cher à M. Charles Pasqua), qui attend les spécialistes, qui se sont mis à l’œuvre pour déterminer quelle serait la répercussion sur chaque formation politique. Dans un cas comme dans l’autre, l’intention de liquider les partis d’opposition, et, inversement, de renforcer le parti actuellement au pouvoir, se dissimule mal. Encore une fois, la loi sert à imposer “la dictature” dont parlait le Premier Ministre en 1993.

“*La Démocratie avancée*” que propose le *paquet démocratique* est à resituer d’une part dans le contexte politique historique turc, et dans le contexte européen, d’autre part. Si l’on prend le port du foulard islamique par exemple le paquet vise à un retour à la période d’avant la République. Pratiquement toutes les réformes kémalistes sont visées. Le YÖK, institution chargée de réglementer l’enseignement supérieur, vient d’autoriser ledit foulard (turbane, en turc), malgré la jurisprudence, établie d’une part par le Tribunal Constitutionnel, et d’autre part, par le Conseil d’Etat. La Section 8 du Conseil d’Etat, vient d’autoriser cette fois le port du même foulard islamique pour les avocates dans l’enceinte des Tribunaux, pendant l’audience. Le pouvoir AKP se réfère à la pratique européenne, qui l’aurait autorisé au nom de la liberté vestimentaire, dans le but de se faire passer pour l’authentique défenseur des valeurs démocratique. Or, les deux exemples, allemand et français, cités à tout bout de champs, démontrent tout le contraire et démentent le discours officiel. En effet, le Tribunal Constitutionnel Fédéral, saisi à la suite d’une affaire concernant une institutrice portant le foulard, a laissé la décision souveraine aux *Laender*, lesquels ont, par la suite, et à l’unanimité, formellement interdit le port du foulard islamique dans les établissements scolaires.

Quant à la France, la loi du 15 Mars 2004 a interdit le port du foulard islamique non seulement par les enseignants de lycée et des universités, mais aussi pour les élèves du secondaire d’entrer en classe à tête couvertes, et de porter tout symbole ou insigne susceptible d’afficher l’appartenance religieuse. Le port du foulard islamique est formellement interdit dans la fonction publique. En Suisse, le Tribunal Fédéral a jugé conforme à la loi le même interdit. En Autriche, au Canada, et dans certains Etats des Etats-Unis les fonctionnaires d’Etat ne peuvent porter des vêtements ou insignes affichant leurs appartenances religieuses.

Malgré le caractère péremptoire de ces deux exemples souvent mis en avant, *le paquet démocratique* annule, par ailleurs la réglementation

interdisant le port du foulard islamique dans la fonction publique, réglementation constamment violée notamment dans les municipalités détenues par l’AKP.²⁸

Le pouvoir islamique de l’AKP semble bien avoir son agenda caché, comme nous le révèlent ses porte-parole, officiels ou non, ou ses représentants au Parlement. Militant acharné, “Kurde et islamiste”, le député M. Metiner ne s’en cache pas: “*Sans nul doute, nous avons pour objectif de fonder en Etat islamique, et d’islamiser la société par le biais de cet Etat. Que cela soit par la voie révolutionnaire comme en Iran, ou par la voie d’un Coup d’Etat comme au Pakistan, l’essentiel c’était que dans ce pays, la majorité du peuple est musulmane, cet Etat islamique devait être fondé. Mais nous pensions, à la différence des autres pays musulmans, que cela serait possible par la voie démocratique, par les partis politiques*”. Sans ambages!²⁹

Le référendum du 12 Septembre 2010 a permis à l’Exécutif une “concentration des pouvoirs” “encore plus débordante. Renforcé et reconforté par les urnes (58% de Oui) l’AKP a encore fortifié son arsenal répressif grâce au comportement compréhensif du Tribunal Constitutionnel et du Conseil Supérieur Electoral (Institution assurant la régularité des élections): Le Premier Ministre Erdoğan, avant même l’annonce des résultats du scrutin, a pu déterminer l’ordre du jour pour les années à venir: La Turquie devait se préparer au régime présidentiel.³⁰

La “mission accomplie”, ou le vent soufflant sur le Levant

Graham Fuller, en poste en Turquie comme chef régional de la CIA, nous informe de la mission que les Etats-Unis avaient prescrite à la Turquie et à l’AKP, dans une série de reportages accordés au journaliste Devrim Sevimay, depuis 2004, et dans ses diverses publications, il approfondit les contours et les détails de cette mission. Le lecteur pourrait consulter les numéros du quotidien Vatan datant du 01.11.2004, 08.04.2008, et 19.08.2013 et quelques autres numéros. La parole est à Mister Fuller:

“Le Cercle Vert était notre projet, pour empêcher l’expansion de l’URSS vers le Sud. Mais bien avant nous, c’est l’Arabie Saoudite qui a encouragé et poussé en avant l’islamisme radical... En Turquie, il y avait une gauche très forte, très dangereuse, en Iran aussi d’ailleurs.

²⁸ A.Ülkü Azrak, in *Cumhuriyet*, 13 Octobre 2013.

²⁹ Melih Aşık, in *Milliyet*, 10 Octobre 2013.

³⁰ İbrahim Kaboğlu, in *BirGün*, 16 Septembre 2010.

Mais l'islam n'y était d'aucune effectivité: L'islam était faible devant l'imminence du péril communiste. Nous voulions renforcer la démocratie mais nous tenions à affaiblir le communisme. Nous avons dû avoir un double langage pour mener un double jeu, et cela nous a conduit à soutenir les coups d'Etat. C'était contradictoire, mais c'était inévitable de notre part.

Pourquoi nous avons soutenu, et nous soutenons l'AKP? Eh bien dans tous les pays musulmans il y a une lutte acharnée entre les partis islamistes et les dictatures. Avec l'accès au pouvoir de l'AKP nous avons trouvé la solution à la question de l'islamisme politique. L'AKP est devenu un parti intégré. Certes ils ont eu des attitudes extrémistes, notamment à l'encontre d'Israël et des Etats-Unis; mais il fallait les domestiquer, il fallait qu'ils voient la nécessité de participer à la vie politique... Quel rôle pour la Turquie? Elle devrait servir non pas de modèle mais d'exemple..."

Sacré Fuller! Les Printemps arabes et moyen-orientaux passent et ne se ressemblent pas: L'AKP que vous avez préparé et porté au pouvoir contre la ligne antiaméricaine du parti de la Prospérité du professeur Erbakan, du parti *intégré* n'est-il pas en train de devenir un parti irréversiblement *intégriste*, *s'il ne l'est déjà* ?

La Démocratie à la turque à l'épreuve de l'Etat de Droit

Disons, redisons d'emblée, et précisons une fois pour toutes, pour ceux qui l'ignoraient encore, que l'Etat de droit n'est point réductible à l'Etat de Loi(a), et que le contraire de l'Etat de droit c'est l'Etat arbitraire(b).

L'Etat de droit est un concept forgé en Occident, comme pratiquement toutes les institutions et notions démocratiques: types de régimes, séparation des pouvoirs, élections, partis politiques, libertés démocratiques, Droits de l'Homme, Constitution, citoyen, etc. C'est à travers des luttes, parfois sanglantes, que le pouvoir est descendu sur la terre: le penseur et le conseiller au palais ottoman, Tursun Beg, parlait, au XIIIème siècle déjà, de deux types de gouvernements: *Siyaset-i İlahi* (la politique divine, ou coranique) et *siyaset-i sultani* (la politique impérial), posant ainsi la question de la place de l'islam en politique (Rendre à Césaire ce qui est César, et rendre à Dieu ce qui est à Dieu). La laïcité, la laïcisation ou le laïcisme, c'est l'abandon de toute référence à la religion, la légitimité moderne, démocratique excluant toute référence à l'Irrationnel.

Or, le pouvoir actuel, se réfère sans cesse à l'islam, ne cache point son intention de l'islamisation, de réislamisation de l'Etat pour remodeler, ré-formater la société. Les porte-parole, officiels ou non, lâchent leurs intentions dans ce sens, la montée du Président des Affaires

Religieuses (DIB) dans le protocole d'Etat en témoigne: du simple bureaucrate d'un rang de quelques cinquantième, il apparait, dans les cérémonies officielles au premier rang, juste aux côtés du Président de la République, du Président de la Grande Assemblée Nationale de Turquie (TBMM), du Premier Ministre... etc. Dans toute question de société qu'il s'agirait de régler, comme l'interruption volontaire de la grossesse, l'avortement, le mode d'accouchement, normal ou césarien, le port du voile ou autres, c'est aux oulémas (théologiens de l'Islam) de trancher sur la conformité des mesures à légaliser aux ordres du Coran. “*Nous voulons un Président pieux*”, “*nous sommes résolu à former une jeunesse pieuse et haineuses*” (sic), “*nous voici enfin réconcilier la République et le peuple*”.

Quel pourrait bien être l'objectif à atteindre par une révision constitutionnelle, ou par un changement de constitution, aussi bien en Turquie qu'aux Etats-Unis, aujourd'hui comme à l'avenir? Il est indéniable que le but de toute révision dans le texte suprême en vigueur ou le renouvellement des institutions à partir de zéro en vue de mettre sur pied un nouveau régime, vise à fonder une République “*démocratique, laïque, sociale et de droit*”, comme la définit l'art. 2 de la Constitution turque de 1982. Laissons de côté, par commodité, les trois autres principes fondamentaux, et tentons d'établir une liste de critères, non exhaustive, pour déterminer les traits distinctifs de l'Etat de Droit et pour vérifier dans quelle mesure la Turquie de l'AKP pourrait s'en réclamer.

1) **Garantie des Libertés et des Droits fondamentaux-**

L'homme serait-il tenu aux ordres du Coran ou de la religion, ou bien la liberté de pensée n'est-elle pas un principe absolu? Depuis l'Indépendance américaine et notamment la Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789, ces droits et libertés démocratiques sont énumérés, répertoriés et protégés par l'autorité judiciaire. Ces libertés et droits devraient être garantis par la Constitution et sanctionnés par des instances juridiques internationales. D'éventuelles limitations et/ou restrictions indispensables seraient de caractère abstrait, objectif et général. Or, comme nous le montrent les verdicts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme concernant la Turquie, ce critère ne semble point être respecté. La répression qui s'exerce sur la liberté d'association des agents de police (Emniyet-Sen) et des Magistrats, comme beaucoup d'autres, prouvent la fragilité de ces garanties.

2) **Principe de la légalité de l'Administration publique-** L'art. 123 de la Constitution précise que “*L'Administration est un tout avec sa structure et ses fonctions, et est régie par la loi*”. Au sens organique et formel, la loi peut très bien servir un pouvoir non respectueux de l'Etat de Droit, il convient de distinguer la loi au sens matériel du terme “loi”.

En effet, le pouvoir actuel régleme l'administration publique par *des Décret-Loi (Décret ayant force de loi, KHK), par des règlements ou par des règlements internes...* Ayant la maîtrise de l'ordre du jour au Parlement, et se servant du Règlement de la TBMM, le gouvernement s'oppose à toute proposition et à toute initiative des lois, et fait passer des textes permettant de contourner les stipulations de la Constitution, tels les art. 71, 121, 128, 129 ou encore 160.

3) **Egalité devant la loi**- L'Egalité devant la loi est l'un des principes fondamentaux de l'Etat de Droit. Or, dans la droite ligne des propos du Premier Ministre affirmant à maintes reprises que "*Dans notre religion, la femme n'est pas l'égale de l'homme*", ce principe élémentaire ne fonctionne pour les femmes que quand il est question du port du foulard islamique dans les établissements scolaires et universitaires et (bientôt) dans la fonction publique. Tout candidat à l'entrée dans la fonction publique, doit avoir son épouse à tête couverte selon les règles islamiques, "*notre seule référence*". La Présidence des Affaires Religieuses (DIB) ne tient pas compte de la population alévie ou d'autres confessions numériquement de moindre importance, et ceci, en violation flagrante de l'art.136 de la Constitution. Les adeptes d'autres croyances, d'autres obédiences philosophiques, politiques, culturelles, idéologiques ou religieuses-confessionnelles font l'objet d'un traitement inégalitaire, et souvent discriminatoire. Dans ce contexte, les propos que tient le Président des Affaires Religieuses, M. Görmez, en interpellant le responsable onusien, lors de la signature du projet des Nations-Unies sur "La contributions des hommes de religion pour la Protection de la Famille et pour la Prévention de la Femme", est révélateur: "*Au lieu de vous occuper et de vous vous préoccuper de la violence visant la femme, vous devriez prévenir les crimes contre l'humanité!*" Comme si l'un excluait l'autre.

4) **L'Existence d'une démocratie pluraliste et son fonctionnement effectif**- Le multipartisme n'est pas nécessairement le pluralisme. Le pouvoir de la majorité ne signifie pas nécessairement que la démocratie et l'Etat de Droit existent et fonctionnent réellement. Nul ne contesterait le droit de gouverner du parti majoritaire issu des urnes, l'exemple type de cette "démocratie majoritaire" nous étant servi par la Grande Bretagne;³¹ mais si cette majorité bafoue littéralement les droits et libertés de toutes minorités, aussi bien dans les médias qu'au Parlement, le principe de l'Etat de Droit en souffre indéniablement. Le dilemme ou le conflit entre les dirigeants et les administrés ne pourrait s'harmoniser que dans un véritable pluralisme politique ne déniait point le droit aux partis issus victorieux des urnes. Le respect, la garantie et la protection

³¹ Duhamel.

des libertés publiques et des droits politiques sont essentiels en la matière, mais ici aussi c’est l’arbitraire, et non l’Etat de Droit qui prévaut dans la Turquie de AKP. Faut-il se rappeler qu’il existe un barrage national dans le système électoral empêchant la représentation de toute opinion et tout courant de pensée d’accéder au Parlement, et que l’AKP avait longtemps promis de le supprimer ou, du moins, le ramener à un niveau raisonnable? Mais une fois arrivé au pouvoir, il ne s’est pas gêné de se servir de cet instrument ajouté par le Coup d’Etat de 1980 dans l’arsenal antidémocratique du régime mis sur pied.

5) Tenue régulière d’élections libres sous le contrôle d’une juridiction indépendante du pouvoir- Dans un Etat de Droit, des élections doivent avoir lieu régulièrement, conformément à la législation préétablie et sous contrôle judiciaire, dans un double objectif: a) dégager une majorité pour l’efficacité et la stabilité gouvernementales, et b) assurer une représentation équitable et juste reflétant l’opinion et satisfaisant les consciences des électeurs. Des règles internationalement reconnues comme la liberté, l’égalité et le secret du vote, et le dépouillement public du scrutin sont évidemment à respecter, mais un barrage de 10% fixé par la junte militaire de 1980 constitue une violation flagrante devant la représentation démocratique des citoyens. Il faut y ajouter les risques du “charcutage électoral” projeté par le Premier Ministre dans son “Paquet démocratique”. Quant à l’efficacité et la stabilité gouvernementales, ce n’est point un argument sérieux que de justifier le régime présidentiel, les exemples fournis par les trois grandes démocraties parlementaires, l’Angleterre, Allemagne et l’Espagne, sont plus que probants, et suffisent à réfuter amplement de telles argumentations. Faut-il pour autant se poser la question provocante avec Philippe Braud, “*Le suffrage universel contre la démocratie?*”.³² Certes non, mais réduire la démocratie à l’élection, et ne respecter le verdict des urnes que quand il vous est favorable, n’est pas une attitude démocratique. Notons rapidement qu’un système électronique de dépouillement des votes introduit dans le système électoral, pratiquement unique au monde, ou abandonné par les démocraties qui l’avaient essayé, supprime toute confiance à la sincérité du vote, donc des élections tout court.

6) Contrôle juridictionnel de l’administration- De la *Magna Carta Libertatum*, au *Bill of Rights*, en passant par la *Petition of Rights* et par le *Habeas Corpus*, le contrôle juridictionnel de l’administration, l’interdiction d’arrestation arbitraire des gens, et l’obligation de traduire le détenu devant le juge avant certain délai (48 heures par exemple), sont des acquis démocratiques irréversibles de l’humanité que la Turquie a

³² PUF, Paris, 1980.

fait sien comme objectif à atteindre, et qui a opté pour le régime du *contentieux administratif*, et le Conseil d'Etat turc, fondé sous l'Empire ottoman dès 1868, a pu constituer une solide jurisprudence essentiellement depuis la Constitution de 1961 sacralisant, ou presque, la soumission de l'administration à la loi, et le contrôle de cette soumission. Pour les administrés et pour les *agents* de l'administration, le Conseil d'Etat fut le seul recours contre la violation éventuelle de leurs droits. La Constitution de 1982 ayant ouvert la voie, des Tribunaux administratifs départementaux et régionaux ont été créés, ce qui a pu alléger la charge insupportable de la Haute juridiction administrative. Le contrôle des actes administratifs par un organe juridictionnel constituerait normalement une garantie pour l'Etat de Droit, à condition, cependant, que le Conseil d'Etat et les Tribunaux administratifs ne soient soumis à l'arbitraire du pouvoir: le nouveau Président dudit Conseil d'Etat n'avait-il pas affirmé dès sa nomination: "*Ç'en est fini des conflits avec l'administration, plus de sursis à exécution; nous chercherons désormais à nous conformer aux décisions de l'Administration*". Peut-on parler encore de l'Etat de Droit alors que les dirigeants jubilent et célèbrent la "*réconciliation de la République avec le peuple*"?

7) **Responsabilité et contrôles financiers de l'Administration-**

Le lecteur francophone connaît le système, la Cour des Comptes assure la régularité des revenus et des dépenses de l'administration au nom de la TBMM. Certes, la Cour des Comptes n'est pas un Tribunal comme les autres, mais elle a la charge et la compétence de contrôler l'administration, selon la Constitution (art.160). Malgré ses attributions constitutionnelles, le pouvoir en place tente d'écarter l'institution par divers moyens et d'échapper à son contrôle financier et budgétaire. Il a modifié sa composition, et en intervenant dans son fonctionnement interne, empêche qu'elle transmette ses Rapports à la TBMM. Par ailleurs, et parallèlement à la juridiction administrative, le gouvernement n'a pas encore songé à l'institution des Cours des Comptes départementales et / ou régionales.

8) **Indépendance et impartialité de l'autorité judiciaire-** La Constitution de 1961 avait assuré au pouvoir judiciaire un statut lui permettant d'exercer ses fonctions loin de tout soucis d'intervention de la part du pouvoir politique. La Constitution en vigueur organise le pouvoir judiciaire dans ses articles 138 à 159 qui assurent la garantie de l'indépendance de la justice: Nul organe, nulle autorité ou instance ou quiconque, ne peuvent donner d'ordres ou inspirer d'opinions, ... aux tribunaux ou aux magistrats. Or, des insinuations fréquentes sont observables et observées à tout moment de la part des plus hautes instances de l'Etat. Même le Président du Tribunal Constitutionnel avertit les médias de ne pas trop verser dans l'optimisme quant au verdict définitif dans les procès politiques, qui ne manqueraient pas de

venir devant lui en ultime recours. Ces mêmes procès sont confiés à des Tribunaux d'exception, institués pour remplacer les Cours de Sûreté de l'Etat. Ces Tribunaux eux-mêmes, et leurs tout récents verdicts ont suscité un tollé de critiques, d'indignations et de protestations dans le pays, tandis que le pouvoir y reste insensible, comptant sans doute sur la majorité qu'il obtiendrait des urnes. Les modifications profondes apportées au statut du Conseil Supérieur de la Magistrature par la révision constitutionnelle référendaire du 12 Septembre 2010 permettra désormais de tout faire sur le système des tribunaux. Les notions de juge naturel, d'inamovibilité des juges, et surtout, leur liberté de conscience et de jugement... dépendent désormais de la bonne volonté du pouvoir, et de son comportement arbitraire.

9) **Séparation des pouvoirs**- S'inspirant de l'article 16 de la DDHC de 1789, les Constitutions turques ont, à l'exception de celle de 1921, adopté ce principe cher à Montesquieu. La première constitution établissant la Première Monarchie constitutionnelle y réserve une place certes, mais le Sultan Abdulhamid II suspend le Parlement bicaméral pour une durée de plus de trente ans, et c'est sous le pouvoir de l'Union et Progrès que le Principe se voit appliquer, le Gouvernement et les Ministres ne peuvent rester en fonction que s'ils ont la confiance de la Chambre des Députés. La Constitution de 1921 forme un Gouvernement d'Assemblée, ou un Régime d'Assemblée pour mener à bien la Guerre d'Indépendance. La Constitution de 1924, la première en bonne et due forme, reconnaît la séparation mais dans les faits, c'est la suprématie du parlement, dans le texte: La présence du leader charismatique, Mustafa Kemal Ataturk, à la tête de l'Etat, inverse l'ordre des choses. La Constitution de 1961 institue véritablement la séparation des pouvoirs, mais les gouvernements successifs, à quelques rares exceptions près, ont toujours critiqué sa pratique et se sont plaints du contrôle exercé par l'autorité judiciaire sur les actes administratifs. Le texte de 1982 a maintenu le principe tout en affaiblissant le pouvoir judiciaire. Mais l'essentiel en la matière est réalisé par le pouvoir de l'AKP, depuis 2002. Ayant obtenu la majorité absolue au Parlement avec un système électoral injuste aggravé par un barrage de 10%, instauré par la junte militaire de 1980, et maintenu par les gouvernements successifs, le Premier Ministre vit, sans vergogne, ce paradoxe: il se plaint publiquement de la séparation des pouvoirs et il œuvre d'arrache-pied pour l'adoption du régime présidentiel américain où ce principe est à la base du système! Avec une majorité docile, totalement soumise à sa volonté et à ses ordres, il a réalisé dans les faits, non pas la séparation des pouvoirs mais *la séparation des vouloirs* ou des couloirs: seule séparation étant celle qui le sépare de ses opposants.

10) **Contrôle judiciaire de la conformité des lois à la Constitution**- La suprématie de la Constitution étant admise à l'intérieur de l'Etat, il faut admettre qu'un contrôle de constitutionnalité des lois soit exercé par une instance judiciaire indépendante du législatif et de l'exécutif. La Constitution de 1876 préconisait que les lois devaient être conformes à la Constitution, mais chargeait la Seconde Chambre de contrôler la Chambre des Députés. La Constitution de 1924 misait sur la Commission constitutionnelle de la TBMM pour contrôler la conformité de la loi à la Constitution, mais ce n'était guère une institution indépendante. Le Tribunal Constitutionnel turc, institué par la Constitution de 1961, a pu établir, dans le passé, une jurisprudence assez cohérente, suscitant la colère des uns et l'admiration des autres. Le Coup d'Etat de 1980 a vu les membres de la plus haute instance juridictionnelle du pays accourir devant la junte militaire installés à la Tribune de la TBMM, pour leur présenter leur obéissance et leur fidélité comme pour leur exprimer leur gratitude et reconnaissance, d'avoir bien voulu les débarrasser de cette Constitution qu'ils avaient la charge de protéger et de défendre. Le Tribunal a dû procéder à l'interdiction des partis et formations politiques, essentiellement sous trois chefs d'accusation: a) Critères de classes, b) Critères éthiques, c) et Critères islamiques. L'AKP lui-même, parti au pouvoir, a failli être interdit, mais il a pu y échapper, étant donnée la nouvelle donne régnant dans le pays. Furieux, le pouvoir AKP devait ménager les sensibilités de l'Union européenne, et il a dû attendre pour mettre son plan de soumission de la plus haute instance judiciaire du système, en s'appuyant encore une fois, sur le soutien de sa majorité issue des urnes. La révision constitutionnelle du référendum du 12 Septembre 2010 lui assurera de redéfinir sa mission, son statut, et de déterminer sa composition et le mode de désignation de ses membres. Y aurait-il, dans les démocraties et dans les Etat de Droit dignes de ce nom, un Tribunal Constitutionnel à ce point soumis à l'arbitraire du pouvoir politique?

11) **Légalité des délits et des peines**- Le principe fondamental du droit pénal romain, *Nullum crimen nulla poena sine lege*, est le pilier même du droit pénal et de la procédure pénale. De nombreuses infractions sont commises à cette règle fondamentale dans les procès politiques de ces derniers temps. Il en est de même dans l'Affaire Gezi, où six personnes ont trouvé la mort, des milliers d'autres innocents ont été blessés par les forces de l'ordre. Les Procès Ergenekon, Balyoz et autres KCK présentent de nombreuses infractions à ce principe de la légalité des délits et des peines, de même que le caractère individuel, personnel des peines infligées. Droit à la défense -Droit d'être jugé équitablement- Tous les spécialistes de la criminologie et de la procédure pénale ont critiqué aussi bien les verdicts des Tribunaux de première instance que les arrêts de la Cour de Cassation. Dans une série

d'entretiens accordés au quotidien *Milliyet*³³ l'ancien président de la Cour de Cassation le Professeur Sami Selçuk conteste et dénonce le fait que le droit à la défense soit bafoué et le droit d'être jugé équitablement soit violé, car, dit-il en substance: Toute personne a droit, en pleine égalité, à ce que sa cause soit entendue équitablement et publiquement par un tribunal indépendant et impartial, qui décidera, soit de ses droits et obligations, soit du bien-fondé de toute accusation en matière pénale dirigée contre elle. Il évoque par ailleurs *“le droit d'être jugé dans un délai raisonnable”*, mettant en garde le Tribunal d'instance et la Cour de Cassation: *“Si le verdict du Procès Balyoz est basé sur des preuves contradictoires et réfutables, nous aurons assisté à de nouveaux procès de Mithat Pasha après 133 ans, et à celui de Dreyfus après 119 ans. Quoi de plus grave pour un Etat de Droit! Même l'UE, dans son Rapport sur les procès d'Istanbul critique “l'accès limité des avocats aux dossiers”, observe “la faible qualité des actes d'accusation, de même que l'insuffisance des enchaînements logiques”, et enfin, elle “dénonce l'application erronée de certaines techniques d'investigation”*. Le droit d'être jugé par un Tribunal indépendant et impartial *procède de l'exigence de neutralité des juges. Il s'agit de permettre aux justiciables de bénéficier de toutes les garanties d'objectivité de la part des personnes qui les jugent*. Ce principe implique aussi *le droit de récuser le juge et / ou le tribunal*. De nombreux cas de récusation ont été rejetés dans ces procès. De nombreuses audiences se sont déroulées sans la présence de la défense, les avocats ayant protesté contre les restrictions qui leur étaient imposées.

12) **Non-rétroactivité des Lois**- C'est un principe fondamental, acquis au cours des luttes, pour permettre aux justiciables et aux citoyens tout court de se trouver à l'abri des pratiques arbitraires émanant de l'administration mais aussi, et surtout, des Tribunaux. Le principe est adopté par le droit moderne de la République, qui a opté pour le droit romano-germanique, et érigé en norme de base pour un Etat de Droit, terme introduit dans le droit positif turc par la Constitution de 1961. Aussi bien en droit civil qu'en droit pénal, de même que pour les actes administratifs, la règle constitue une garantie contre l'arbitraire.

13) **Respect pour les droits acquis**- L'Etat de Droit ne peut point être atteint en faisant des lois. Les règles constitutionnelles impliquent l'obéissance des pouvoirs législatif, exécutif et judiciaire; de même, les individus aussi sont tenus de respecter les règles de la Constitution. La même obligation de respecter les droits acquis par les individus s'impose aux pouvoirs publics. La nouvelle loi remplace l'ancienne, certes, mais

³³ 17-18-19 Octobre 2013.

ne peut point toucher aux droits acquis en application de la loi abrogée. Les citoyens” (ou les sujets) ottomans n’ont pas perdu les biens mobiliers et/ou immobiliers acquis selon la loi de l’époque; les nouvelles lois de la République n’ont pas mis en cause ces droits acquis. Le principe de la non-rétroactivité des lois interdit cette pratique, mais permet l’utilisation de la loi abrogée dans le cas où elle bénéficie au citoyen, si elle est en faveur de l’intéressé.

14) **La Présomption d’Innocence-** La base du droit pénal moderne, le principe de la Présomption d’Innocence, subit de graves violations dans la Turquie actuelle, ce qui constitue un grand défaut pour la démocratie et pour l’Etat de Droit.

En guise de conclusion, je vais boucler mon article avant de résumer rapidement mon diagnostic initial. Le Premier Ministre et l’AKP ont, à mes yeux, entrepris un projet inquiétant de déconstruire l’Etat-Nation turc, par des actions en deux directions: D’une part, sur les dynamiques islamistes, ou islamiques c’est selon; d’autre part sur les dynamiques externes du facteur ethnique ou racial, toujours c’est selon. Sur le plan institutionnel, ils croient, ou font croire, que le régime présidentiel leur conviendrait mieux, d’où le débat en sens unique et stérile et même futile; car aucun constitutionnaliste ou politiste n’y voit un intérêt quelconque. Le second débat tourne autour de la révision constitutionnelle: le parlement actuel pourrait-il s’ériger en *pouvoir constituant* pour faire une nouvelle constitution? La révision semble hors de portée du pouvoir, donc dans l’impasse. L’autre volet de l’entreprise, c’est le projet d’islamisation de la société à toute allure: Au bout de dix ans de pouvoir, l’AKP a réalisé une performance, il faut l’admettre, spectaculaire dans ce sens. Il a remodelé la société par une ingénierie législative multifacette. Les forces armées sont devenues des forces désarmées. La Présidence des Affaires Religieuses (DIB) rivalise, de sa part son budget et son personnel, avec l’ensemble des Ministères. Un hégémonisme islamiste est en train de se tisser pour assiéger la totalité de la société à travers de multiples modes d’intervention dans toutes les sphères de la vie, de l’éducation à la santé, de la culture à la justice. Toute l’administration publique, centrale et locale est mobilisée dans ce sens.

Laissant le jugement au lecteur, de savoir si, à la lecture de cet exposé sur les critères de l’Etat de Droit, la Turquie actuelle pourrait prétendre à cette qualification, je vous laisse en tête à tête avec le grand poète turc Nazım Hikmet, et si possible, en compagnie de la musique d’Yves Montand, qui le chante merveilleusement bien.

La plus drôle des créatures

Comme le scorpion, mon frère,
Tu es comme le scorpion
dans une nuit d'épouvante.
Comme le moineau, mon frère,
Tu es comme le moineau
dans ses menues inquiétudes.
Comme la moule, mon frère,
tu es comme la moule
enfermée et tranquille.
Tu es terrible, mon frère,
comme la bouche d'un volcan éteint.
Et tu n'es pas un, hélas,
tu n'es pas cinq,
tu es des millions.
Tu es comme le mouton, mon frère,
Quand le bourreau habillé de ta peau
quand le bourreau lève son bâton
tu te hâtes de rentrer dans le troupeau
et tu vas à l'abattoir en courant, presque fier.
Tu es la plus drôle des créatures, en somme,
Plus drôle que le poisson
qui vit dans la mer sans savoir la mer.
Et s'il y a tant de misères sur terre
c'est grâce à toi, mon frère,
Si nous sommes affamés, épuisés,
Si nous sommes écorchés jusqu'au sang,
Pressés comme la grappe pour donner notre vin,
Irai-je jusqu'à dire que c'est de ta faute, non,
Mais tu y es pour beaucoup, mon frère.

NAZIM HIKMET (in *Anthologie poétique*, Traduit du turc par Hasan Güreh, alias Sabahattin Eyüboğlu).

BIBLIOGRAPHIE SELECTIVE

ACHESON Patricia C. (1961) *Amerika Federal Hükümeti ve çalışma mekanizması-Le gouvernement fédéral américain et ses mécanismes de fonctionnement*, Ed.Varlık, İstanbul.

ACQUAVIVA Jean-Claude (2001) *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Gualino éd., Paris.

ARDANT Philippe (1996) *Institutions politiques et droit constitutionnel*, L.G.D.J., Paris.

ALTHUSSER Louis (1981) *Montesquieu, La politique et l'histoire*, PUF, Paris.

BACHELARD Gaston (1970) *La Formation de l'esprit scientifique*, (4ème éd., Vrin, Paris, p. 14. Cité par J-P COT et J-P MOUNIER, in *Pour une sociologie politique*, t.1, Seuil, 1974, p. 28).

BADIE Bertrand (1992) *État Importé*, Ed. Fayard, Paris

BADIE Bertrand (1997) *Les Deux États*, Ed. Seuil, Paris.

BAECHLER Jean (1970) *Les Phénomènes Révolutionnaires*, PUF, Paris.

BENALO Thomas (2007) "L'ivresse des métamorphoses" in *Politique étrangère*, no. 4, Hiver, p. 839-850.

BIRNBAUM Pierre (1969) *La Structure du pouvoir aux Etats-Unis*, PUF, Paris.

BIRNBAUM Pierre (1975) *Le pouvoir politique*, Dalloz, Paris

BIRNBAUM Pierre, HAMON Francis, TROPER Michel (1977) *Réinventer le parlement*, Flammarion, Paris.

BLANC Jacques et al. (1988) *Grands régimes politiques étrangers*, Sirey, Paris.

BLONDEL Jean (1995) *Comparative Gouvernement*, Prentice Hall-Harvester Wheatsheaf, London, New York.

BOCKEL A, ROUSSILLON H, TEZİÇ E, (Sous la Dir.) (2000) *Un président élu par le peuple, une bonne solution?*, Ed. GSU, İstanbul.

BRAUD Philippe (1980) *Le suffrage universel contre la démocratie*, PUF, Paris.

BROWN Bernard E (1994) *L'État et la politique aux Etats-Unis*, PUF, Paris.

BURDEAU Georges, HAMON Francis, TROPER Michel (1997) *Droit constitutionnel*, L.G.D.J., Paris.

CADART Jacques (1975) *Institutions politiques et droit constitutionnel*, L.G.D.J., Paris.

CADOUX Charles (1988) *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Cujas, Paris.

- CARAMANI Daniele (2011)** *Comparative Politics*, Oxford Univ. Press.
- ÇAĞLA Cengiz (2007)** *Tocqueville ve Özgürlük - Tocqueville et la Liberté*, Ed. Belge, İstanbul.
- ÇAM Esat (2000)** *Çağdaş Devlet Sistemleri - Systèmes d'Etat comparés*, Ed. Der yay, İstanbul.
- CARRÉ DE MALBERG Raymond (1922)** *Contribution à la théorie générale de l'Etat*, Sirey, Paris.
- CATER Douglass (1964)** *Qui gouverne à Washington?*, Seuil, Paris.
- CHAGNOLLAUD Dominique (1999)** *Droit constitutionnel contemporain*, Sirey, Paris.
- CHANTEBOUT Bernard (1986)** *Droit constitutionnel et science politique*, Armand Colin, Paris.
- CHARLOT Monica (1976)** *Le Système politique britannique*, Armand Colin, Paris.
- CHEVALLIER Jean-Jacques, GUCHET Yves (2001)** *Les grandes œuvres politiques. De Machiavel à nos jours*, Armand Colin, Paris.
- COHEN-TANUGI Laurent (1987)** *Le droit sans l'Etat. Sur la démocratie en France et en Amérique*, PUF, Paris.
- CONAC (Gérard) (1992)** “Régime présidentiel”, in Olivier Duhamel et Yves Meny, *Dictionnaire constitutionnel*, PUF, Paris.
- COT Jean-Pierre, MOUNIER Jean-Pierre (1974)** *Pour une sociologie politique*, 2 tomes, Seuil, Paris.
- Droit constitutionnel et institutions politiques*, Economica, Paris.
- DEUTCH, Karl W (1981)** *Comparative government: politics of industrialized and developing nations*, Houghton Mifflin Company, Boston.
- DİSK (2009)** *Yeni bir Anayasa için Temel İlkeler - Principes fondamentaux pour une Nouvelle Constitution (Rapport sur la Constitution)*, İstanbul.
- DORREN Jean (1977)** *La Constitution de l'Europe. Pour une démocratie efficace*, La pensée universelle, Paris.
- DUHAMEL Olivier (2009)** *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques*, Le Seuil, Paris.
- DUHAMEL Olivier (1993)** *Les Démocraties. Régimes, histoire, exigences*, Le Seuil, Paris.
- DUHAMEL Olivier (1994)** *Droit constitutionnel et politique*, Le Seuil, Paris.
- DUHAMEL Olivier & MENY Yves (Ed.) (1992)** *Dictionnaire constitutionnel*, PUF, Paris.

DUNN Charles W. MARTIN W. Slann (1994) *American Government - A Comparative Approach*, Harper Collins College Publishers, New York.

DURKHEIM Emile (1953), *Montesquieu, Rousseau, précurseurs de la sociologie (1892)*, Marcel Rivière, Paris.

DUVERGER Maurice (1961) *La Sixième République et le Régime Présidentiel*, Arthème Fayard, Paris.

DUVERGER Maurice (1981) *Constitutions et Documents politiques*, PUF, Paris.

DUVERGER Maurice (1983) *Les Constitutions de la France*, PUF, Paris.

DUVERGER Maurice (1990) *Le système politique français*, PUF, Paris.

EISENMANN Charles (1951) *Cours de Droit constitutionnel comparé*, Paris.

EISENMANN Charles (2002) *Essais de théorie du droit, de droit constitutionnel et d'idées politiques*, L.G.D.J., Paris.

EMRE Cahit (1997) *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi - Administration Publique Comparée*, Ed. Siyasal Kitabevi, Ankara.

EROĞUL Cem (1974) *Anayasayı değiştirme sorunu - La Question de Révision Constitutionnelle*, Ed. de la Faculté des Sciences Politiques, Ankara.

EROĞUL Cem (2006) *Çağdaş Devlet Düzenleri - Systèmes d'Etats Comparés*, Ed. Kırilangıç, Ankara.

FABRE Michel Henry (1984) *Principes républicains de droit constitutionnel*, L.G.D.J., Paris.

FAVOREU Louis et al. (1998) *Droit constitutionnel*, Dalloz, Paris.

FINER Samuel Edward (1969) *Comparative Government*, Penguin Books.

FURET François (1985) *Penser la Révolution française*, Gallimard, Paris.

GENÇTAN Ömer Uğur (1997) *Başkanlık Rejimi - Le Régime Présidentiel*, Ed. Adil, Ankara.

GICQUEL Jean (1977) *Essai sur la pratique de la Ve République*, L.G.D.J., Paris (in *Pouvoir présidentiel et pouvoir personnel*, Le Populaire, no. 30, Décembre 1947).

GICQUEL Jean, (2001) *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Montchrestien, Paris.

GÖZLER Kemal (2000) *Türk Anayasa Hukuku - Droit constitutionnel turc*, Ed. Ekin, Bursa.

GÖZLER Kemal (2001) *Devlet Başkanları - Les chefs d'Etats*, Ed. Ekin, Bursa.

GÜRBÜZ Yaşar (1987) *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler - Systèmes politiques comparés*, Ed. Beta, İstanbul.

HAMILTON Alexander, MADISON James, JOHN Jay (1957) *Le Fédéraliste*, L.G.D.J., Paris.

HAMPSHER-MONK Iain (2004) *Modern Siyasal Düşünce Tarihi - Histoire de la pensée politique moderne*, Ed. Say, İstanbul.

HAURIOU André et GICQUEL Jean (1967) *Droit Constitutionnel et Institutions politiques*, Ed. Montchrestiens, Paris.

HEYMANN-DOAT Arlette (1998) *Les régimes politiques*, La Découverte, Paris.

HUNTINGTON Samuel (1968) *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Heaven.

HUNTINGTON Samuel (1975) *The Crises of Democracy*, New York University Press, New York.

İNCİOĞLU Nihal (sd) *Siyasal Rejim Tartışmaları - Débats sur les régimes politiques*, Ed. Tesev, İstanbul.

İktidar. No.1, Janvier 2013, İstanbul.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ SİYASET AKADEMİSİ (2012) *Türk Siyasetinde Bir Dönem ve Yeni Bakış Açılımları - Une époque dans la vie politique turque et nouveaux regards*, Centre de Recherche sur la Turquie, İstanbul.

JEANNEAU Benoît (1991) *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Dalloz, Paris.

JEFFERSON Thomas (1961) *Seçme Parçalar - Morceaux choisis*, (Trad. Mete Tuncay), Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. İstanbul.

KABOĞLU İbrahim (2011) *Anayasa Hukuku Derskeri - Cours de Droit Constitutionnel*, Ed. Legal, İstanbul.

KABOĞLU İbrahim (2010) *Halk Neyi Oylayacak? - Pour quoi le peuple va-t-il voter?*, Ed. İmge, Ankara.

KABOĞLU İbrahim (2011) *Hangi Türkiye? - Quelle Turquie?*, Ed. İmge, Ankara.

KABOĞLU İbrahim (2012) *Hangi Anayasa? - Quelle Constitution?*, Ed. İmge, Ankara.

KALAYCIOĞLU Ersin (1984) *Çağdaş Siyasal Bilim - La Science politique contemporaine*, Ed. Beta, İstanbul.

KAMALAK İhsan (Ed) (2007) *Başkanlık Sistemi ve Türkiye - Système présidentiel et la Turquie*, Ed. Kalkedon-SODEV, İstanbul.

KASPI André (1993) *Kennedy ou les mille jours d'un président*, Armand Colin, Paris.

KAYA Raşit (2009) *İktidar Yumağı – Medya – Sermaye - Devlet - Le Noeud de Pouvoir: Les Médias-Le Capital-L'État*, Ed. İmge, Ankara.

KRIESI Hanspeter (1994) *Les Démocraties Occidentales, Une Approche Comparée*, Economica, Paris.

LANE Jean-Erik, ERSSON Svante (1996) *Comparative Politics. An Introduction and New Approach*, Polity Press, Cambridge.

LAUVAUX Philippe (1990) *Les Grandes Démocraties Contemporaines*, PUF, Paris.

LEROY Paul (2001) *Les régimes politiques du monde contemporain. Les régimes politiques des États libéraux*, Presses Universitaires de Grenoble, Grenoble.

LIJPHART Arend (1999) *Patterns of Democracy Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, New Haven and London.

LIJPHART Arendt (sd) *Çağdaş Demokrasiler - Les Démocraties contemporaines*, Ed. Yetkin, Ankara.

MAHLER Gregory S (2000) *Comparative Politics*, Prentice Hall, New Jersey.

MARSHALL Térence (1980-1981) *Vie et institutions politiques des États-Unis: Essais et Conférences*, (Université de Paris X-Nanterre, Paris), Centre de Polycopie, 2 Rue Cujas, Paris.

MENY Yves (1996) *Politique Comparée. Les démocraties: Allemagne, États-Unis, France, Grande-Bretagne, Italie*, Montchrestien, Paris.

MONTESQUIEU (1748) *De l'Esprit des lois*, Classiques Garnier, Paris (1973).

MORRIS Richard B. (1985) *"Nous, peuple des États-Unis"*, Hamilton, Madison, Jay et la Constitution, Economica, Paris.

ORY Pascal (sous la dir.de) (1987) *Nouvelle histoire des idées politiques*, Hachette, Paris.

ÖZBUDUN Ergun (2000) *Türk Anayasa Hukuku - Droit constitutionnel turc.*, Ed. Yetkin, Ankara.

PACTET Pierre (1995) *Institutions politiques Droit constitutionnel*, Masson-A.Colin, Paris.

PORTELLI Hugues (1999) *Droit Constitutionnel*, Dalloz, Paris.

PRÉLOT Marcel (1972) *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Dalloz, Paris.

QUERMONNE Jean-Louis (1986) *Les régimes politiques occidentaux*, Seuil, Paris.

RIENCOURT Amaury de (1968) *L'Amérique impériale*, Gallimard, Paris.

ROBIN Maurice (1988) *Histoire comparative des idées politiques*, Economica, Paris.

ROUSSEAU Jean-Jacques (1762) *Du Contrat Social*, Garnier-Flammarion, Paris (1966).

SARIBAY Ali Yaşar (1985) *Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası “MSP Örnek Olayı” - Modernisation, Religion et Politique Partisan, Le cas du MSP*, Ed. Alan, İstanbul.

SARTORI Giovonni (1997) *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği - Ingenierie constitutionnelle comparée*, Ed. Yetkin, Ankara.

SCHWATZENBERG Roger-Gérard (1977) *Sociologie politique*, Montchrestien, Paris.

SEE Henri (1929) *Evolution et révolutions*, Ernest Flammarion, Paris.

SEVER Metin - DİZDAR Cem (1993) *2. Cumhuriyet Tartışmaları - Débats sur la Seconde République*, Ed. Başak, İstanbul.

SODARO Michael J. et al. (2008) *Comparative politics. A global introduction*, McGraw Hill, Boston-Toronto.

SOYSAL Mümtaz (1968) *Anayasaya Giriş - Introduction à la Constitution*, Ankara.

SOYSAL Mümtaz (2012) “Anayasa Değiştirmek - Changer de constitution”, *Cumhuriyet*, 15.02.2013.

ŞAYLAN Gencay (1981) *Systèmes politiques contemporains*, Ed. TODAIE, Ankara.

TANÖR Bülent (1986) *İki Anayasa. 1961-1982 - Les Deux Constitutions, 1961-1982*, İstanbul.

TANÖR Bülent (2000) *Osmanlı-Türk Anayasa Gelişmeleri - Le Mouvement constitutionnel ottomano-turc*, YKY, İstanbul.

TEZİÇ Erdoğan (2009), *Anayasa Hukuku - Droit Constitutionnel*, Ed. Beta, İstanbul.

TOCQUEVILLE Alexis de (1981) *De la démocratie en Amérique*, 2 vol., Garnier Flammarion, Paris.

TOINET Marie-France (1987) *Le système politique des Etats-Unis*, PUF, Paris.

TRIBE Laurence H, (2000) *American Constitutional Law*, Foundation Press, New York.

TROPER Michel (2010) “Séparation des pouvoirs”, *Dictionnaire électronique Montesquieu* (En ligne), mis à jour le 01/12/ 2010, URL: <http://dictionnaire-montesquieu.ens-lyon.fr/index.php?id=286>.

TROPER Michel (1980) *La séparation des pouvoirs et l’histoire constitutionnelle française*, L.G.D.J., Paris.

TUNAYA Tarık Zafer (1979) İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa - La Constitution Couverte par la Peau Humaine, Ed. Çağdaş, İstanbul.

TUNAYA Tarık Zafer (1982) *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku - Institutions Politiques et Droit Constitutionnel*, Ed. Ekin, İstanbul.

TUNC André (1973) *Les Etats-Unis*, L.G.D.J., Paris.

TURPIN Dominique (1995) *Droit constitutionnel*, PUF, Paris,

ULUŞAHİN Nur (1999) *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi - Le système présidentiel comme un choix*, Ed. Yetkin, Ankara.

WIARDA Howard J.(2002) *New Directions in Comparative Politics (vol. 3)*, Westview Press, Colorado: Boulder-Oxford.

YAVUZ K.Haluk (2000) *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi - La recherche de système politique en Turquie et le renforcement de l’Exécutif*, Ed. Seçkin, Ankara.

YAZICI Serap (2002) *Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemleri. Türkiye için bir değerlendirme - Les systèmes présidentiel et semi-présidentiel. Une appréciation pour la Turquie*, Ed. İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

ZINN Howard (2005) *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi - L’Histoire des peuples des Etats-Unis d’Amérique*, Ed. İmge, Ankara.